

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΕΝ ΤΗ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΙ

Δόξαιε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι καὶ δεῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ γε τῆς ἀληθείας καὶ τὰ οἰκεία ἀναίρειν ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας.

Ἀριστοτέλης.

Διὰ τοῦ ἐκδοθέντος τῇ 1897 προγράμματος τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ὀρίζονται ἐν μὲν τοῖς Γυμνασίοις καὶ Ἑλλ. Σχολείοις γραπταὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἰδιῶμα παραφράσεις, ἐν δὲ μόνοις τοῖς γυμνασίοις σπανιώτερον καὶ γραπτὴ ἐκ τοῦ προχείρου παράφρασις ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς ἰδιῶμα. Καὶ ἐν ταῖς παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ὑπουργείου ἐκδεδομέναις ὀδηγίαις κατατείνεται μακρὸς μὲν λόγος περὶ μεταφράσεων γραπτῶν καὶ προποφορικῶν ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ περὶ δευτέρας ἢ καὶ τρίτης προφορικῆς μεταφράσεως ἐν τῇ τῶν συγγραφέων ἐρμηνείᾳ, ἀλλ' οὐδὲ γρῦ, ἂν μὴ σφάλλωμαι, λέγεται περὶ ἀντιστρόφων μεταφραστικῶν ἀσκήσεων γραπτῶν τε καὶ προφορικῶν, ἐκ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν. Καὶ πρότερον μὲν, ὡς γνωστὸν, ὑπῆρχεν ἐν τοῖς σχολείοις τὸ ἔθος τὸ πονηρὸν τοῦ νὰ καταγράψωσιν οἱ μαθηταὶ κατ' οἶκον τὴν μετάφρασιν τοῦ ἐν τῇ τάξει ἡρμηνευμένου τεμαχίου τοῦ συγγραφέως, εἴτε Ἑλληνας εἴτε Λατίνου, καὶ εἶτα τοῦ διδασκάλου ὑψηγομένου διορθοῦντες αὐτὴν νὰ μεταγράψωσιν εἰς τὸ καθαρὸν. Ἄλλ' ἡ μηχανικὴ αὕτη καὶ ἄλογος ἐργασία κατηργήθη, ἐξ οὗ χρόνου εἶδον τὸ φῶς αἱ προμνημονευθεῖσαι ὀδηγαί. Ἐκτοτε δὲ ἡ ἐπιμέλεια πᾶσα καὶ σπουδὴ τῶν πλείστων διδασκάλων, ἂν μὴ ἀπατώμαι, στρέφεται περὶ τὰς ἐκ τοῦ νέου ἰδιώματος παραφράσεις, ὡς οὐσας δυσχερεστέρας, ἐν δευτέρᾳ δὲ μοίρᾳ τίθενται αἱ ἀντίστροφαι, αἱ ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν μεταφραστικαὶ ἀσκήσεις, ὡς εὐχερέστεραι· ἴσως δὲ καὶ θὰ καταμελοῦντο παντάπασιν, ἂν μὴ νόμῳ ἦτο ὠρισμένον νὰ παρέχεται τοῖς μαθηταῖς τεμαχίον τι ἐξ ἀρχαίου συγγραφέως κατὰ τὰς γενικὰς ἐξετάσεις πρὸς μετάφρασιν. Ἄλλ' ἔτι καὶ αἱ δευτέραι αὗται ἀσκήσεις ἀνάγκη πᾶσα νὰ γίνωνται μετ' ἴσου, ἂν μὴ μετὰ πλείονος ἢ αἱ πρώται, ζήλου καὶ σπουδῆς παρὰ πᾶσαν τὴν δοκοῦσαν αὐτῶν εὐχέρειαν, τοῦτο θὰ καταδείξῃ ὁ ἐφεξῆς λόγος.

Αἱ εἰς τὰς ἀρχαίας γλώσσας παραφράσεις, προφορικαὶ τε καὶ γραπταί, ἔτι εἶναι ἀναγκαιόταται, οὐδεὶς ὁ μὴ ὁμολογῶν. Διὰ τούτων ἐπιδιώκεται ἢ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν ἐμπέδωσις τοῦ ἐκάστοτε διδα-

σκομένου τμήματος τοῦ τυπικοῦ ἢ τῆς συντάξεως, καὶ χρησιμεύουσι πρὸς τοὺς διδασκάλους ὡς κάλλιστον καὶ ἀσφαλὲς τεκμήριον τῆς γλωσσικῆς τῶν διδασκομένων προκοπῆς. Ἄλλ' ἐὰν ἐν τῇ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν διδασκαλίᾳ τὸ μὲν κύριον καὶ οὐσιώδες εἶναι ἢ τῶν συγγραφεῶν ἔρμηνεῖα, πρῶτιστος δὲ διδασκτικὸς σκοπὸς ἢ παρὰ τῶν μαθητῶν πρόσκτησις τῆς δεξιότητος τοῦ νὰ ἀναγινώσκωσι τὰ ἐν τῇ γυμνασίῳ διδασκόμενα ἀρχαῖα πρότυπα ἀπόνως ὅπως ἐν εὐχερῶς, αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀσκήσεις ἐν μὲν ταῖς κατωτέροις τάξεσι λυσιτελοῦσιν οὐκ ὀλίγον, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀνωτέροις προοίησης τῆς τῶν συγγραφεῶν ἔρμηνείας ἢ τινα ἢ οὐδεμίαν νομίῳ παρέχουσι ἄμεσον καὶ λόγου ἀξίαν ὠφέλειαν. Πᾶς ἕκαστος τῶν διδασκάλων θὰ παρετήρησεν ὅτι μετὰ τὴν προσήκουσαν διδασκαλίαν τμήματός τινος τοῦ συντακτικοῦ, αἴφνης τοῦ περὶ τῶν πτώσεων, εἶναι χρεῖα πολλῆς καὶ συντόνου γυμνασίας, ἵνα ὁ μαθητὴς κατορθώσῃ γράφων νὰ συνάπτῃ ὀρθῶς μετὰ τῆς προσηκούσης πτώσεως τὰ ῥήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἢ τῆς Λατινικῆς τὰ κατὰ τὴν τῶν πτώσεων σύνταξιν διαφέροντα τῶν ἀντιστοιχῶν τῆς ἡμετέρας γλώσσης, καὶ ἀνευ συνεχοῦς ἀσκήσεως, γραπτῆς καὶ προφορικῆς, οὗτος θὰ περιπίπτῃ εἰς σφάλματα πολλά. Εὐπετότερον τοῦναντίον τελεῖ τὴν ἀντίστροφον ἐργασίαν, ἐὰν μέλλῃ δηλοῦν ὅτι νὰ μεταβάλῃ εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν αἴφνης τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φράσιν «Ὁ Σωκράτης ἐχρητο παραδείγμασι» ἢ τὴν λατινικὴν Themistocles persuasit Atheniensibus. Τοῦτο ἅπασι ὀρθῶς διδαχθεὶς δύναται νὰ κατορθῶσι ἀπταιστώς καὶ δὴ καὶ ἐρωτώμενος νὰ διδῇ λόγον τῆς χρήσεως τῆς δοτικῆς. Ἄπασι προσέτι διδαχθεὶς ὁ μαθητὴς τὴν πρὸς εἰδικὸν ἀπαρέμφατον σύνταξιν τῶν δοξαστικῶν ῥημάτων, δύναται εὐχερῶς νὰ μεταφράσῃ αὐτὸ, ὅσῃς εὐερίσκει ἐν ἀρχαίῳ κειμένῳ. Ἄλλὰ πόσος μὲν χρόνος, πόσος δὲ πόνος δέον νὰ καταναλωθῇ πρὸς τὴν ἐναντίαν ἐργασίαν, ὅπως ἐθισθῇ ῥῆμα δοξαστικὸν μετ' εἰδικῆς προτάσεως τῆς νέας ἑλληνικῆς νὰ μεταφέρῃ ὀρθῶς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἢ εἰς τὴν λατινικὴν, παραγόμενος εἰς σύγχυσιν τοῦτο μὲν ὑπὸ τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐξ ἧς ἐξέλιπε τὸ ἀπαρέμφατον, τοῦτο δὲ ἐκ τοῦ ὅτι ὑπάρχουσι περιπτώσεις καθ' ἃς τῶν εἰδικῶν προτάσεων γίνεται χρήσις καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ ἑλληνικῇ (οἷον ἐπὶ τῶν λεκτικῶν καὶ γνωστικῶν ῥημάτων) καὶ ἐν τῇ λατινικῇ (quod expricativum). Γινώσκοντες πρὸς τούτοις ὅτι καλὸς μαθητὴς τῆς δευτέρας γυμνασιακῆς τάξεως δύναται νὰ μεταφράσῃ ὀρθῶς χωρίον τι τῆς Ξενοφώντος Ἀναβάσεως καὶ δὴ καὶ προκαλούμενος νὰ διδῇ λόγον διὰ τί τοῦτο μὲν οὕτως, τοῦτο δ' ἐκείνως μεθερμηνεύει, ἀνίκανος ὧν συνήθως καὶ τὴν ἐναντίαν νὰ ἐπιτελῇ ἐργασίαν, τὴν ἐκ τοῦ νέου εἰς τὸ ἀρχαῖον ἰδιώμα μεταφράσῃ τοῦ αὐτοῦ χωρίου. Συμβαίνει δὲ τοῦτο μάλιστα ἐν ταῖς ἀνωτέροις τάξεσιν, ἐν αἷς οἱ διδασκόμενοι ἄρχονται νὰ προσέχωσι τὸν νοῦν εἰς τὰ πράγματα καὶ νὰ σπουδάζωσι μᾶλλον περὶ τὰ νοήματα ἢ περὶ τὰ ὀνόματα. Ἐνταῦθα μαθηταὶ ἐξαιρέτοι νοοῦντες καλῶς καὶ ἐρμηνεύοντες τοὺς συγγραφεῖς, ἐν ταῖς εἰς τὰς ἀρχαίας γλώσσας παραφράσεις, κατέστησαν πολλᾶκι τὸν διδάσκοντα καθηγητὴν εἰς ἀπελπισμέν. Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν συνάγεται, ὅτι αἱ τοιαῦτα παραφρά-

σεις χρήζουσι μὲν συντόνου καὶ ἐνδελεχοῦς γυμνασίας, ῥοπήν δ' ὅμως ἄμεσον εἰς τὴν κατανόησιν τῶν διδασκομένων συγγραφεῶν ἐν ταῖς ἀνωτέροις μάλιστα τάξεσι ἐλαχίστην ἔχουσιν.¹

Κατὰ δὲ τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν, ἣν ὁ μαθητὴς τελεῖ, ἐξεταζόμενα αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀσκήσεις ἐλέγχονται οὐσαὶ μᾶλλον ἄπλητις μηχανικὴ ἐνέργεια, πιστὴ δηλοῦν ὅτι ἀπὸ μνήμης ἐφαρμογὴ προμεμαθημένων κανόνων. Καὶ μάλιστα ἵνα μὴ κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἰλιγυῖσιν καὶ ταράττωνται οἱ μαθηταί, πᾶς ὁ συγγραφεὺς ταιαύτας ἀσκήσεις φροντίζει νὰ διευτερίψῃ καὶ μεθαρμόξῃ τὰς τῆς νέας ἑλληνικῆς φράσεις πρὸς τοὺς γραμματικὸς κανόνες, ὧν τὴν ἐφαρμογὴν ἐπιζητεῖ παραστρέφων πολλάκις ἀνηλεῶς δίκην Προκρούστου τὸ σῶμα τῆς μητρικῆς γλώσσης. Πρὸς πίστωσιν δὲ τούτου ἀρκούμαι εἰς τὴν παράθεσιν ὀλίγων παραδειγμάτων ἐκ καλῶν ἄλλως ἐγχειριδίων. Ἐν σελ. 7 τῶν πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου ὑπὸ τοῦ Λεων. Παπανδρέου ἐκδεδομένων ἀσκήσεων κεῖται ἡ ἐξῆς φράσις: «Οἱ πρόγονοι ἡμῶν δὲν παρετήρουν τοῦτο πρῶτον, (ἐκεῖνα δηλ.), διὰ τῶν ὁποίων θὰ τιμωρήσασιν τοὺς ἀκοσμοῦντας, ἀλλ' (ἐκεῖνα) ἐκ τῶν ὁποίων θὰ παρακινήσασιν τοὺς πολίτας μὴδὲν ἄξιον τιμωρίας νὰ ἐξαμαρτάνωσιν». Καὶ ὑπάρχοντος τοῦ ἐν παρεθέσει ἐκεῖνα καὶ μὴ, ἢ τοῦ λόγου ὕψι, ὡς ἔχει, εἶναι ἐν τῇ νέᾳ ἡμῶν γλώσσῃ ἀφόρητος. Ἐν σελ. 29 ὑπάρχει: «Δὲν ἤθελες ἔλθει εἰς πᾶν (μέσον), ἵνα φόβον παράσχῃς;» Καὶ τὸ εἰς πᾶν ἔλθειν καὶ τὸ εἰς πᾶν μέσον ἔλθειν εἶναι ἀλλότρια τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου. Ἐν τοῖς λατινικοῖς θέμασι τοῦ Δ. Χατζηεμμανουήλ τευχ. 2ον σελ. 71, εὐρηγται αἱ ἐξῆς προτάσεις: «Πάντες οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι μεγάλου πνεύματος. Ὁ Ἡρόδοτος τόσῃς εἶναι εὐπειρίας, ὥστε κτλ. Ὁ Κάτων ἐν ἄπασιν τοῖς πράγμασι μοναδικῆς συνέσεως καὶ φιλοπονίας ὑπῆρξεν. Σελ. 60: «Τοιοῦτον σὲ παρέχε, ὅλον πάντοτε παρέσχες. Σελ. 88 «Παλαιὸς νόμος τῆς φιλίας ὥστε οἱ φίλοι τὸ αὐτὸ νὰ θέλωσιν κτλ.» Ὅτι ἐν ταῖς προτάσεσι ταύταις αἱ μὲν λέξεις εἶναι ἑλληνικαί, ἢ δὲ σύνταξις λατινικὴ, οὐδεὶς ὁ μὴ συνορῶν. Ἄλλὰ τὰ παραδείγματα ταῦτα, ὅτινα ἐσταχυολόγησα ἐκ τοῦ προχείρου, παρατίθεμαι οὐχὶ προφέρων τοῖς ἐγκρίτοις συναδέλφοις ἀπειρίαν τοῦ καθ' ἡμᾶς ἰδιώματος, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Εἰς τὸ νὰ ἐπιτεχνῶνται λόγον τοιοῦτον προάγει αὐτοὺς ἄκοντας διδασκτικὴ ἀνάγκη, ἢ παρὰ τοῦ μαθητοῦ ἐφαρμογὴ τῶν προδεδιδαγμένων κανόνων, ἧτις ἄλλως πως θὰ ἦτο χαλεπωτάτη. Ὁ αὐτῷ ἐπιτετηθευμένος καὶ ἀν-

1. Τότε μόνον δύναται νὰ ὠφελῶσιν ἄμέσως τὴν ἔρμηνεῖαν, ὅταν ὁ διδάσκαλος παρακολουθῶν τῷ διδασκομένῳ συγγραφεῖ ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν ὕλην ποιῇ ὑποκείμενον τῶν ἀσκήσεων τούτων τὰ ἐν τῷ ἑκάστοτε ἐρμηνευομένῳ τεμαχίῳ περὶ τε τοὺς τύπους καὶ τὴν σύνταξιν παρατηρηθέντα. (Τοιαῦτα εἰδικὰ ἐγχειρίδια ἀσκήσεων, ἀναγκαιότατα, παρ' ἡμῖν δὲν εἶδον εἰσέτι, ἐφ' ὅσον γινώσκω, τὸ φῶς). Οὕτω ὁ μαθητὴς ἀναγκάζεται νὰ ἀκριβοῖ τὰ ποικίλα γλωσσικὰ φαινόμενα καὶ νὰ ἐγκύπτῃ βαθύτερον εἰς τὴν ἔρμηνεῖαν τοῦ κειμένου, ἅτε μετ' οὐ πολὺ διὰ τῆς γραπτῆς ἀσκήσεως μέλλων νὰ παράσχῃ τοῦτου ἀπόδειξιν. Ἄλλο καὶ πάλιν αἱ ἀσκήσεις αὗται εἶναι δυναταὶ ἐν ταῖς κατωτέροις τάξεσιν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν ταῖς ἀνωτέροις, ἐνθα ἡ διδασκομένη ὕλη εἶναι πολλὴ καὶ ποικίλη.

ελληνιστος λόγος είναι καθάπερ περί τῶν γερμανικῶν ἀσκήσεων ὁ Γιούλιος Rothfuchs (Ekenntnissse aus des Arbeit des erziehenden Unterrichtes σελ. 5) λέγει, γέφυρά τις ἐπὶ τὴν ξένην γλῶσσαν. Οὐδὲ τὰ παρὰ Γερμανοῖς ἐγχειρίδια τῶν τοιούτων ἀσκήσεων εἶναι ἀπηλλαγμένα οἰκτρῶν στρεβλώσεων τοῦ γερμανικοῦ λόγου (πρὸβλ. Rothfuchs ἐνθ' ἄν.) καὶ συχνὰ πυκνὰ κατακρίνονται ὡς παραβλάπτοντα τὴν παρὰ τοῖς μαθηταῖς ἀνάπτωσιν τοῦ ὕγιους αἰσθήματος τῆς μητρικῆς γλώσσης. Διὸ καὶ ἀποκαλοῦνται Didaktische Fehlgeburten, Sprachliche Horrenda, Schul-Jargon καὶ ἄλλα τοιαῦτα ὀνόματα. Παρέθηκα λοιπὸν τὰ παραδείγματα ἐκεῖνα ἵνα καταδείξω, ἔποςσον περιορισμένη καὶ σχεδὸν μηχανικὴ εἶναι ἢ ἐν ταῖς ταυταῖς ἀσκήσεσι διανοητικὴ τῶν μαθητῶν ἐργασία, καὶ ὅτι ἢ ἐντεῦθεν ὠφέλεια εἶναι οὐχὶ ἢ νομιζομένη.

Ἄλλ' ὑπάρχουσιν οἱ ὑπολαμβάνοντες τὰς τοιαύτας εἰς τὸ ἀρχαῖον ἴδιωμα παραφράσεις ὡς σφόδρα παιδευτικὰς τῆς τοῦ μαθητοῦ διανοίας. Ἐν τῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἢ λατινικὴν μεταφράσει μιᾶς προτάσεως ὁ παῖς τελεῖ οὐχὶ μίαν, ἀλλὰ πολλὰς λογικὰς ἐργασίας. Ὁφείλει δὴλον ὅτι πρῶτον μὲν νὰ διευκρινήσῃ τὴν σχέσιν τῶν καθ' ἕκαστα τῆς προτάσεως. Τὸ νὰ εἶναι δὲ διαρκῶς ἠναγκασμένος εἰς τοῦτο νὰ προσέχῃ, τοῦτο οὐ μόνον εἰς τὴν γλωσσικὴν συντελεῖ μάθησιν, ἀλλὰ καὶ διαπλάττει τοῦ μαθητοῦ τὴν κρίσιν ἐπιζομένου πανταχοῦ νὰ ἐρωτᾷ τὸ πῶς καὶ τὸ διὰ τί. Δεύτερον δὲ ὀφείλει ὁ μεταφράζων νὰ ἐξευρίσῃ τὰ ἀντίστοιχα ἑλληνικὰ ἢ λατινικὰ ὀνόματα, τρίτον νὰ σχηματίσῃ τοὺς προσήκοντας τῶν ὀνομάτων τούτων τύπους καὶ τέταρτον πάντα ταῦτα νὰ συναρμολογήσῃ εἰς ἓν εὐτακτὸν ὅλον, τὴν πρότασιν. Ἄπασα λοιπὸν ἢ ἐργασία αὕτη εἶναι ἱκανὴ διανοητικὴ ἀσκήσις. Ἄλλ' ὅμως γινώσκωμεν ἐκ πείρας, λέγει ἄνθρωπος τῆς δικηκτικῆς ἐμπειρότατος, ὁ Dettwiler, εἰς οὗ τὰ διδάγματα ἐνταῦθα ἀκολοῦθῶ, (Didaktik und Methodik des Lateinischen Unterrichtes), ὅτι ραδίως ἢ τοιαύτη ἐργασία ἀποβαίνει μονομερῆς, ἐπειδὴ ἐξαναγκάζει τὸν παῖδα νὰ προσέχῃ τὸν νοῦν εἰς τοὺς τύπους μᾶλλον ἢ εἰς τὸ περιεχόμενον. Καὶ αὐτοὶ οἱ τῆς ἀνωτάτης τάξεως μαθηταὶ δύνανται ἢ σὺχως νὰ μεταφράζωσιν ὑπὸ γραμματικὴν μὲν ἐποψίν ὀρθῶς, ὑπὸ λογικὴν δ' ὅμως πλημμελῶς, ἐὰν κατὰ τὴν ὑπαγόρευσιν τοῦ ἐκ τῆς μητρικῆς γλώσσης κειμένου παρανοήσωσι τινὰ λέξιν. Ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι οὗτοι σπουδάζουσι περὶ τοὺς τύπους καὶ ὀλιγωροῦσι τοῦ περιεχομένου.

Ἐν κεφαλῇ λοιπὸν ρητέον ὅτι αἱ ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς γλώσσης παραφράσεις εἶναι μὲν ἀναγκασιόταται, ἅτε δεικνύουσαι ἐὰν ὁ μαθητὴς κέκτηται τὴν προσήκουσαν γραμματικὴν βεβαιότητα καὶ τὸν ἀναγκαῖον λεξικολογικὸν πλοῦτον, δὲ ἄγουσι δ' ὅμως εὐθὺ ἐπὶ τὸν σκοπὸν, τὴν ἐρμηνείαν, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ τεκμαιρώμεθα ὅτι μαθητὴς ἐν ταύταις εὐδοκιμῶν εἶναι πάντως ἄξιος νὰ νοῆ καὶ ἐρμηνεύῃ τοὺς συγγραφεῖς, οὐδ' ὅτι τελεῖ ποικίλην τινὰ καὶ ἐλευθέραν λογικὴν ἐργασίαν.

Ἐπιθυμώταται τοδναντίον καὶ ἀμέσως τῇ ἐρμηνείᾳ ἐπικουροῦσαι εἶναι νομίζω αἱ ἐκ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν εἰς τὴν μητρικὴν μεταφραστικὰ ἀσκήσεις. Τῆς δευτέρας ἐκείνης καλλῆς μεταφράσεως, ἣτις εἶναι

τῆς βλῆς ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας ἢ κορωνίς, πῶς ἄλλως ὁ μαθητὴς θὰ παράσῃ δείγμα ἀσφαλῆς ἢ φιλοτεχνῶν καὶ αὐτὸς τοιαύτας γραπτὰς εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν μεταφράσεις καὶ οὕτω ποιῶν φανεράν τὴν ἐπιζητούμενην ἐκείνην δεξιότητα τοῦ νοεῖν ἄνευ πολλοῦ κόπου τὰ ἀρχαῖα πρότυπα; Μεταφράσεις δουλεύουσα, ἦτοι ἀπριεῖ ἐχομένη τῶν φράσεων τοῦ συγγραφῆως καὶ κατ' ἀνάγκην ξενίζουσα καὶ ἀνελληνιστος εἶναι τεκμήριον ἀτελοῦς νοήσεως, μᾶλλον δὲ παρανοήσεως τοῦ πρωτοτύπου. Τότε μόνον ξένον τι κείμενον ὀρθῶς νοοῦμεν, ἔταν ἀποδίδωμεν αὐτὸ ἐν τῇ ἐν ἡ ζῶμεν γλώσσῃ, (τοιαύτη δὲ πρὸς τὴν μαθητὴν εἶναι ἢ μητρικὴ) τὰ ἐν τῇ ξένη γλώσσῃ διανοηθέντα διατυπῶντες καθ' ἓν τρόπον αὐτοῖ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ αὐτῶν γλώσσῃ διανοοῦμεθα (Dettweiler ἐνθ' ἄν. σελ. 52). Ἄλλ' ἢ δεξιότης αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσγένῃται τῷ μαθητῇ ἀλλ' ἢ κατ' ὀλίγον καὶ ἡρέμα διὰ συντόνου καὶ ἐντελέχεις ἀσκήσεως. Ὁ παῖς ἐν πρώτοις, ὅπως κατορθοῖ νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν συνεχῆ λόγον, ὀφείλει νὰ ἐθισθῇ εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς τὴν νέαν ἑλληνικὴν συνεχῆ λόγον, ὀφείλει νὰ ἀντιλαμβάνηται τούτων νὰ ἐποπτεύῃ αὐτὸν ὡς σύνολον νοημάτων, ἢ ἀντιλαμβάνηται τούτων καὶ εἶτα νὰ μεταβαίῃ ἀπὸ τῶν νοημάτων ἐπὶ τὰ νοήματα, ἦτοι νὰ ἐπιζητῇ τὰς λέξεις ἀντὶ τῶν ἀκενῶν τῆς ἡμετέρας γλώσσης. Οὕτω δὲ εἰθισμένος νὰ πράττῃ δύναται κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς δουλεύουσης καὶ κατὰ λέξιν μεταφράσεως νὰ ἐπαίρηται εἰς τὴν ὀρθὴν. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο εἶναι χρεῖα, ὡς προερεθήθη, πολλῶν ἀσκήσεων οὐ μόνον προφορικῶν, ἀλλὰ καὶ γραπτῶν. Ὁ μεταφράζων μαθητὴς ἐν ταῖς κατωτέραις μάλιστα τάξεσι θὰ περιπίπτῃ εἰς ποικίλα σφάλματα εἴτε παρανοῶν τὸ κείμενον εἴτε νοῶν μὲν ὀρθῶς, δουλεύων δ' ὅμως αὐτῷ καὶ συνακολούθως παραβιάζων τὴν μητρικὴν γλῶσσαν. Τὰ δὲ ἁμαρτήματα ταῦτα ἐν μὲν ταῖς προφορικαῖς ἀσκήσεσι τὰ πλεῖστα λανθάνουσι τὸν διδάσκοντα, ἐν δὲ ταῖς γραπταῖς οὐχὶ: *Littera scripta manet eensorem, vox fugit illum*. Κατὰ δὲ τὰς μεταφραστικὰς ταύτας ἀσκήσεις ἐπανορθῶν ὁ διδάσκων τὰ ἡμαρτημένα θὰ λαμβάνῃ πάντως ἀφορμὴν νὰ ἐμφανίσῃ κατὰ μικρὸν καὶ εὐμεθόδως τῶν δύο γλωσσῶν τὰς διαφορὰς περὶ τε τοὺς τύπους καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν, τὴν σημασιολογίαν, τὴν σύνταξιν, τὴν τῶν περιόδων κατασκευὴν καὶ τὴν λέξιν ἦτοι τὸ ὕφος, ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ ἐξεγερμένης τῆς τοῦ μαθητοῦ γλωσσικῆς συνειδήσεως, ν' ἀποδώσιν αἱ τοιαῦται μεταφράσεις ἀσφαλῆς κριτήριον οὐ μόνον τῆς περὶ τὰς κλασσικὰς γλώσσας προκοπῆς τῶν διδασκόμενων, ἀλλὰ καὶ τῆς γνώσεως τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἣτις δέον νὰ εἶναι αἰετὸς ἢ ἀφετηρία τῆς διδασκαλίας τῶν γλωσσῶν ἐκείνων. Εὐλόγως δὲ πολλοὶ νομίζουσι ὅτι αἱ ἐκ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν μεταφραστικὰ ἀσκήσεις διαμιλλῶνται πρὸς τὰς συνθετικὰς, ὧν ὑπολείπονται μὲν, διότι ἢ σὺνθεσις χρῆζει τῆς καλουμένης εὐρέσεως, ὑπερβάλλουσι δὲ, διότι πρὸς ἐξεργασίαν ὀρθῆς μεταφράσεως ὀφείλει ὁ μαθητὴς νὰ ἔχῃ πολλῶν μείζονα ἐμπειρίαν περὶ τὴν γλῶσσαν τὴν μητρικὴν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν γίνεται φανερὰ οὐ μόνον ἢ ἀνάγκη τῶν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν γραπτῶν μεταφραστικῶν ἀσκήσεων, ἀλλὰ καὶ ἢ διαφορὰ τῶν δύο περὶ ὧν ὁ λόγος ἀντιστρόφων ἐργασιῶν. Αἱ μὲν εἰς

τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν μεταφράσεις ὀρμώμεναι ἐξ ἐπιτετηθευμένου ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κειμένου καὶ ἐνδὸς στοχαζόμεναι σκοποῦ, τῆς ἐφαρμογῆς ὄρισμένων γραμματικῶν κανόνων, ὀλίγην τῆς μαθητικῆς καταλείπουσιν αὐτενέργειαν, οὗ ἢ ἐργασία ἅπασα ἐπὶ τῆς πιστῆς ἐρειδομένη μνήμης ἀποβαίνει μονοῦ μηχανικῆ, κατὰ δὲ τὰς εἰς τὴν μηχανικὴν γλῶσσαν μεταφράσεις ἢ ἐργασία ἢ διανοητικὴ εἶναι πολλῶν ἐλευθερωτέρα, ποικιλωτέρα καὶ γονιμωτέρα.¹ Ἐκεῖναι μὲν ἐν ταῖς ἀνωτέροις τάξεσι προχωρούσης τῆς τῶν Συγγραφέων ἐρμηνείας ἀποδεικνύονται ἀνωφελέστεραι, αὐταὶ δὲ πολλῶν λυσιτελέστεραι καὶ ἀναγκαϊότεραι. Τοιαῦται λοιπὸν οὐσαι αἱ ἐκ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν εἰς τὴν μηχανικὴν μεταφραστικὰ ἀσκήσεις καὶ διεξαγόμεναι καθ' ὅν ἀνωτέρω ὑπεδωλῶθη τρόπον καὶ καθ' ὅν πλατύτερον κατωτέρω θὰ δηλωθῆ, οὐδεὶς φόβος ὑπάρχει μὴ ἐν τῇ σχολείῳ καταπέσωσιν εἰς μηχανικὴν τινα ἐργασίαν, ὡς νομίζουσιν ὁ Cauer (die Kunst des Übersetzens ἐκδ. 3η σελ. 3) καὶ ὁ Ἰούλιος Keller (die Grenzen der Übersetzungskunst σελ. 40).

Ἄλλὰ νῦν ποῖα τις πρέπει νὰ εἶναι ἢ καλὴ μεταφράσις, τίς ἢ μορφή αὐτῆς εἰς τὴν ὀφείλει ὁ μεταφράζων νὰ ἐπαρκῆται, ἔλως δὲ τίς ἢ τοῦ μεταφράζειν τέχνη, ἣν ἀνάγκη πᾶσα μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐν τοῖς σχολείοις νὰ ἐπιτηδεύωμεν, δὲν προτίθεται ἐνταῦθα κατὰ διέξοδον νὰ διαλάβω οὐδὲ νὰ παράσχω ἀλλεπήλληλα ὑποδείγματα τοιαύτης μεταφράσεως. Καὶ τοῦτο μὲν ἴσως ἔσται ὑποκείμενον ἐτέρας ἡμῶν μελέτης, ἀδ' εὐθὺς κατωτέρω λέγω, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀραιοὶ καὶ οἱ πρώτοι οὕτως εἰπεῖν λίθοι, ἐφ' ὧν δι' ἐλπίδος ἔχω ὅτι ἄλλοι ἐμπειρότεροι ἐμοῦ θὰ σπεύσωσι νὰ ἐποικοδομήσωσι συμπληροῦντες μὲν τὰ ὑπ' ἐμοῦ ἐλλιπῶς εἰρημένα, ἐπανορθοῦντες δὲ τὰ τυχόν ἡμαρτημένα, πρὸς βελτίωσιν τῆς παρ' ἡμῖν διδασκαλίας τῆς τε μηχανικῆς καὶ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν.

Καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν καὶ περὶ τῆς μεταφράσεως ἰσχύει ἢ χρυσὴ μετριότης. Ἡ μεταφράσις ἔστω, παραινεῖ ὁ Rothfuchs (ἐνθ' ἄν. σελ. 75) so treu wie möglich, so frei als nötig. Μεταφράζοντες δηλοῦν ὅτι δεόν μὲν ν' ἀποδίδωμεν ὡς πιστότατα τοῦ πρωτοτύπου τὰς ἐννοίας, ἐλευθερίαν δὲ περὶ τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασιν νὰ ἔχωμεν τσαούτην, ὅσην ἀπαιτεῖ ἀναγκαίως ὁ γνήσιος τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου χαρακτήρ. Αὐθαιρέτως καὶ ἄνευ ἀνάγκης ἀριστάμενοι τοῦ πρωτοτύπου μὴ δὲ πειρώμενοι πάσῃ τέχνῃ καὶ μηχανῇ νὰ διαφυλάττωμεν τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ, τὰς εἰκόνας καὶ μεταφράς, τὰς λεπτοτέρας ἐκείνας ἀποχρώσεις τοῦ νοήματος τὰς διὰ

1. Ἴδου τίνες νοητικᾶς ἐργασίας κατὰ τὸν Bell-Weiler τελεῖ ὁ μεταφράζων: ὀφείλει νὰ γινώσκῃ τὰς ἐν τῷ κειμένῳ λέξεις καὶ τὸν γραμματικὸν ἐκείνου τύπον, νὰ συλλαμβάνῃ καὶ ἐποπτεῖν τὸν νοῦν τῆς ὅλης προτάσεως καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸ ὅλον, νὰ ἐρευνᾷ ἀκριβέστατα ἐν τῇ λογικῇ αὐτῶν σχέσει τὰ καθ' ἕκαστα τῆς περιόδου, ἅτινα εἶναι ἐν ταῖς ἀρχαίαις γλώσσαις πολλαπλᾶ καὶ ποικίλα, καὶ τέλος τῶν ἐπὶ μέρους φράσεων καὶ τῆς ὅλης περιόδου νὰ εὕρῃ τὰς μάλιστα ἀντιστοιχοῦσας φράσεις καὶ τὴν ἀντιστοίχον περίοδον ἐν τῇ μηχανικῇ γλώσσῃ.

τῶν μορίων παραγομένης, τὴν ποικιλίαν τὴν ἐκ τῆς χρήσεως τῶν συνωνύμων ἀπορρέουσιν, ἐνὶ λόγῳ μὴ ἐπιτεχνώμενοι καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ μεταφράσει ὅ,τι καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς φωράται πρὸς λεπτοτέραν καὶ ἐναργεστέραν τῶν ἐννοιών ὑποτύπωσιν μεθοδεύων, ἀστοχοῦμεν τοῦ ἐργου ἡμῶν οὐδ' ἐκπονοῦμεν μεταφράσιν καλὴν οὐδὲ παράγουσιν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν νῦν ἀναγινωσκόντων τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς ἐνεπολεῖ εἰς τοὺς καθ' ἑαυτὸν. Οὕτω λ. χ. ὀφείλομεν ἐν τῇ μεταφράσει νὰ διατηρῶμεν μάλιστα τὴν θέσιν τῶν λέξεων τὴν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ὑπάρχουσαν, προτοῦ δὲ νὰ μεταβάλλωμεν αὐτήν, ἄς ἐξετάζωμεν ἂν τοῦτο ἀπαιτῆ ἢ γλῶσσα ἢ μηχανικῆ. Διότι πᾶσα τοιαύτη μεταβολὴ ἄνευ λόγου γινομένη φθείρει τῆς φράσεως τὸν χρωματισμὸν καὶ μειοῖ τοῦ νοήματος τὴν δύναμιν. Ἀσεβεῖς εἰς τὸν Ρωμαῖον ποιητὴν, λέγει ὁ Rothfuchs (ἐνθ. ἄν. κλ. 75), μεταφράζων τὸ dulce et decorum est pro patria mori ἀπὸ ὑπὲρ πατρίδος θνήσκειν εἶναι ἡδὲ καὶ ὠραῖον». Πόσον μὲν ἄνοστος ἀποβαίνει τοῦ Ὀμήρου ἢ μεταφράσις μεταβαλλομένη ἄνευ ἀνάγκης τῆς τῶν λέξεων ἀκολουθίας, πόσον δὲ νοστιμωτέρα καὶ χαριστοτέρα, διατηρουμένης ὅπου δυνατόν! (Rothfuchs ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 76.)

Παράδοξον πρὸς τὸν μεταφράζοντα μαθητὴν προσπίπτει συνήθως τὸ σχῆμα τὸ καλούμενον πρωθύστερον ἢ ὑστερον πρότερον, καθ' ὃ αἱ λέξεις κεῖνται θέσιν ἀντίστροφον πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα. Τοῦ σχήματος τούτου οὗ ἦδη παρ' Ὀμήρου ὑπάρχουσι παραδείγματα (Α 251 τράφεν ἠδὲ γέροντο, δ 207 κέ. ᾧ τε Κρονίων ἔλθοι ἐπικλῶσθι γαμέοντι τε γιγνομένῳ τε κτλ.) χρῆσιν πολλὴν ποιοῦνται οἱ τραγικοὶ ποιηταί. Ἡ Ἠλέκτρα παρὰ Σοφοκλεῖ (στιχ. 165 κέ) ἦδη ἀπὸ πολλοῦ μάτην τὸν ἀδελφὸν Ὀρέστην προσμένουσα, θρηνηεῖ λέγουσα: «ἀτεκνος, τάλαινα, ἀνύμφευτος ἀλὲν οἰχυνῶ», ἐν ᾧ ἢ Ἀντιγόνη (Ἀντιγ. 919) φυσικώτερον θρηνηεῖ: «ἄγει με ἄλεκτρον οὔτε γάμον τυχοῦσα οὔτε παιδείου τροφῆς». Ὁ Ὀρέστης ἐν τῇ Εὐριπίδειῳ Ἠλέκτρᾳ διαπορούμενος ἂν πρέπη νὰ φανεύσῃ τὴν μητέρα ἀναφωνεῖ: «πῶς γὰρ κτάνω νιν, ἢ μ' ἔθρεψε κἀτεκνον»; (στιχ. 969).

Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἄλλα χωρὶς μεταφράζοντες οὐδόλως ὀφείλομεν νὰ μεταβάλλωμεν τῶν λέξεων τὴν θέσιν, οὐδ' ἂν αὕτη εἶναι τις ἀπλή ἰδιοτροπία τοῦ Συγγραφέως. Ἰδιοτροπία δ' ὅμως δὲν εἶναι. «Τὸ πρᾶγμα, λέγει ὁ P. Cauer (Die Kunst des Übersetzens σελ. 97), ἔχει ἄλλως. Χαίρομαι τῷ ὄντι, ἐὰν σοφὸς τι ὀδηγῆ ἡμᾶς διὰ τῆς ὁδοῦ, εἰς τὴν ἠκολούθησαν τὰ ἑαυτοῦ νοήματα· καὶ δὴ καὶ πολλὰκις οὗτος ἐπαναχωρεῖ ἀπὸ τοῦ φύσει ὑστεροῦ ἔπειρ εἶναι ἐγγύτερον τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ὀπίσω ἐπὶ τὴν ἀρχὴν. Καὶ δὲν πρέπει τὸ αὐτὸ δικαίωμα νὰ προσνέμωμεν εἰς τὸν φυσικὸν ἀνθρωπον, ὃν ὁ ποιητὴς εἰσάγει πρὸς ἡμᾶς λαλοῦντα, ἢ αὐτὸν τὸν ἀπελθὴ ποιητὴν, ἐὰν οὗτος ἀναμνησκόμενος αἰνεῖ ψηλαφηται ἐπαναχωρεῖ ὀπίσω ἐπὶ τὸ παρελθόν;».

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν τῇ λατινικῇ τὸ τῆς προτάσεως ῥῆμα κεῖται συνήθως θέσιν σταθεράν, ἤγουν τελευταίον, πλὴν ἐὰν εἶναι ἀνάγκη ἰσχυρᾶς ἐμφάσεως, ὅτε πρόκειται ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς προτάσεως (πρβλ. Schmalz Lat. Stil 3 σελ. 458. ἐν τῷ 2 τόμῳ τοῦ Ἐγχειριδίου τῆς Ἀρ-

χαιομαθείας τοῦ Iwan Müller). Ἐς ἐπεξέλθη τις οἰανδήποτε σελίδα τῶν τοῦ Καίσαρος ἀπομνημονευμάτων καὶ θὰ εὕρη ἐπαλλήλους προτάσεις, κυρίας τε καὶ ὑποτελεῖς, ἐχούσας τὸ ῥήμα ἐν τῷ τέλει. Ὁ δὲ μεταφράζων μέχρι μὲν τινος δύναται νὰ μιμηται τοῦτο, ἀλλ' ἢ συνεχῆς τοῦ ῥήματος ἐπιφορὰ εἰς τὸ τέλος οὐ μόνον ποιεῖ τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον σκοτεινόν, ὡς ἂν μάλιστ' ἀτυχῆ ἢ πρότασις οὕσα σχοινοτενής, ἀλλὰ καὶ πως ἀνιαρὸν καὶ ἀηδῆ. Ἡ ἄς μεταφράση τις, ἐὰν δύνηται, διατηρῶν ἐν τῷ τέλει τὸ ῥήμα, τότε τοῦ Κικέρωνος (de imperio Cn. Pompei 27) restat ut de imperatore ad id bellum deligendo ac tantis rebus praeficiendo dicendum esse videatur. Καὶ σημειωτέον ἐστὶ μόνον ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ πλεόν ἢ δεκάκις, ἂν μὴ με σφάλῃ ἢ μνήμη, ἐπιτάττει ὁ Κικέρων τὸ esse videatur εἰς τὸ τέλος τῆς προτάσεως.

Πᾶς ἕκαστος τῶν συγγραφέων ἔχει τὰς χαρακτηριζούσας αὐτὸν ἀρετὰς καὶ ἰδιοτροπίας εἴτε τεχνοτροπίας εἴτε ὅπως ἄλλως θέλει τις νὰ ὀνομάζῃ, ἄς ὁ μεταφράζων ὀφείλει νὰ μὴ παρορᾷ, ἀλλ' ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀποδίδῃ. Διότι τότε μόνον δύναται νὰ λέγῃ χωρὶς δισταγμοῦ ἐστὶ μεταφράζει τὸν Ὅμηρον ἢ τὸν Οὐεργίλιον, τὸν Δισχύλον ἢ τὸν Σοφοκλέα, τὸν Δημοσθένην ἢ τὸν Κικέρωνα κτλ. Καὶ ὁ ἄκριος χεῖλεσι γευθεὶς τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων δὲν ἀγνοεῖ, ἐστὶ ἢ κατὰ παράταξιν σύνταξις εἶναι ἐν αὐτοῖς συχνή, πολλῶν συχνότερα ἢ παρὰ τοῖς κατόπιν συγγραφεῦσιν, οἵτινες ἐπιτηδεύουσι τὸν κατὰ τεχνον γραπτὸν λόγον. Τοῦ φαινομένου δὲ τούτου αἰτία εἶναι οὐχὶ ἐστὶ ἡ γλῶσσα ἢ ὁμηρικὴ εἶναι ἀρχαιότερα καὶ μᾶλλον προσπελάζουσα πρὸς τὴν τοῦ γλωσσικοῦ βίου παλαιότητα ἐκείνην ἐποχὴν, καθ' ἣν οὐπω ὑπῆρχεν ἡ γραμματικὴ ὑπόταξις,¹ ἀλλὰ μᾶλλον διότι ἡ γλῶσσα ἢ ἐπικὴ ἀντέχεται τοῦ φυσικωτέρου καὶ δημώδους λόγου, οὐ γνώρισμα χαρακτηριστικώτατον εἶναι ἢ κατὰ παράταξιν σύνταξις. «Ἐὰν εἶχομεν, λέγει ὁ Brugmann (Ἑλλ. γραμμ. 3 σελ. 555) ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων, ὡς τῆς 3ης π.Χ. ἐκατονταετηρίδος, ἔργον ἐμφανίζον ἡμῖν τὴν δημώδη κατασκευὴν τῶν προτάσεων οὕτως ἀκίβδηλον καὶ εἰλικρινῆ, ὅπως τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, οὐχὶ πολλῶν ἀρχαιωτέρων ἢ ἀπεδεικνύετο νομίζω ἢ γλῶσσα ἢ ὁμηρικὴ κατὰ τὴν παρατακτικὴν σύνταξιν. Κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον δὲν βλέπομεν οὐδ' ἀπὸ τῶν νέων ἑλληνικῶν διαλέκτων μεγάλην διαφορὰν τῆς ἐπὶ Ὀμήρου Ἑλληνικῆς». Οὐδεμία λοιπὸν ἀμφιβολία ἐστὶ ὁ Ὅμηρος ἐπικὸς ὢν ποιητὴς καὶ εἰς τὸν καθ' ἡμέραν λόγον στοιχῶν ἐπιτεχνᾶται τὴν κατὰ παράταξιν σύνταξιν, σπανιώτερον μεταχειριζόμενος τὴν καθ'

1. Τοῦτο ἄλλοι τε νομίζουσι καὶ ὁ Cauer ἐν Grammatica militans σελ. 159 ἀντιλέγων πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Brugmann εἰρημένα ἐν τῇ 2ῃ ἐκδόσει τῆς ἑλλ. γραμματικῆς σελ. 228. Ἄλλ' εἰ καὶ τὸ πρᾶγμα ἠρμηνεύθη παρὰ τοῦ Brugmann σαφέστατα ἐν τῇ 3ῃ ἐκδόσει (σελ. 556. Σημ.), ἐπιμένει ὁ Cauer εἰς τὴν ἑαυτοῦ γνώμην καὶ ἐν τῇ 2ῃ ἐκδόσει τοῦ ρηθέντος βιβλίου σελ. 121 καὶ 172.

ὑπόταξιν.¹ Διὸ καὶ ἡμεῖς μεταφράζοντες ὀφείλομεν νὰ μιμώμεθα ὅσον τὸ δυνατόν τοῦ αἰδοῦ τοῦ τέχνασμα, εἰ δὲ μὴ ποιοῦντες τὸν λόγον ὑποταγμένον, ἵνα δῆθεν ἀποδείξωμεν αὐτὸν στοργύλον καὶ συνεστραμμένον, ἐξαφανίζομεν τὴν ζωηρὰν ἐνέργειαν καὶ ἀπλαστον ἀφέλειαν τὴν ἐπὶ τῶν ἐπῶν τούτων ἐπικαθημένην. Οὕτω λ. χ. ἢ καθ' ὑποτακτικὴν καὶ εὐκτικὴν ἐκφορὰ τῶν τελικῶν προτάσεων εἶναι ἤδη παρ' Ὀμήρῳ πλήρης καὶ ἀποτετελεσμένη, ἀλλ' ἐδρίσκομεν παρ' αὐτῷ προτάσεις, ὡς X 129 κε :

βέλτερον αὐτ' ἔριδι ξυνελαυνέμεν ὅτι τάχιστα,
εἶδομεν ὀπποτέρῳ κεν Ὀλύμπιος εὖχος ὄρεῃ.

εἰ καὶ ἡ δευτέρα πρότασις (εἶδομεν κτλ.) εἶναι κατ' ἐννοίαν τελικὴ προσδιορίζουσα τὴν πρώτην, μεταφραστέον : «Ἀλλὰ προτιμότερον νὰ συμπλακῶμεν ὡς τάχιστα, ἄς γνωρίσωμεν εἰς τίνα ἐξ ἡμῶν ὁ Ὀλύμπιος δόξαν θὰ παράσχη.» (πρβλ. 215 71, γ 17 κ. ἐ.). A 10: «νοῦσον ἀνὰ στραζαν θὰ παράσχη.» ἡ δευτέρα παρατακτικὴ πρότασις τὸν ὥρσε κακὴν, ἐλέκοντο δὲ λαοί.» ἡ δευτέρα παρατακτικὴ πρότασις εἶναι κατ' ἐννοίαν συμπερασματικὴ. Τὴν παράταξιν διατηροῦμεν καὶ ἐν τῇ μεταφράσει συνδέοντες τὰς δύο προτάσεις διὰ τοῦ καὶ (πρβλ. K 10. M 224 κτλ.). A 259 : «Ἀλλὰ πείθεσθ'. ἄμφω δὲ νεώτερον ἐστὸν ἔμετο.» ἡ δευτέρα πρότασις εἶναι αἰτιολογικὴ κυρίως, ἐν δὲ τῇ μεταφράσει ἀρκούμεθα ἡμεῖς νὰ ἐκφέρωμεν τὰς δύο προτάσεις ἀσυνδέτως «ἀλλὰ πείσθητε· ἄμφω εἰσθε νεώτεροι ἐμοῦ.» Ἄλλ' ὑπάρχουσι περιπτώσεις καθ' ἄς ἢ τῆς παρατάξεως διατήρησις ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλῶσσῃ εἶναι ἀδύνατος καὶ ἀνάγκη πᾶσα ἀφιστάμενοι τοῦ πρωτοτύπου νὰ δηλώμεν τὴν ὑπόταξιν, ἔνθα ὁ Ὅμηρος ἀρκεῖται εἰς τὸν σύνδεσμον δέ. B 284: «ἐθέλουσιν Ἀχαιοὶ πᾶσιν ἐλέγχιστον θέμεναι... οὐδέ τοι ἐκτελεύουσιν ὑπόσχεσιν,» ἡ δευτέρα πρότασις μεταφραστέα αἰτιολογικῶς «ἄφ' οὗ δὲν ἐκτελοῦσι τὴν ὑπόσχεσιν.» 147 κ. ἐ: «φύλλα τὰ μὲν τ' ἀνεμος σχαμάδις χέει, ἀλλὰ δὲ θ' ὕλην τηλεθῶσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη,» ἡ τελευταία πρότασις εἶναι χρονικὴ : «ἔταν ἐπέρχεται τὸ ἔαρ.» ρ 456 κ. ἐ: ἄλλοτρίοισι παρήμενος οὔτι μοι ἔτλης σίτου ἀποπροελῶν δόμεναι τὰ δὲ πολλὰ παρέστιν.» ἡ τελευταία πρότασις εἶναι ἐναντιωματικὴ «ἐν ᾧ ταῦτα ὑπάρχουσιν ἄφθονα». Ὅποιαν δὲ ἐκάστοτε σχετῶν ὑποτάξεως δέον νὰ δηλώμεν, τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς ἢ συνέπεια ἢ τὰ συμπραζόμενα. Ὁ μὲν ὁμηρικὸς δέ ἐν ζωηρᾷ ἀπαγγελίᾳ ἄρθως ἐκφωνούμενος ἐδήλου ἀναμφιβόλως τὰς σχέσεις ταύτας, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχοντες στίχους τετυπωμένους, ὀφείλομεν πρῶτον νὰ κατανοῶμεν τὰς κύκλῳ λέξεις καὶ τὴν συνέπειαν καὶ εἶτα νὰ μεταχειριζόμεθα ἐν τῇ μεταφράσει τὸν πρὸς τὴν συνέπειαν ἀρμόζοντα σύνδεσμον (Cauer, die Kunst. κτλ. σελ. 128).

Ἄλλὰ καὶ ὁ μετὰ ταῦτα ἔντεχνος γραπτὸς λόγος δὲν ἀποστέρει

1. Λέγων ταῦτα δὲν ἐνοῶ βεβαίως ἐστὶ καὶ ἐγίνωσκε πάντας τοὺς τρόπους τῆς καθ' ὑπόταξιν σύνταξεως, ὡν ποιοῦνται χρῆσιν οἱ κατόπιν συγγραφεῖς. Οὕτω λ. χ. φαίνεται ὁ Ὅμηρος ἀγνοῶν τὴν κατ' εὐκτικὴν ἐκφορὰν τῶν εἰδικῶν προτάσεων. τὰς ὡστε—συμπερασματικὰς. τὰς καθ' ὀριστ. ἴσσορ. χρόνον τελικὰς κτλ.

«αὐτὰ μὲν τὰ πράγματα οὐδὲν δεῖ αὐτὴν εἰδέναι ὅπως ἔχει» = «τὴν μὲν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων φύσιν δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ τίς εἶναι». Ἀπολογούμενος ὁ Κικέρων διὰ τί ἐπιδεικνύει τοσοῦτον ζῆλον ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ Ἀρχίου (Pro Archia 6, 12) ἐπάγεται ὅτι οὗτος: suppeditat nobis ubi animus reficiatur κτλ. ὅπερ μεταφραστέον «παρέχει ἡμῖν <τὸ καταφύγιον> ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ κτλ. Καὶ κατωτέρω: an existimas suppetere nobis posse quod cotidie dicamus «ἢ νομίζεις ὅτι δύναται νὰ ὑπάρχῃ ὑμῖν πρόχειρος <ἡ βλῆ> τῶν καθ' ἡμέραν ῥητορικῶν λόγων. Τὸ τοῦ Τακίτου (Dialog de oratore 21): ab ipsis mutuatus est per quae mox ipsos incesseret ἑρμηνευτέον: «παρ' αὐτῶν (τῶν παλαιῶν) ἔδανείσθη <τὰ βιβλία> ἵνα διὰ τούτων προσβάλῃ αὐτοὺς τούτους». Τὸ τοῦ Ξενοφ. ἀπομν. 1, 2, 56: «Τῶν ἐνδοξοτάτων ποιητῶν ἐκλεγόμενος τὰ πονηρότατα» = «ἐκλέγων τὰ χεῖριστα <χωρία>». Τὸ τοῦ Κικερ. pro Archia 13: illa quae summa sunt εἶναι «καὶ ὕψιστα ἠθικαὶ ἀρχαί». Ἄλλ' ἐν ᾧ ἐν τοῖς ἀνωτέρω παραδείγμασι προστίθεμεν λέξιν μὴ ὑπάρχουσαν ἐν τῇ κειμένῳ, ἄλλοτε συμβαίνει τὸ ἀντίθετον, ἀναγκαζόμεθα νὰ παραλείπωμεν λέξεις τοῦ κειμένου. Τὸ τοῦ Κικερ. Tuscul 1, 22, 52: praecceptum Apollinis quo monet ut se quisque noscat μεταφράζομεν: «τὸ παράγγελμα τοῦ Ἀπόλλωνος νὰ γινώσκῃ ἕκαστος ἑαυτὸν» παραλείποντες τὸ quo monet, οὗ εἶχε χρεῖαν ὁ Ῥωμαῖος ἵνα ἐξ αὐτοῦ ἐξακρτήσῃ τὴν ut—πρότασιν. Cat. Mai. 20, 73: Solonis elogium quo se negat velle suam mortem dolore amicorum vacare = «ἡ ἀπόφρασις τοῦ Σόλωνος, ὅτι δὲν θέλει κτλ.», ἐνταῦθα καταλείπομεν ἀμετάφραστον τὸ quo negat, ὅπερ ἐν τῇ λατινικῇ ἦτο ἀναγκαῖον, ἵνα ἐξ αὐτοῦ ἐξακρτηθῇ τὸ ἀπαρέμφατον velle.

Καὶ ὁ μικρὸν περὶ τὸν Κικέρωνα διατρέψας γινώσκει ὅτι οὗτος εἰς ὑπερβολὴν θηρεύει τὴν συμμετρίαν τοῦ λόγου, καὶ δὴ καὶ ἐπὶ βλάβῃ ἐνίοτε τοῦ νοήματος Pro Rose. Amerino § 17: erant ei veteres inimicitiae cum duobus B. Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possideri audio. Ἐπιτολαιότερόν τις ἐπεξερχόμενος τὸ χωρίον τοῦτο ἴσως νομίσῃ ὅτι περὶ τοῦ δευτέρου Ῥωμαίου λέγων ὁ Κικέρων audio, ἐκφράζει τινὰ ἀμφιβολίαν, βεβαιότητά δὲ τοῦναντίον περὶ τοῦ πρώτου, περὶ οὗ λέγει video. Ἀληθῶς δ' ὅμως περὶ ἀμφοτέρων μετὰ τῆς αὐτῆς βεβαιότητος ὁμιλεῖ, ἀλλ' ἵνα καταστήσῃ τὸν λόγον σύμμετρον μεταχειρίσθη ἐν τῇ δευτέρῳ κώλῳ τὸ audio ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ video. Καὶ κατωτέρω § 85: non tam propensus ad misericordiam quam implacatus ad severitatem videbatur, τῆς συμμετρίας ἕνεκα εἶναι μετὰ τὸ implacatus ὁ περιττὸς διορισμὸς ad severitatem: (ad misericordiam). Τοῦναντίον δὲ φεύγουσι τὴν συμμετρίαν ὁ Σαλλούστιος καὶ ὁ Τάκιτος. Καθάπερ λοιπὸν μεταφράζοντες τὸν Κικέρωνα ὀφείλομεν νὰ μὴ ἀφανίζωμεν ἕσον εἶναι δυνατόν, τὴν ἀσμενιστὴν αὐτῷ συμμετρίαν, οὕτω μεταφράζοντες τὸν Σαλούστιον καὶ Τάκιτον δεόν νὰ διατηρῶμεν τὴν ἀσυμμετρίαν. Διότι διὰ ταύτης ἐστοχάζο-

ζοντο ἐκεῖνοι νὰ ἐμποιῶσιν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς συγχρόνους. Σαλλ. Catil. 17, 6: incerta pro certis, bellum quam pacem malebant, ἔνθα ἡ συμμετρία ἀπῆτει ἢ καὶ τὸ πρῶτον μέλος νὰ ἐξενεχθῇ διὰ τοῦ quam (quam certa) ἢ καὶ τὸ δεύτερον διὰ τῆς pro (pro pace) ὥστε μεταφραστέον: «τὰ ἀβέβαια ἀντὶ τῶν βεβαίων, τὸν πόλεμον ἢ τὴν εἰρήνην, προηροῦντο». Τὸ τοῦ Τακίτου Annales 1, 23: incendebat haec fletu et pectus atque os manibus verberans. ἔνθα ἀσυμμέτρως συνάπτεται ἀφαιρετικῇ οὐσιαστικοῦ πρὸς μετοχὴν, ἑρμηνευτέον: «ἐξῆπτε τὴν δεινολογίαν ταύτην κλαυθμῷ καὶ κοπτόμενος τὸ στήθος καὶ τὸ πρόσωπον χερσίν».

* *

Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Πλάτων καὶ ἄλλοι τῶν συγγραφέων μιμούμενοι τὸν καθ' ἡμέραν λόγον ποιοῦσιν ἐνίοτε ἐξεπίτηδες καὶ ἐν ἐπιγνώσει τὸν λόγον ἀνακόλουθον καὶ ἀσαφέστερον. Ἐὰν λοιπὸν ἡμεῖς μεταφράζοντες καθιστώμεν τὸν λόγον ὀμαλὸν καὶ σαφέστερον, ἀστοχοῦμεν προφανῶς τοῦ σκοποῦ, οὗ ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς ἐστοχάζετο. Ἐν τῇ τοῦ Πλάτωνος Γοργία 461 c., ἐπειδὴ ὁ σοφιστὴς οὗτος περιπλακεῖς εἰς τοὺς βρόχους τῆς Σωκρατικῆς διαλεκτικῆς ἐλέγχεται ἀντιφάσκων, ἄτε ὁμολογῶν ὅτι ὁ ῥήτωρ μὲν ἅμα ποιεῖται ἄδικον χρῆσιν τῆς ῥητορικῆς, ἅμα δὲ ἀδύνατον νὰ ποιῆται ἄδικον χρῆσιν αὐτῆς, ὁ δὲ Πῶλος δυσφορῶν ἐπὶ τῇ ἤττη τοῦ διδασκάλου ἐπιφέρειται σφοδρὸς κατὰ τοῦ Σωκράτους λέγων: «Τί δέ, ὦ Σώκρατες; οὕτω καὶ σὺ περὶ τῆς ῥητορικῆς δοξάζεις ὡσπερ νῦν λέγεις ἢ οἶε ὅτι Γοργίας ἡσχύνθη σοὶ μὴ προσομολογήσῃαι τὸν ῥητορικὸν ἄνδρα μὴ οὐχὶ καὶ τὰ δίκαια εἰδέναι καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἐὰν μὴ ἔλθῃ ταῦτα εἰδὼς παρ' αὐτόν, αὐτὸς διδάξῃν, ἔπειτα ἐκ ταύτης ἴσως τῆς ὁμολογίας ἐναντίον τι συνέβῃ ἐν τοῖς λόγοις, τοῦτο δὲ δὴ ἀγαπᾷ, αὐτὸς ἀγαθῶν ἐπὶ τοιαῦτα ἐρωτήματα—ἐπεὶ τίνα οἶε ἀπαρνήσεσθαι μὴ οὐχὶ καὶ αὐτόν, ἐπίστασθαι τὰ δίκαια καὶ ἄλλους διδάξῃν; ἀλλ' εἰς μὴ τοιαῦτα ἄγειν πολλὴ ἀγροικία ἐστὶ τοὺς λόγους». Καὶ ὁ μὲν νοῦς τοῦ χωρίου εἶναι ὅδε: Δὲν πιστεύω, ὦ Σώκρατες, ὅτι ἡ περὶ τῆς ῥητορικῆς ἀληθινὴ γνώμη σου συμφωνεῖ πρὸς ἕσα νῦν ἰσχυρίζεσαι. Οὐδ' ὁ Γοργίας παραδέχεται ἐνδομύχως, ὅτι ὁ ῥήτωρ πρέπει νὰ εἶναι ἐπιστήμων τοῦ δικαίου καὶ ὅτι πρέπει νὰ διδάσκῃ τοῦτο τοὺς τυχόν ἀγνοοῦντας μαθητάς. Ἄλλ' ὅμως ἠναγκάσθη τοῦτο νὰ ὁμολογήσῃ παρὰ τὴν ἐνδόμυχον πεποιθήσιν αὐτοῦ ἕκ τινος αἰσθημάτων ἀισχύνης, ὅφ' οὗ πᾶς τις κατεχόμενος δὲν ἀρνεῖται ἐρωτηθεὶς ὅτι δὲν γινώσκει τὰ δίκαια οὐδ' ὅτι δὲν θὰ τὰ διδάξῃ. Τὴν ἀκουσίαν ταύτην ὁμολογίαν τοῦ Γοργίου ἐπωφεληθεὶς σὺ κατὰ τὴν συνήθειάν σου διὰ τῶν ἐρωτήσεών σου περιήγαγες αὐτὸν εἰς ἀντίφασιν. Ἀλλὰ εἰς τοῦτο νὰ καταδιβάξῃς τὴν συζήτησιν εἶναι σημεῖον κακίστης ἀνατροφῆς. Καὶ αὕτη μὲν ἡ τῶν ἐννοιῶν λογικὴ ἀκολουθία, ἀρίστα δ' ὅμως ὁ Πλάτων ἠθοποιεῖ τὸν τεταραγμένον καὶ ἀγανακτοῦντα Πῶλον σχηματίζων τὸν λόγον αὐτοῦ στρυφνόν, ἀνακόλουθον καὶ ὑπὸ τι ἀσαφῆ, οἷος εἶναι φύσει τῶν οὕτω διακειμένων ὁ λόγος. Τὰς ιδιότητας ταύτας καὶ ἐν τῇ μεταφράσει ἀνάγκη νὰ διαφυλάττωμεν, εἰ δὲ μὴ φαρῶμεθα οὐχὶ μεταφράζοντες, ἀλλὰ διορθοῦντες τὸν συγγραφέα. «Τί, ὦ Σώκρα-

ὁ αὐτὸς χρόνος, ὁ ἀόριστος, ἐπὶ τριῶν πράξεων ὧν ἐκάστη ἐπομένη εἶναι προτέρα χρονικῶς, ἤγουν τῆς τοῦ λοιμοῦ ἐνακλήψεως προηγείται ἢ αἰτία αὐτοῦ, ἢ παρὰ τοῦ Ἀγαμέμνωνος ὕβρις τοῦ ἱερέως, καὶ ταύτης προηγείται ἢ τοῦ ἱερέως ἀφίξις παρὰ τὸ ναυτικὸν στρατόπεδον. Ἄλλὰ τὴν χρονικὴν ταύτην σχέσιν οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ τὰ συμφραζόμενα, Ρωμαῖος δὲ συγγραφεὺς ἐνταῦθα θὰ ἐποιεῖτο χρῆσιν τοῦ ὑπερσυντελικου. Θουκυδ. 2,23: «Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν τὰς ἑκατὸν ναῦς, ἃς παρεσκευάζοντο» (paraverant), αἱ νῆες ἦσαν ἤδη παρεσκευασμένα, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς παριστᾷ μᾶλλον τὴν πράξιν ἐν τῇ ἀναπτύξει (περὶ τὴν προπαρασκευὴν τῶν ὁπλοίων ἠσυχολοῦντο) ἀναφερόμενος εἰς τὰ ἐν τῷ 17 κεφ. εἰρημένα. Καὶ τῆς Λατινικῆς γλώσσης οὕτως εἶχον ἐν τῇ παναρχαῖα Ἰταλικῇ περιόδῳ. Ἄλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ὁ Ρωμαῖος μᾶλλον ἀκριβολογῶν διέστειλε σαφῶς καὶ δι' ὠρισμένου τύπου τὴν χρονικὴν προτέραν πράξιν ἐν μὲν τῷ παρελθόντι διὰ ὑπερσυντελικου (Darius... negavit unquam se bibisse invidius* numquam videlicet siliens biberat), ἐν δὲ τῷ παρόντι διὰ τοῦ παρακειμένου (cum reflavit, affligimur (Κικ. de off. 2,6, 19), ἐν δὲ τῷ μέλλοντι διὰ τοῦ τετελεσμένου μελλοντος¹ (ubi vesero, omnia ipse tibi narrabo). Δεῖψανα δὲ τῆς πρωτογόνου ἐκείνης Ἰαπετικῆς καταστάσεως εἶναι αἱ διὰ τοῦ postquam, ubi, cum primum κτλ. ἐκφερόμεναι χρονικαὶ προτάσεις αἱ συντεταγμέναι μεθ' ὀριστ. παρακειμένου. Ἡ δὲ παρὰ τοῖς δοκίμοις συγγραφεῦσι ἐνίοτε ἀπαντῶσα ὀλιγοπρία τῆς δηλώσεως τοῦ σχετικοῦ χρόνου (sicut quos fors obtulit (ἀντί obtulerat), irati interfecerunt) ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ δημόδου λατινικοῦ, ἔπερ ἐμμένον πιστότερον εἰς τὴν παλαιότεραν ἐκείνην κατάστασιν μετεχειρίζετο τοὺς ἀπολύτους χρόνους. Ἡ καθ' ἡμᾶς γλώσσα καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς καὶ ἐν τούτῳ ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπιτηθεύει συνήθως τὴν ἀπόλυτον χρῆσιν τῶν χρόνων ὑποδηλοῦσα τὴν χρονικὴν σχέσιν ἐκ τῶν συμφραζομένων, εἰ καὶ ἔχει καὶ τὸν ὑπερσυντελικόν (εἶχον λάθη) καὶ τὸν τετελεσμένον μέλλοντα (θὰ ἔχω λάθη). Ἐκ τῆς λατινικῆς λοιπὸν μεταφράζοντες ἐν ἀνεξαρτήτῳ μὲν λόγῳ θυνάμεθα νὰ ἀποδίδωμεν ἀκριβῶς συνήθως τὸν ὑπερσυντελικόν καὶ τετελεσμένον μέλλοντα, ἀλλ' ἐν ἐξηρημένῳ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὐχί (cum venisset = ἔτε ἦλθεν ἢ ἔλθων, cum venero = ἔταν ἔλθω). Ἐν δὲ τῇ ἐκ τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς μεταφράσει διὰ τὴν προρρηθεῖσαν ὁμοιότητα οὐδεμία καθ' ἑαυτοῦ ὑπάρχει δυσχέρεια. Ἄλλ' ἀνάγκη ἕως προσοχῆς πολλῆς, διότι ὑπάρχουσι περιπτώσεις καθ' ἃς ἀναγκάζομεθα τοῦ πρωτοτύπου ἀριστάμενοι νὰ δηλώμεν ἀκριβέστερον τὴν σχέσιν τὴν χρονικὴν.

1. Ὁ τύπος videre, ὅστις εἶναι κυρίως ὑποτακτικὴ (ἑλλην. εἰδῶ) εἶχε σηματοποιεῖν μέλλοντος παριστῶντος τὴν πράξιν εἰς ἐν σημεῖον χρόνου συντεταγμένην (ἀκκριβῶς) πρὸς τὸ τοῦ Πλάτου Merc. 450: ego aliquid videro = ἐγὼ θὰ ἀνακαλύψω τι, εἶχε δὲ πρὸς τὸν videre, ὡς ἀληθεύθησιν πρὸς τὸ ἀχθέσομαι καὶ si videram = ἐάν ὤρω, si videro = ἐάν ἴδω. Ἄλλὰ προσέλθετε ὁ videre σηματοποιεῖν σχετικοῦ χρόνου τὸ μὲν ἐκ τῆς συνεισίας, τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ παραλλήλου τύπου τοῦ ὑπερσυντ. videram.

κὴν. Ὀμηρ. π 50: «τοῖσιν δὲ κρειῶν πίνακας παρέθηκε σιδώτης ὀπταλέων, ἃ ῥα τῇ προτέρῃ ὑπέλειπον ἔδοντες» ὁ παρατ. ὑπέλειπον = εἶχον ἀφήση. Θουκ. 8,26: «ἐλθόντος δὲ Ἀλκιβιάδου... πυνθάνονται τὰ περὶ τῆς μάχης» παρῆν γὰρ καὶ συνεμάχτο τοῖς Μιλησίοις = εἶχε παρευρεθῆ καὶ συμπολεμήση. Ἀνάγκη μάλιστα νὰ δηλώμεν σαφέστερον τὸν χρόνον ἔταν ἢ ἑτέρα τῶν προτάσεων εἶναι κατὰ μετοχὴν. Ὀμηρ. Γ 44: ἢ που καγχαλώσι κάρη κομόωντες Ἀχαιοὶ φάντες ἀριστήα προμεν ἔμμαι (οἵτινες ἐνόμιζον) Σοφ. Ἀντιγ. 1192: «παρὼν ἔρω» (παρευρεθείς). Ὀμηρ Π 253: «εὐξάμενος Διὶ πατρὶ... εἰσήλθεν» ἢ μετοχῇ ἐνταῦθα σημαίνει τὸ προτερόχρονον (ἐπεὶ ἠῦξαστο), ἀλλ' ἐν Ξ' 463: «εὐξάμενός τε ἔπος ἔρεω» ἢ εὐχῇ δὲν προηγείται τῶν λόγων, ὥστε μεταφραστὴν «θὰ ἐκφράσω εὐχὴν τινα» οὐδὲ ἐν ρ 330: νεύσειν ἐπὶ οἱ καλέσας» προηγείται ἢ κλησις τοῦ νεύματος (= ἐκάλεσε πρὸς ἑαυτὸν διὰ νεύματος). Θουκυδ. 1,101,10: «θάσιος... ὠμολόγησαν Ἀθηναῖοι τεῖχος τε καθελόντες καὶ ναῦς παραδόντες... ταξάμενοι... ἀφέντες» αἱ μετοχαὶ ἐνταῦθα δηλοῦσι οὐχί τὸ προτερόχρονον, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ σύγχρονον, εἶναι οἱ ἔροι τῆς ὁμολογίας.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ τρόπου τοῦ ὀρθῶς μεταφράζειν ἱκανὰ ταῦτα. Ἄλλ' ἐκ τῶν προειρημένων πᾶς ἕκαστος νοεῖ, ὅτι ὁ φιλοπονῶν καλὴν μεταφρασίαν, ὁ οὐ μόνον τοῦ συγγραφῆως τὰς ἐννοίας ὀπισθόποτε ἀποδίδων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τῶν λέξεων θέσεως, τῶν εἰκόνων, τῶν μεταφορῶν καὶ τῶν ἄλλων τοιοῦτων αὐτὸ τὸ πρωτότυπον ἀποκαταφαίνων, ὀφείλει μάλιστα δύο νὰ συμβιβάσῃ ἀξιώσεις, τὴν τοῦ πρωτοτύπου καὶ τὴν τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἀρὰ γὰρ εἶνε αἰετοτε κατορθωτὸς ὁ συμβιβασμὸς οὗτος: «Πᾶσα μεταφρασις, γράφει ὁ Γουλιέλμος Οὐμβόλδος πρὸς τὸν τοῦ Σαίξπειρου μεταφραστὴν Αὐγ. Σλέγγελον, φαίνεται μοι ἀπλῆ τις ἀπόπειρα πρὸς ἐπίλυσιν ἀνεπιλύτου προβλήματος. Ὁ μεταφράζων ὀφείλει νὰ προσκροῦν πρὸς τὸν ἕτερον τῶν σκοπέλων, ἦτοι νὰ ἐμμένῃ πιστὸς εἰς τὸ πρωτότυπον ἐπὶ βλάβῃ τῆς γλώσσης καὶ φιλοκαλίας τοῦ ἑαυτοῦ ἔθνους ἢ νὰ ἀντέχηται τῆς τοῦ ἑαυτοῦ ἔθνους ἰδιοφυίας ἐπὶ βλάβῃ τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ μέση ὁδὸς εἶνε οὐ μόνον δυσχερής, ἀλλὰ καὶ αὐτόχρημα ἀδύνατος». Καὶ ταῦτα μὲν ἀποφαίνεται ὁ ἱδρυτὴς τῆς νεωτέρης γενικῆς γλωσσολογίας, ὅστις μετὰ ταῦτα οἶνει παλινωδῶν δὲν ὠκνησε νὰ ἐκπονήσῃ ἕξοχα μεταφράσματα τοῦ Πινδάρου καὶ Αἰσχύλου. Ποσάκις δ' ἀληθῶς ἐπιχειροῦντες νὰ μεταφράζωμεν δὲν εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι νοήματα, ἔπερ σαφῶς μὲν κατανοοῦμεν ὑπαισθανόμενοι καὶ τὰς λεπτεπιλέπτους ἐκείνας παραστάσεις τὰς διὰ τῶν ἐγκλίσεων καὶ τῶν μορίων παραγομένας, εἶνε δ' ὁμοῦ τῶν ἀδυνάτων, καὶ περ τὸ τοῦ ποιητοῦ πάντῃ ἀναστροφῶν πειρώμενοι ἔνθα καὶ ἔνθα, νὰ εὐστοχήσωμεν τῆς ἐπ' ἀκριβῆς ἀντιστοίχου καὶ εὐαρμόστου φράσεως; Νὰ παραστήσωμεν διὰ μακροτέρων τὰς λεπτοτέρας ἐκείνας τοῦ νοήματος πτυχάς, ὁ λόγος ἀποβαίνει ὑπόψυχρος καὶ φορτικός νὰ μὴ ἀποδώσωμεν αὐτάς, ἢ μεταφρασις μένει ἀνακριβῆς καὶ ἀτελής. Καὶ τοῦτο μὲν οὐδέως θαυμαστόν, μᾶλλον δὲ φυσικώτατον.

Ἡ γλῶσσα, καθάπερ ὁ Ἰούλιος Keller καταδεικνύει (Die Grenzen der Uebersetzungskunst) εἶνε οὐχὶ ἔνδυμά τι, ἕπερ δυνάμεθα νὰ ἀφαιρῶμεν ὡς ἀπὸ σώματος ἀπὸ τῶν ἐκπεφρασμένων νοημάτων, ἀλλὰ συμφυῆς καὶ ἀδιάσπαστος μετὰ τῶν νοημάτων, μορφὴ ἅμα καὶ μέρος τι τοῦ περιεχομένου. Οὐ μόνον τῶν ἀφηρημένων, ὡς τοῦ λατινικοῦ fides, δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ τὸ ἀκριβῶς ἰσοδύναμον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αἰσθητῶν πραγμάτων, οἷον ἥλιος σελήνη δένδρον βοῦς ἕνος, ἐγεννήθησαν ἐν τῷ πνεύματι τῶν ἀρχαίων λαῶν παραστάσεις καὶ συνήφθησαν πρὸς τὰ περὶ αὐτῶν πλασθέντα ὀνόματα, αἵτινες εἶναι πρὸς ἡμᾶς ξένοι καὶ ὀφείλομεν πρῶτον νὰ διακριθῶμεν αὐτάς (πρβλ. καὶ Gauer ἐνθ. ἀν. σελ. 4.). Ἡ τοῦ γλωσσικοῦ ἄρα τύπου ἀντικατάστασις, ἣτοι ἡ μετάφρασις, εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ μὴ ἀπολείπηται τοῦ ἀρχαιτύπου, οὗ ἕνεκα καὶ ὁ πολὺς Μαυρίκιος Haupt ἔλεγε τραχύτερον πως «ἡ μετάφρασις εἶναι ὁ θάνατος τῆς κατανοήσεως τοῦ συγγραφέως». Ἄλλ' ὅμως ὀφείλομεν καὶ διὰ τοῦτο ν' ἀποτρεπώμεθα ἀπὸ τῆς μεταφράσεως; Ὁ μὴ ἐπιχειρῶν νὰ μεταφράξῃ, διότι εἶναι ἀδύνατος ὁ ἐκατέρωθεν, ἕκ τε τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς μητρικῆς γλώσσῃς συμβιβασμός, εἶναι ὅμοιος, λέγει ὁ Gauer (σελ. 6) πρὸς τὸν ζῳγράφον, ὅστις διὰ τοῦτο ἀπελπὶς παραιτεῖται νὰ γράψῃ τοπίον ἢ ἀνθρώπινον πρόσωπον, διότι ἀδυνατεῖ νὰ ἀπεικονίσῃ πάντα τὰ καθ' ἕκαστα καὶ τὰ ἐλάχιστα, πάντα μὲν τὰ δένδρα, τοὺς κλάδους καὶ τὰ φύλλα, πάσας δὲ τὰς πτυχὰς καὶ τὰς τρίχας. Τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα ἐξαιρούσα καὶ ἐμφανίζουσα ἡ τέχνη αὐτοῦ δύναται νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἐντύπωσιν τῆς ζωῆς, ἐν ᾧ ἡ φωτογραφία διὰ τῆς μικρολόγου πιστότητος συγγέει καὶ ἀπονεκροῖ. «Ὀὐδ' εἶμαι συνέπαινος πρὸς τὸν σοφὸν διδάσκαλόν μου κ. Γ. Μιστριώτην ἀποφαινόμενον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Γοργίου τοῦ Πλάτωνος ὅτι πρέπει νὰ ἀπεχώμεθα τοῦ μεταφράζειν τὰ ἀρχαῖα ἔργα, «διότι εἶναι ἀδύνατον τὸ ἰδανικὸν αὐτῶν κάλλος ν' ἀντικατοπτρισθῇ ἐν τῇ πτωχῇ ἡμῶν γλώσσῃ, ἐν ᾗ καλλιτεχνικοὶ τύποι συχνάκις ἐλλείπουσιν». Ἐὰν ἐλλείπουσιν οἱ καλλιτεχνικοὶ τύποι, ἅς δημιουργηθῶσιν. Εἰς δὲ τὴν δημιουργίαν τούτων τὸ μεταφράζειν εὐτέχνως εἰ πέρ τι καὶ ἄλλο θὰ συντελέσῃ, οὐ ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα θὰ εἶναι ἡ διάπλασις καὶ ὁ πλουτισμὸς τῆς πτωχῆς ἡμῶν γλώσσῃς. Καὶ πῶς ἄλλως ὁ Κικέρων, ὁ τοῦ λατινικοῦ λόγου ἀριστοτέχνης

1. Ἴδου τί λέγει ὁ Keller ἐν σελ. 6 περὶ τοῦ βοῦς: Καὶ πῶς δυνάμεθα ἐν τῇ γερμ. γλώσσῃ νὰ ἀποδώσωμεν ἀποχρῶντως τὸν ὀμηρικὸν βοῦν μετὰ τῶν παραγῶγων καὶ μεταφορῶν, ὡς τὸ βοῶπις; Ἡμεῖς ἕκ τῆς περὶ τοῦ ζώου τοῦτου παραστάσεως δυνάμεθα μόνον νὰ πλάττωμεν μεταφοράς, ὡς stieräuekgig, stierdumm, ἵνα παρασιωπήσω ἄλλας γείρους! Ἐνθα ὁ Ἕλληγ ἐβλεπε τὸ εὐρυμέτωπον καὶ σεμνὸν ζῶον, τὴν διὰ τοῦ λείου δέρματος καὶ τοῦ κόσμου τῶν κεράτων εἰκόνα τοῦ κάλλους καὶ τῆς ρώμης, ἐκεῖ ἡμεῖς βλέπομεν μόνον τὸ σκαῖον καὶ ἀμβλύνουν ἀναμνηρκαστικὸν ζῶον, καὶ πιστεύομεν ὅτι διὰ τοῦ stieräugig ἐπετύχομεν τῆς μεταφράσεως, ὅπου ὁ Ἕλληγ τὸν λιᾶν ἀνοικτὸν καὶ διαυγῆ, τὸν καλλιβλέφαρον καὶ ἐν ἡρέμῳ αὐτοπεποιθῆσει προσβλέποντα ὀφθαλμὸν τοῦ σεμνοπρεποῦς καὶ ρωμαλέου ζώου μεταφέρει τροπικῶς ἐπὶ τὴν μεγίστην αὐτοῦ θεᾶν!

ἐλεπτουργῆσε καὶ ἐπλούτισε τὸν ἑαυτοῦ φραστικὸν χαρακτήρα ἢ τοιαῦτα φιλοτεχνῶν τῶν ἐλληνικῶν προτύπων μεταφράσματα, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ; (de optimo gen. oratorum κεφ. 5). Πολλοὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐξήραν τὴν ἐπὶ τὴν γλῶσσαν ροπήν τῆς μεταφράσεως, ὁ δὲ σοφὸς γάλλος M. Bréal (de l'enseignement des langues anciennes σελ. 96) διαρρήθην ἀνομολογεῖ ὅτι ἡ τοῦ μεταφράζειν τέχνη εἰς ὑπερβολὴν ἐν τῇ γαλλικῇ γλώσσῃ ἀσκηθεῖσα συνετέλεσεν εἰς τὴν διάπλασιν αὐτῆς, διότι παλαιούσα ἡ γλῶσσα αὕτη πρὸς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα προέκοψεν ἐν δυνάμει καὶ εὐστροφίᾳ.

Τοιαύτη οὖσα ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν μετάφρασις ἀνάγκη πᾶσα νὰ μὴ παραμεληθῇ ἐν τοῖς σχολείοις, ἀλλὰ μετὰ πλείστης σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας νὰ διεξάγῃται. Πρώτιστα δὲ καὶ μάλιστα αὐτοὶ οἱ διδάσκοντες ἀπὸ τῶν κατωτέρων τάξεων δεόν νὰ εἶναι πεπεισμένοι ὅτι δὲν φθίρουσι τὰς καλὰς καὶ κομψὰς φράσεις τῶν συγγραφέων πειρώμενοι ν' ἀποδώσωσιν αὐτάς, ἀλλ' ὅτι δύνανται νὰ προσπελάσωσι πρὸς τὸ πρωτότυπον ἐπιτεχνώμενοι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἐν τῇ εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν μεταφράσει. Οἱ οὕτω πεπεισμένοι δύνανται καὶ εἰς τοὺς μαθητάς νὰ ἐμπνεύσωσι τὴν πίστιν ταύτην καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς δεξιούς μεταφραστάς. Ἡ τυχοῦσα καὶ μηχανικὴ μετάφρασις εἶναι λῶδη καὶ φθορὰ τῆς μητρικῆς γλώσσῃς, ὡς περὶ ὁ ἀνελλήνιστος λόγος τῶν ἐναντιῶν ἐκείνων ἀσκήσεων. Ἡ μετάφρασις εἶναι κατὰ τὸν Rothfuchs οἷονεἰ ἀμφίτομον ξίφος· ὀρθῶς μὲν ἀσκουμένη τέμνει ἐπὶ μεγίστη ὠφελείᾳ τῆς καθ' ἡμᾶς γλώσσῃς, πλημμελῶς δὲ διεξαγομένη τέμνει ἐπὶ μεγίστη βλάβῃ αὐτῆς. Ὄρθως λοιπὸν καὶ εὐτέχνως μεταφράζοντες τὰ ἐλληνικὰ καὶ λατινικὰ συγγράμματα οὐ μόνον τὰς ὑψηλὰς ἐκείνων ἐννοίας ἐξ αὐτῶν τῶν διαυγῶν πηγῶν θὰ ἀρῶμεθα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν νέαν ἐλληνικὴν θὰ προσποιώμεν κάλλος ἐλληνικὸν καὶ δυνάμιν ῥωμαϊκὴν. Οἱ Γερμανοὶ ἐπλούτισαν τὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν εἰσακούσαντες τῆς σοφῆς ὑποθήκης τοῦ ποιητοῦ Goethe:

Ringe, Deutscher, nach Römischer Kraft und Griechischer Schönheit

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ

Η ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ¹

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Αἱ παιδιαὶ ἔχουσι τὸ μέγα πλεονέκτημα ὅτι δύνανται νὰ ἐκτελοῦνται παντοῦ ὅπου ὑπάρχει χώρος ἐλεύθερος καὶ δὲν ἀπαιτοῦσι οὔτε ἔργα οὔτε εἰδικὴν ἐγκατάστασιν. Συντείνουσι δὲ πρὸς τούτους εἰς τὴν κατὰ προτίμησιν ἐφαρμογὴν ἀσκήσεων τινῶν, ἰδιαζόντως χρησίμων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ὀργάνων.

Τ' ἀποτελέσματα τῆς μυϊκῆς ἐργασίας ποικίλλουσι ἀναλόγως τοῦ εἶδους τῶν ἀσκήσεων. Δὲν θὰ εἶνε περιττὸν νὰ ἐξετάσωμεν ἐκτενέστερον τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ νὰ ἐπιθεωρήσωμεν διὰ βραχείων τὰ διάφορα εἶδη τῶν γυμνασμάτων. Ὑπάρχουσι ἐν πρώτοις τὰ γυμνάσια τῆς ρώμης, ἐν οἷς ἀπαιτεῖται ὁ μέγιστος ὅρος τῆς ἐντάσεως μυῶνων τινῶν, χωρὶς ν' ἀποδίδηται σημασία εἰς τὴν ταχύτητα ἢ τὴν ἀκρίβειαν τῶν κινήσεων. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνάγονται ἡ ἄρσις βραῶν, ὁ χειρισμὸς τῶν ἀλτήρων καὶ ἡ λιθοβολία, ἐπίσης δὲ καὶ τὰ γυμνάσματα τῆς αἰωρήσεως, τῆς στηρίξεως εἰς τὰ δίζυγα καὶ τὰ μονόζυγα καὶ τοὺς κοντοὺς καὶ τὰς κλίμακας. Αἱ ἐνόργανοι ἀσκήσεις εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσκήσεις ρώμης, θέτουσαι εἰς ἐνέργειαν πρὸ πάντων τοὺς μῦς τῶν βραχιόνων, τῶν ὤμων καὶ τοῦ στήθους. Αἱ δὲ ἀσκήσεις τῆς ἐπιδειξιότητος σκοπὸν ἔχουσι νὰ καταστήσωσι τὸν γυμναζόμενον ἱκανὸν νὰ ἐκτελῇ κινήσεις συνθέσεως, καταβάλλων πρὸς τοῦτο τὸν ἐλάχιστον ὅρον τῆς μυϊκῆς προσπάθειας. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνάγονται ἕτερα γυμνάσματα ἐν οἷς καὶ τὰ τῆς ἀλλαγῆς θέσεως καὶ τῆς ἐξαρθρώσεως καὶ τῆς περιστροφῆς. Αἱ ἀσκήσεις δὲ τῆς ταχύτητος συνίστανται εἰς σειρὰν κινήσεων ἐπαναλαμβανομένων ἐν ρυθμῷ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ταχεῖ, σκοπὸν δ' ἔχουσιν τὴν μεταφορὰν τοῦ σώματος ἀπὸ σημείου τινὸς εἰς ἕτερον. Τοιαῦτα εἶνε τὰ γυμνάσματα τοῦ βαδίσματος, τοῦ δρόμου, τοῦ ἀλματός, εἰς ᾧ δύνανται νὰ προστεθῶσι καὶ ἡ ὄρησις καὶ τὸ κολύμβημα καὶ ἡ πεζοδρομία καὶ ἡ κωπηλασία κλπ. Πᾶσαι αὗται αἱ ἀσκήσεις θέτουσι εἰς κίνησιν μεγάλας μυϊκὰς ομάδας, οἷον τοὺς μῦς τῶν κνημῶν, τῆς λεκάνης, τῶν λαγόνων, τῶν νώτων, ἐν μέρει δὲ καὶ τοὺς τοῦ στήθους καὶ τῶν βραχιόνων. Οὕτω δὲ ἡ ἐνέργεια καταμερίζεται εἰς πλείστας ομάδας ἰσχυρῶν μυῶνων. Γίνεται δὲ διαίρεσις μεταξὺ τῶν κυρίως ἀσκήσεων τῆς ταχύτητος καὶ τῶν λεγομένων exercices de font. Ἐν ταῖς πρώταις ἐπιζητεῖται ἡ ὅσον τὸ δυνατόν ἐπιτάχυνσις τοῦ ρυθμοῦ τῆς κινήσεως, ἐνῶ ἡ δευτέρα κατηγορία περιλαμβάνει γυμνάσματα παρατείνόμενα μὲν ἐπὶ πολὺ, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἡπιότερον. Αἱ δὲ ἀσκήσεις

τῆς τάξεως καὶ τῆς προσοχῆς ἔχουσι μὲν ἀναμφισβήτητον ἐκπαιδευτικὴν σημασίαν, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει ὡς πρὸς τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν.

Ὅπως κρίνωμεν περὶ τῆς ἀξίας ἐκάστης τῶν διαφόρων τούτων κατηγοριῶν τῶν ἀσκήσεων ἐν σχέσει πρὸς τὴν σωματικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδίων, ἀπαραίτητον εἶνε νὰ γινώσκομεν σαφῶς τίνα ἀποτελέσματα ἐπιδιώκομεν δι' αὐτῶν ὑπὸ ἑποψίν ὑγιεινῆν. Ἀνέφερα ἤδη πῶσον εἶνε σφαιρὸν τὸ παριστᾶν τὴν μυωνικὴν ρώμην ὡς ταυτόσημον τῇ ὑγείᾳ, εἶπα δὲ ὅτι διὰ νὰ ἔχωμεν καλὴν ὑγίαν ἔχομεν ἀνάγκην ἰδίως καλῶν πνευμόνων, καρδίας ρωμαλέας, ὀργάνων πεπτικῶν ἐν καλῇ καταστάσει καὶ νευρικοῦ συστήματος διατελοῦντος ἐν ἰσορροπίᾳ. Ἄρα ἡ σωματικὴ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ συντελῇ εἰς τῶν ἔρων τούτων τὴν πραγματοποίησιν.

Αἱ ἀσκήσεις τῆς ρώμης, αἱ ἀπαιτοῦσαι ὑπερβολικὴν ἐντασιν ὁμάδος τινὸς περιορισμένης μυῶνων, κουράζουσι πολὺ χωρὶς τὸ πῶσον τῆς παρεχομένης ἐκ τούτου ἐργασίας νὰ εἶνε σημαντικόν. Εἶδομεν ἤδη ὅτι διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας εἰς ὁμάδα εὐρύτεραν μυῶνων εἶνε δυνατόν νὰ παραχθῇ μείζων ἐργασία δι' ὀλιγωτέρου κόπου. Ἡ καρδία καὶ τὰ ἀναπνευστικὰ ἔργα δὲν ἀρῶνται μέγα ὄφελος ἐκ τῶν ἀσκήσεων τῆς ρώμης τῶν ἐκτελουμένων διὰ τῶν βραχιόνων, διότι ἡ μεγίστη ἐντασις τῶν μυῶνων τοῦ βραχίονος καὶ τῶν ὤμων δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ εἰμὴ ἐὰν ἀκινήτῃ τὸ στήθος, δηλαδὴ ἐὰν κρατηθῇ ἡ ἀναπνοή. Ἐκ τούτου ἐπέρχεται σημαντικὴ αὔξησις τῆς πιέσεως εἰς τὸ ἐσωτερικόν τοῦ στήθους, ἐμποδίζουσα τὴν ἐλευθέραν τοῦ αἵματος κυκλοφορίαν. Αἱ δὲ σφοδραὶ προσπάθειαι αἱ καταβαλλόμεναι διὰ τὰς ἀσκήσεις τῆς ρώμης ἐνδεχόμενον νὰ ἔχωσιν εἰς τὰ μικρὰ παιδία καὶ δύο ἑτέρας βλαβερὰς συνεπείας ἢ πρώτη αὐτῶν εἶνε ὅτι εὐρίσκονται εἰς δυσαναλογίαν πρὸς τὴν δύναμιν τῶν μυῶνων ἢ δὲ δευτέρα ἢ καὶ σοβαρωτέρα εἶνε ὅτι τὰ ὄστα ὑφίστανται πιέσεις ἱκανὰς νὰ παραμορφώσωσιν αὐτὰ, ἢ νὰ παραγάγωσιν εἰς αὐτὰ φλογιστικὰς βλάβας. Περὶ τὸ δέκατον ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἀφοῦ τὸ παιδίον ἀναπτυχθῇ καὶ τὰ ὄστα καὶ οἱ μυῶνες τοῦ ἀποκτήσωσιν ἐπαρκῆ ἀντοχὴν, τὰ γυμνάσματα τῆς ρώμης παύουσιν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶνε ἐπικίνδυνα, ἀπεναντίας εἶνε ὠφέλιμα, ὡς προσδίδοντα εἰς τὸ μεῖράκιον τὴν ρώμην, ἢς ἀκόμη στερεῖται. Αἱ ἀσκήσεις τῆς ταχύτητος ἀπεναντίας ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς σωματικῆς ἀνατροφῆς. Ἡ προσπάθεια καταμερίζεται εἰς μέγα σύμπλεγμα μυωνικῶν καὶ δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ βλαβῶσιν οἱ μυῶνες ἢ τὰ ὄστα. Χρησιμεύουσι πρὸς τούτους ὡς ἰσχυρὸν διεγερτικὸν τῆς λειτουργίας τῆς καρδίας καὶ τῶν πνευμόνων, ὥστε ὑπὸ ἑποψίν ὑγιεινῆν εἶνε εἰς ἄκρον ἀξιοσύσταται. Ἄλλ' αἱ παιδιαὶ, ὡς εἶπομεν, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀσκήσεις ταχύτητος.

Παρουσιάζουσι δὲ καὶ ἕτερα πλεονεκτήματα ὑπὸ τὴν ἑποψίν τῆς γυμνικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἀναπτύσσουσι παρὰ τῆ παιδίῳ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ πνεύματος, ἐξεγείρουσι δ' ἐν αὐτῷ τὸ θάρρος καὶ τὴν καρτερίαν. Ἀναπτύσσεται ἐπίσης ἐν αὐτῷ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πρωτοβουλίας καὶ κινθάνει νὰ κατακτᾷ τὰ ἐμπόδια καὶ τὰς δυσχερείας.

1. Τέλος. ἴδε τὸ βιβλίον Φεβρουαρίου π. 59.

Αἱ παιδιὰ ἔχουσι κανόνας, εἰς οὓς οἱ παίζοντες ὀφείλουσι νὰ καθυποτάσσωνται, οὕτω δὲ τὸ παιδίον ἐθίζεται εἰς πειθαρχίαν οἰκιοθελῶς ἀναγνωρίζομένην, συνειθίζον νὰ συγκρατῆται καὶ νὰ ἀνέχηται τοὺς ἄλλους. Τέλος αἱ παιδιὰ αἱ ἐκτελούμεναι τῇ ἐπιτηρήσει καὶ τῇ συμμετοχῇ τοῦ καθηγητοῦ ἐπιφέρουσι: προσέγγισιν μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν. Αὐτὸς μὲν ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ σπουδάσῃ τὸν χαρακτήρα τῶν εἰς αὐτὸν ἐμπειστημένων παιδίων, αὐτὰ δὲ συνειθίζουσι νὰ τὸν θεωρῶσιν ὡς φίλον ἐνδιαφερόμενον περὶ αὐτῶν καὶ συμμεριζόμενον οὐ μόνον τὰς ἐργασίας των, ἀλλὰ καὶ τὰς διασκεδάσεις των.

Ἄφου ἀναγνωρίσωμεν ὅτι αἱ παιδιὰ ἀποτελοῦσι τὸ ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς γυμναστικῆς, ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ποῦ καὶ πότε οἱ μαθηταὶ δεόν νὰ παίζουσι. Φυσικῇ φαίνεται ἡ σκέψις ὅπως τὸ σχολεῖον διοργανώσῃ αὐτὸ καὶ ἐπιτηρῇ τὰς σχολικὰς παιδιὰς. Ἐν τούτοις ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος δὲν εἶνε ἀρεστὸς τοῖς πᾶσιν, ἀπαντῶσι δὲ οἱ ἀντιδοξοῦντες ὅτι τὸ σχολεῖον ἔχει πολλὰς ἄλλας μερίμνας παρεκτὸς αὐτῆς, ὅτι δὲ ἄλλως τε οἱ μαθηταὶ παίζουσι ἐν αὐτῷ κατὰ τὰ διαλείμματα. Εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην ἀπαντῶ ὅτι αἱ ὥραι τῶν διαλειμμάτων τῶν μαθητῶν ὑπόκεινται εἰς τὰς εἰδικὰς συνθήκας τοῦ πατρικοῦ οἴκου καὶ ὅτι πολλὰ παιδιὰ δὲν ἔχουσι πραγματικῶς ὥρας ἐλευθέρας. Καὶ δι' αὐτὰ ἔτι τὰ παιδιὰ τὰ ἔχοντα καιρὸν διαθέσιμον διὰ τὰς παιδικὰς σπουδαίων καὶ σημαντικῶν δὲν εἶνε τῶσον ὅ χρόνος ὅν ἀπieroῦσιν εἰς αὐτάς, ὅσον ὁ τρόπος μεθ' οὗ παίζουσι, διότι πᾶσαι αἱ παιδιὰ δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὑγιεινὴν σημασίαν, ὑπάρχουσι δὲ καὶ τινες προκαλοῦσαι ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Πρὸς τούτοις δὲ καθίσταται ἡμετέροις δυσχερέστερον εἰς τὰ παιδιὰ τῶν ἡμετέρων μεγαλοπόλεων, ἕνεκα ἐλλείψεως καταλλήλου καὶ ἐπαρκοῦς χώρου, νὰ ἐπιδιδῶνται εἰς ὑγιεῖνας παιδιὰς εἰς τρόπον ὅστε ἂν ἀφεθῇ ἡ φροντίς ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς γονεῖς καὶ εἰς τὰ παιδιὰ, εἶνε βέβαιον ὅτι ἡ μεγάλη αὐτῶν πλειονότης θ' ἀπόσχη τῶν παιδιῶν μεθ' ὅλας τὰς θερμὰς περὶ τούτου συστάσεις. Τὴν ἀπόδειξιν παρέχει ἡ ἐκθεσις τῆς ἐπὶ τῶν παιδιῶν ἐπιτροπῆς τῆς ἐν Βασιλείᾳ Ἐταιρείας τῆς κοινῆς χρησιμότητος. Κατὰ τὸ 1900 εἰς τὰς παιδικὰς τὰς ἰδρυθείσας μετὰ τὰς ὥρας τῶν μαθημάτων ἐφοίτησαν 2564 παιδιὰ ἄρρενα καὶ θήλεα, 1463 δὲ μαθηταὶ συμμετέσχον τῶν ἐκδρομῶν, τῶν διοργανουμένων τὴν μετὰ μεσημβρίαν τῶν ἡμερῶν τῆς σχολῆς. Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἀντιπροσωπεύουσι ἀναλογίαν ὀλίγον τι ἀνωτέραν τοῦ 10⁰/₁₀₀ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν. Καὶ ἐπαινοῦμεν μὲν τὰς προσπάθειάς ταύτας τῆς ἰδρυτικῆς πρωτοβουλίας, ἀλλὰ τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ἐλπίδα ὅτι δι' αὐτῆς καὶ μόνης θὰ κατορθωθῇ ὅστε νὰ γενικευθῇ ἡ ἔξις τῶν παιδιῶν μεταξύ τοῦ μαθητικοῦ κόσμου. Ἐὰν δὲ ἀναζητήσωμεν τὸ μέσον ὅπως πείσωμεν ὅλα τὰ παιδιὰ νὰ συμμετέχωσι τῶν παιδιῶν, κατ' ἀνάγκην θὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἄλλος τρόπος δὲν ὑπάρχει παρὰ νὰ περιληφθῶσιν αἱ παιδιὰ εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν σχολείων.

Τὸ σχολεῖον, θὰ μᾶς εἴπωσιν οἱ ἀντιφρονούντες, ἔχει ἤδη πολλὰ βάρη καὶ ἀδύνατον εἶνε ν' ἀπαιτήσωμεν ὅπως ἐπὶ πλέον διευθύνῃ καὶ ἐπιτηρῇ τοὺς μαθητάς καὶ μετὰ τὰς ὥρας τῶν παραδόσεων. Ἡ παρκα-

τήρησις αὐτῆ θὰ ἦτο καταληπτὴ, ἐὰν ἡ δρᾶσις τοῦ σχολείου περιορίζετο εἰς καθαρῶς θεωρητικὴν διδασκαλίαν. Ἄλλ' εὐτυχῶς ταιαύτη δὲν ἦτο ἡ γνώμη τῶν εισαγαγόντων τὰς σχολικὰς παιδικὰς εἰς τὰ διάφορα σχολεῖα τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ Βελγίου. Ἀνεχώρουν οὗτοι ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν πρέπει νὰ περιορίζηται εἰς τὸ νὰ παρέχῃ μόνον τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶνε καὶ ἐστία ἀνατροφῆς, πρέπει νὰ συμπληροῖ καὶ ἐνίοτε ν' ἀντικαθιστᾷ τὴν οἰκογένειαν καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ οὐ μόνον περὶ τῆς διανοητικῆς, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς σωματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως τῶν εἰς αὐτὸ εἰσαγομένων παιδίων. Τὸ δόγμα τοῦτο ἀκολουθοῦσι καὶ τὰ ἀγγλικά ἐκπαιδευτήρια, εἰς αὐτὸ δὲ ὀφείλει τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος κατὰ μέρα μέρος τὰ προτερήματα τ' ἀπετελοῦντα τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καὶ τὸ μεγαλεῖον.

Ἄλλως τε τὸ πείραμα ἐγένετο ἤδη. Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἔχουσι ἤδη εἰσαχθῆ αἱ ὑποχρεωτικαὶ σχολικαὶ παιδιὰ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Βρουνσβίκης, τοῦ Γκαϊρλιτς καὶ διαφόρων ἄλλων πόλεων τῆς Γερμανίας, αἱ ἐπίσημοι δὲ ἐκθέσεις ὁμοφώνως βεβαιοῦσιν ὅτι οἱ μαθηταὶ μετὰ μεγάλης προθυμίας συμμετέχουσι αὐτῶν καὶ ὅτι σημαντικὰ ἀποτελέσματα προκύπτουσι ὑπὸ ὑγιεινῆν ἐποψίν ἐκ τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου. Ἐχει δὲ ὁ νεωτερισμὸς καὶ ἰσχυροὺς προστάτας, τὸν αυτοκράτορα τῆς Γερμανίας καὶ τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν φὸν Γκόσλερ, τοῦ ὁποῦ ἡ παρέμβασις κατὰ πολὺ συνετέλεσε πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν ἐμποδίων.

Ἀπαιτοῦντες ὅμως ὅπως τὸ σχολεῖον μὴ περιορίζηται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐπεκτείνῃ τὴν ἐνέργειάν του καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν μαθητῶν, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν σοβαρὰν ὑλικὴν δυσχερείαν, ἣτοι πῶς θὰ ἐξευρεθῇ ὁ διὰ τὸ ἔργον τοῦτο ἀναγκαῖος χρόνος;

Διὰ νὰ ἀπαντήσω καταλλήλως εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δεόν νὰ ἐπανέλθω εἰς σημείον τι, ὅπερ παρέλειψα νὰ ἀναφέρω λόγον ποιουμένου περὶ τῶν ἐκ τοῦ σχολείου νόσων καὶ τῆς κοπώσεως, εἰς τὴν κατανομήν τούτέστι τῶν ὥρῶν τοῦ σχολείου. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν θὰ θίξω τὸ παιδαγωγικὸν μέρος τοῦ θέματος. Ἄλλως τε ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἐξαρτᾶται πολὺ μάλλον ἐκ τῶν ἐπιτοπίων ἐθίμων, ἐκ τῆς συνήθους δηλαδὴ ὥρας τοῦ γεύματος καὶ ἐκ τῆς κατανομῆς τῶν ὥρῶν τῆς ἐργασίας τῶν ἐγγλίκων ἢ ἐκ παιδαγωγικῶν θεωριῶν. Ὁ κ. Schmid-Monnard ἀνεῦρε πολὺ μικρότερον ἀριθμὸν παιδιῶν ἀσθενικῶν ἐν τοῖς σχολείοις ἔνθα δὲν γίνονται παραδόσεις μετὰ μεσημβρίαν, ἢ ἐν ἐκείνοις ἔνθα ἡ διάρκεια τῶν μαθημάτων διαιρεῖται εἰς δύο μέρη χωριζόμενα ὑπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ γεύματος. Ἡ ἀναλογία τῶν ἀσθενικῶν παιδίων ἡλικίας 9 ἕως 12 ἐτῶν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ ποικίλλει ἀπὸ 13 μέχρι 25⁰/₁₀₀, ἐν τῇ δευτέρᾳ κατηγορίᾳ ἀνέρχεται εἰς 26 μέχρι 37⁰/₁₀₀.

Ἡ ἐπίδρασις τῶν μετὰ μεσημβρίαν μαθημάτων ἐκδηλοῦται κυρίως διὰ τῶν συχνωτέρων περιπτώσεων τῶν κεφαλαλγιῶν. Ὁ διευθυντὴς ἀνωτέρας σχολῆς κορασίων, ἔνθα κατηργήθησαν ἀπὸ τινῶν ἤδη ἐτῶν αἱ μετὰ μεσημβρίαν παραδόσεις, παρετήρησεν ὅτι ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης αἱ μαθήτριά υγιαινουσι πλέον ἢ πρότερον, ὅτι δὲ ἐνοχλήσεις τινὲς οἷον αἱ ναυτίαι καὶ οἱ ἔμετοι κλπ. λίαν συνήθεις ἄλλοτε ἐντελῶς ἐξέλιπον.

Εὐθύς μετὰ τὸ γεῦμα τῆς μεσημβρίας δὲν ὑπάρχει διάθεσις πρὸς μελέτην. Ἡ πέψις ἐπιτείνει τὴν ὀκνηρίαν τοῦ νοῦ, συνοδεύεται δὲ συχνάκις καὶ ὑπὸ ὑπνηλίας, ἥκιστα εὐνοϊκῆς εἰς τὴν μελέτην. Πρὸς δὲ αἱ δύο ὥραι τῆς μεσημβρινῆς ἀναπαύσεως δὲν εἶνε ἐπαρκεῖς ὅπως ἐξουδετερώσωσιν ἐντελῶς τὴν ἐκ τῶν πρωϊνῶν μαθημάτων κόπωσιν· ὅθεν τὰ μεταμεσημβρινὰ μαθήματα εἶνε, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Schmid-Monnard «δαπανηρὰ ἐπιχειρήσεις μικρὸν ἀποφέρουσα κέρδος». Τότε μόνον ἐπιτυγχάνεται ἀπόδοσις τοῦ ἀνωτάτου ὄρου τῆς πνευματικῆς ἐργασίας, ὅταν ἀφίεται εἰς τὸν ἐγκέφαλον ὁ καιρὸς ὁ ἀναγκαῖος πρὸς ἐντελῆ ἀνάπαυσιν. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς καταργήσεως τῶν μεταμεσημβρινῶν παραδόσεων. Ταυτοχρόνως δ' ἐξοικονομεῖται τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ ἀπαιτούμενος διὰ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις καιρὸς.

Φόβος ἔμως ὑπάρχει ὅτι ἐὰν ἐρωτηθῶσιν οἱ γονεῖς ἂν συμφέρη νὰ καταργηθῶσι τὰ μεταμεσημβρινὰ μαθήματα, ἡ μεγάλη αὐτῶν πλειονότης θὰ φανῆ πολεμία πρὸς τὴν τοιαύτην μεταρρύθμισιν. Αἱ ὥραι, ἃς τὰ παιδιὰ διέρχονται ἐν τῇ σχολείῳ, ἀποτελοῦσι διὰ τοὺς γονεῖς καιρὸν σχετικῆς ἀναπαύσεως· δὲν ἔχουσι τότε ἀνάγκη ν' ἀσχοληθῶσι περὶ τῶν τέκνων, γινώσκουσι ὅτι ἐπιτηροῦνται κατὰ τρόπον ὅστε δὲν δύνανται ν' ἀτακτῶσιν· εὐνόητον ἄρα ἔστι δὲν θὰ ἤκουον μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ὅτι τὰ τέκνα των θὰ ἔμενον καθ' ἑλας τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας ἀπηλλαγμένα τῆς ἐν τῇ σχολείῳ ἐπιβλέψεως.

Ἐν τοῦτοις θὰ ἠδύνατο νὰ εὑρεθῆ τρόπος συμβιβασμοῦ μεταξὺ τοῦ συμφέροντος τῶν παιδιῶν καὶ τῆς ἀνέσεως τῶν γονέων, καταργουμένων πάντοτε τῶν μεταμεσημβρινῶν παραδόσεων. Ἐπὶ παραδείγματι, πάντα τὰ μαθήματα θὰ ἠδύνατο νὰ διδάσκωνται τὴν πρωΐαν ἐπὶ τῆς σαράρας ἢ πέντε ὥρας· μετὰ μεσημβρίαν δὲ τὰ παιδιὰ θὰ ἐπανήρχοντο μὲν εἰς τὸ σχολεῖον, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς ὅπως καταγίνωσιν εἰς τὸ νὰ γράψωσι τὰ μαθήματά των. Τοιοῦτοτρόπος θὰ κατηργεῖτο ἢ ἐν τῇ οἴκῳ γραφῆ τῶν μαθημάτων καὶ θὰ ἐξέλειπε μία τῶν κυρίων ἀφορμῶν τῆς ὑπερκοπώσεως. Τὰ μαθήματα θὰ ἐγράφοντο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν ἑνὸς τῶν διδασκάλων, θὰ ἐγίνετο δὲ ἡ τοιαύτη ἐργασία ἐπὶ χρονικὸν διάστημα ὀρισμένον καὶ ἀνυπέροχον, μίαις καὶ ἡμισίαις ὥρας. Ὁ διδάσκαλος θὰ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο νὰ παρατηρῆ τοὺς μαθητὰς του καὶ νὰ βεβαιωθῆ ἂν ἡ ἀνεπάρκεια τῶν γραπτῶν μαθημάτων ἐκάστον ὑφείλεται εἰς ὀκνηρίαν ἢ εἰς ἀμέλειαν, ἢ εἰς ἑλλειψίν του. Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς ὥρας τῶν γραπτῶν μαθημάτων, δύνανται νὰ προσδιορισθῆ μία ὥρα, εἴτε μία καὶ ἡμίσεια, διὰ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, εἴτε ὑπὸ τὸν τύπον τῶν μαθημάτων τῆς γυμναστικῆς ἢ τῶν παιδιῶν, εἴτε ὑπὸ τὸν τύπον τῶν λουτρῶν, τῶν περιπάτων, τῆς παγοδρομίας κλπ. Οὕτω πως τὰ παιδιὰ θὰ κατεγίνοντο καὶ θὰ ἐπιτηροῦντο κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τῶν μεταμεσημβρινῶν ὥρῶν, ἢ ὥρα δὲ τῶν παιδιῶν, ὅτε ἐπέρχεται προσέγγισις μεταξὺ τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν ἐν τῇ κοινῇ ἀναψυχῇ, ἠδύνατο ν' ἀποδῆ πολῦτιμος ὑπὸ ἐκπαιδευτικὴν ἐποψίν. Δὲν βλέπω τὸν λόγον, διατὶ τὸ σύστημα

τοῦτο, τὸ ἐν χρήσει ἐν τοῖς ἀγγλικοῖς ἐκπαιδευτήρσι καὶ ἐν πολλοῖς τῶν ἰδιωτικῶν δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς πάντα τὰ σχολεῖα.

Πρὶν ἢ περατώσω τὴν παρούσαν μου πραγματεῖαν ὀφείλω νὰ εἰπω ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς γυμναστικῆς τῶν κορασίων. Πολλοὶ ἐν καλῇ πίστει φρονοῦσιν ὅτι ὁσάκις γίνεται λόγος περὶ σχολικῆς γυμναστικῆς πρόκειται περὶ πράγματος ἀφορῶντος ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἄρρενας μαθητὰς. Θεωροῦσι δὲ λίαν φυσικὸν καὶ ἀναγκαῖον μάλιστα ὅπως οἱ ἄρρενες γυμνάζωνται καὶ λησμονοῦσιν ὅτι καὶ ὁ ὄργανισμὸς τῶν νεανίδων λειτουργεῖ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους καὶ ἔχει τὰς αὐτὰς ἀνάγκας. Οὐχὶ σπανίως μάλιστα ἀκούομεν ἀποδοκιμασίας κατὰ τῆς γυμναστικῆς τῶν νεανίδων ὡς ἀσυμβιβάστου πρὸς τὴν χάριν καὶ τὴν ἀδρότητα τῆς γυναικείας φύσεως. Καὶ ἔμως ἡ ἀνάγκη τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων εἶνε καὶ δι' αὐτὰς κατεπείγουσα ὅσον καὶ διὰ τοὺς ἄρρενας μαθητὰς. Ἐνῶ δὲ οἱ τεταῖς κατεπείγουσα ἔχουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεγαλειτέραν εὐκαιρίαν λευταῖσι οὗτοι ἔχουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεγαλειτέραν εὐκαιρίαν νὰ κινῶνται, ἢ νεῆνις ἀπεναντίας, ὡς ἐκ τοῦ συστήματος τῆς νεωτέρας ἀνατροφῆς εἶνε καταδεδικασμένη εἰς ἀργίαν. Ἀπαιτεῖται νὰ ἔχη ἦθος σῶφρον καὶ αἰδέημον, κινήσεις μεμετρημένας, ἐν αἷς ἡ ἀποκλειστικὴ ἐκζήτησις τῆς χάριτος δὲν ἐπιτρέπει τὴν φυσικὴν ἐλευθερίαν. Πᾶσαι σχεδὸν αὐτῆς αἱ ὥραι δαπανῶνται εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν αὐτῆς ἐκπαίδευσιν καὶ τὸ ὑπολειπόμενον ἐξ αὐτῶν ἀφιερῶνται εἰς τὰ οἰκιακά ἔργα. Ὅθεν οὐδὲν ἄπορον ἂν ἡ ἀναίμια καὶ αἱ κεφαλαιώδη ἐπιπολάζωσι τόσον μεταξὺ τῶν νεανίδων.

Οἱ μὴ ἐννοῶντες ὅτι καὶ τὰ κοράσια ἔχουσι ἀνάγκη ἐνδυναμώσεως καὶ σκληραγωγίας ὅπως καὶ τὰ ἄρρενα παιδιὰ λησμονοῦσιν ὅτι αἱ νεανίδες τῆς σήμερον θὰ εἶνε αἱ σύζυγοι καὶ αἱ μητέρες τῆς αὔριου, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἀναλογίζονται ὅτι ἡ εὐημερία τοῦ οἴκου καὶ τὸ μέλλον τῶν τέκνων ἐξαρτᾶται κυριώτατα ἐκ τῆς ὑγείας καὶ τῆς δραστηριότητος τῆς οἰκοδοποῖνης.

Ἡ σχολικὴ γυμναστικὴ εἶνε τοσοῦτον μᾶλλον ἀναγκαῖα εἰς τὰς νεανίδας, ὅσον αὐταὶ σπανίως ἔχουσι τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀσκῶνται. Χρησιμεῖει παρ' αὐταῖς πρὸς ἀποκατάστασιν ἐν τινι μέτρῳ τῆς ἰσορροπίας μεμεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Ὅτι ἔμως εἶνε ἀνεπαρκῆς διὰ τὰ ἄρρενα παιδιὰ δὲν ἐπαρκεῖ ἐπίσης καὶ εἰς τὰ κοράσια καὶ εἶνε ἀπαραίτητον νὰ παρεμβάλληται μεταξὺ τῶν δύο ὡρῶν, τῶν ἐν τῇ προγράμματι ὀριζομένων διὰ τὴν γυμναστικὴν, ἀριθμὸς τις ὡρῶν διὰ παιδιὰς.

Φανερόν εἶνε ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς γυμναστικῆς πρέπει νὰ λαμβάνη ὑπ' ἑψεί τὸν ἄδρον καὶ εὐθραυστον ὄργανισμὸν τοῦ γυναικείου φύλου καὶ νὰ ἀποφεύγῃ προσεκτικῶς πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ θίξῃ τὴν εὐαίλου καὶ νὰ ἀποφεύγῃ νὰ ἀποκλείῃ τὴν νεανίδος. Ἄφ' ἑτέρου ἔμως δὲν πρέπει σῆτην φύσιν ἢ τὴν αἰδῶ τῆς νεανίδος. Ἄφ' ἑτέρου ἔμως δὲν πρέπει νὰ περιπίπτῃ εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον καὶ νὰ ἀποκλείῃ χάριν τῆς γυναικείας κομψότητος πάσας τὰς ἀσκήσεις τὰς ἀπαιτούσας ποῖαν τινα ἀνάπτυξιν τῆς μυϊκῆς δυνάμεως. Καὶ ἡ νεῆνις ἔχει ἀνάγκη νὰ ἐνισχύσῃ τὸ σῶμά της ὅπως καὶ ὁ νεανίας, διὰ τοῦτο ἡ μυωνικὴ ἀσκήσις εἶνε ἀπαραίτητος, ἰδίως χάριν τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς ἐπὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς καρδίας καὶ τῶν πνευμόνων. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν

τοῦτον ἀκριβῶς ἀποβλέπουσι αἱ παιδιαί, δέον αὐταὶ νὰ ἀποτελῶσι τὴν κυρίαν, ἂν μὴ τὴν ἀποκλειστικὴν βᾶσιν τῆς γυναικείας γυμναστικῆς.

Πολλὰ ἀκόμη ἠδυνάμεθα νὰ εἰπωμεν περὶ τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως τῆς νεανίδος, ἐν σχέσει ἰδίως πρὸς τὴν ἐνδυμασίαν. Ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο ἐπραγματεύθησαν ἤδη πρότερον πολλοὶ ἄλλοι καὶ οὐδὲν νέον θὰ εἶχον νὰ προσθέσω εἰς τὰ παρ' αὐτῶν λεχθέντα.

Ἡ γυμναστικὴ καὶ αἱ παιδιαὶ δὲν ἀποτελοῦσιν ἐν τούτοις τὸ μόνον μέσον τὸ ὅποσον διαθέτομεν χάριν τῆς σωματικῆς ἀνατροφῆς. Πᾶσαι αἱ ἐν χρήσει παρὰ τοῖς νέοις ἀσκητικαὶ τέρψεις, οἷον τὰ λουτρά ἐν λίμνῃ ἢ ἐν θαλάσῃ, καὶ τὸ κολύμβημα καὶ ἡ κωπηλασία καὶ ἡ ποδηλασία καὶ τὸ λόν-τένις καὶ ἡ ὀρειβάσια καὶ ἡ παγοδρομία ἐν ὥρᾳ χειμῶνος δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐπὶ μεγάλη ὠφελείᾳ.

Τὰ λουτρά καὶ τὸ κολύμβημα ἐνισχύουσι τὸν ὀργανισμὸν πολυειδῶς. Ἡ ἀσκησις αὕτη εἶνε ἐξαιρετικὸς ἰδίως διὰ τὴν γύμνασιν τῆς ἀναπνοῆς, μᾶς ὑποχρεοῖ ν' ἀναπνέωμεν βραδέως καὶ βαθέως καὶ νὰ ἐξοικονομῶμεν τὴν προμήθειαν τοῦ ἀέρος τὴν ἐναποθηκευμένην εἰς τοὺς ἡμετέρους πνεύμονας. Τὸ ψυχρὸν ὕδωρ πρὸς τούτοις προκαλεῖ τὴν συστολὴν τῶν ἀγγείων τοῦ δέρματος, ἐξ ἧς προκύπτει αὐξησις τῆς ἐντάσεως τῶν ἀρτηριῶν, πρὸς κατευνασμὸν τῆς ὁπίας ἀπαιτεῖται ἐπίτασις τῆς λειτουργίας τῆς καρδίας. Ἡ ἀγγειακὴ αὕτη γυμναστικὴ, ἐὰν ἐπιτρέπηται ἡμῖν νὰ τὴν ἀποκαλέσωμεν οὕτω πως, ἔχει μεγίστην σημασίαν. ἐξοικειοῦσα τὸν ὀργανισμὸν εἰς τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολὰς τῆς θερμοκρασίας καὶ προφυλάσσοι αὐτὸν ἐκ τῶν ψύξεων, εἶνε δὲ μεγίστη ζήτησις ἡ ὠφέλεια ἢ προερχομένη ἐκ τῶν λουτρῶν τῶν εἰσαχθέντων εἰς τὰ σχολεῖα διαφόρων μεγάλων πόλεων ἀπὸ τινων ἤδη ἐτῶν. Τὸ λούεσθαι περιέχει πρὸς τούτοις καὶ στοιχεῖον ἀνατροφῆς, διότι δι' αὐτοῦ ἐθίζονται τὰ παιδία καὶ εἰς τὴν καθαρότητα καὶ τὴν ὑγιεινὴν τοῦ σώματος. Δι' αὐτοῦ ἀποφεύγονται πολλαὶ νόσοι καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα τῶν σχολείων δὲν βλάπτεται ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων τῶν ἀκαθάρτων παιδίων.

Ἡ κωπηλασία εἶνε ἀρίστη σωματικὴ ἀσκησις διὰ τὰ παιδία τὰ ἔχοντα ἡλικίαν ἐπιτρέπουσαν εἰς αὐτὰ ποῖον τινα κόπον τῶν μυῶνων. Δὲν θέτει μόνον εἰς κίνησιν τοὺς μῦς τῶν βραχιόνων καὶ τοῦ κορμοῦ, ἀλλ' ἀναπτύσσει καὶ τὸ στήθος καὶ τοὺς πνεύμονας, διότι ὁ κωπηλατῶν εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ κανονίξῃ τὴν ἀναπνοὴν του συμφώνως πρὸς τὰς κινήσεις τῶν βραχιόνων, συνειθίζει δὲ τοιοῦτοτρόπως ν' ἀναπνέῃ βραδέως καὶ βαθέως. Ἀλλ' ἡ ἀσκησις αὕτη ἐξαρτᾶται δυστυχῶς ἐκ τῶν τοπικῶν συνθηκῶν καὶ ἡ χρῆσις αὐτῆς θὰ εἶνε πάντοτε ἐξ ἀνάγκης προνόμιον τῶν ὀλίγων.

Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀσκησιν τῆς ποδηλασίας, ἧς ὅμως ἡ χρῆσις ἀπαιτεῖ ὄργανον δαπανηρὸν. Ἀλλὰ μέχρι τῶν ἐρίων τοῦ δυνατοῦ κέκτηται ἀπὸ τινων ἐτῶν τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἐξεγείρῃ τὴν πρὸς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις κλίσιν παρὰ πολλοῖς τῶν παιδίων. Ἐκτιμᾶται ἰδίως εἰς τὰς πόλεις ὅπου ἡ δυσχέρεια τῶν σωματικῶν ἀσκή-

σεων εἶνε πολὺ μείζων ἢ ἐν τῇ ἐξοχῇ. Διὰ τοῦ ποδηλάτου δύναται τις ν' ἀπομακρυνθῇ ταχέως ἐκ τοῦ χώρου τῶν συγκεντρωμένων οἰκημάτων καὶ νὰ μεταβῇ ν' ἀναπνεύσῃ τὸν καθαρὸν ἀέρα τῆς ἐξοχῆς, ἐνῶ ταῦτο χρόνως ἐξασκεῖ τοὺς μυῶνάς του. Ὁλόκληρα συγγράμματα ἐγγράφησαν περὶ τῆς ὑγιεινῆς σημασίας τῆς ποδηλασίας. Ἀλλ' ὅμως παρὰ τ' ἀναμφισβήτητα αὐτῆς ὠφελήματα, παρουσιάζει καὶ τινὰς κινδύνους, οἵτινες δέον νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψει. Οἱ ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς ποδηλασίας κινούμενοι ἰδίως μῦς εἶνε οἱ τῶν κνημῶν, καθὼς καὶ οἱ τοῦ κορμοῦ καὶ τῆς λεκάνης, προωρισμένοι νὰ διατηρῶσι τὴν ἰσορροπίαν ἢ ἐργασία τῶν μυῶνων τοῦ βραχίονος εἶνε ἥττονος σπουδαιότητος. Ἀλλ' ἡ ἀναπνοὴ τοῦ ποδηλατοῦντος παρεμποδίζεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐκ τῆς ἀκίνησιος τῶν ὤμων, ἰδίως ἔταν βαίην ταχέως καὶ κλίην πολὺ πρὸς τὰ ἔμπρός, διὰ νὰ ἀνθίσταται περισσότερον εἰς τὸν ἀνεμον. Ἡ μυωνικὴ προσπάθεια ἀντιδρᾷ λίαν εἰς τὴν καρδίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐνέργεια ταύτης δὲν ὑποστηρίζεται ὑπὸ ἀναλόγου καὶ παραλλήλου αὐξήσεως τοῦ ἀερισμοῦ τῶν πνευμόνων, προέρχεται εὐκόλως ὑπερκόπωσις τῆς καρδίας μετ' ἀνευρισμοῦ. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται ἡ χρῆσις τοῦ ποδηλάτου πρὸ τῆς ἡλικίας τῶν δώδεκα ἢ δεκατριῶν ἐτῶν καὶ πάλιν τότε πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐπαγρύπνησις ὅπως τὰ ἀσκούμενα παιδία μὴ ὑπερβαίνωσιν ὄρισμένην τινα ταχύτητα. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ἐκείνην πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται αὐτοῖς νὰ τρέχωσι μόνον ἐπὶ ἐπιπέδου ἐδάφους καὶ νὰ ἐπιβάλληται αὐτοῖς νὰ πεζεύωσιν ἔταν συναντῶσιν ἀνωφέρειαν, διότι τότε ὁ κίνδυνος τῆς ὑπερκόπωσης εἶνε μεγαλύτερος.

Αἱ ὀρειβάσια εἶνε κατ' ἐμὴν γνώμην, ἡ κατ' ἐξοχὴν τερπνὴ ἀσκησις ἢ προσήκουσα εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν· διότι παρουσιάζει πάντα τὰ πλεονεκτήματα ὑγιεινῆς καὶ ρωστικῆς ἀσκήσεως, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὰ μειονεκτήματα τῶν λοιπῶν. Ἐν αὐτῇ δύναται τις νὰ ἐξασκῇ τοὺς μυῶνας, τὴν καρδίαν καὶ τοὺς πνεύμονας ἀνευ φόβου ὑπερκόπωσης, δὲν παρίσταται δὲ καὶ ἀνάγκη εἰδικῶν ὀργάνων, ὥστε καὶ ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικὴν δὲν παρουσιάζει δυσχερείας. Πρὸς δὲ εἶνε δυνατὸν νὰ γίνωνται ἐκδρομαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἔτους, διότι τὸ ψυχρὸν καὶ αἱ χιόνες δὲν πρέπει νὰ λογίζωνται ὡς ἐμπόδια. Λόγον δὲ ποιούμενος περὶ τῶν ἐκδρομῶν εἰς τὰ ὄρη, δὲν ἐννοῶ βεβαίως τὴν ἀνάδασιν εἰς τὰς ὑψηλὰς αὐτῶν κορυφὰς, ἀλλ' ἀπλῶς πορείας περιλαμβανούσας καὶ ἀναβάσεις μέχρις ὕψους ἑκατοντάδων τινῶν μέτρων. Τὸ ὑγιεινὸν τῶν τοιούτων ἐκδρομῶν ἀποτελέσμα ἐκδηλοῦται καὶ κατ' ἄλλον τρόπον. Οὐδὲν ἄλλο μέσον ἀναπαύει τόσο καὶ ἐνισχύει τὰ νεύρα. Αἱ πολλαπλαῖ καὶ εὐάρεστοι ἐντυπώσεις, ὡς αἰσθανόμεθα κατὰ τὴν πεζοπορίαν, ἀποτελοῦσι διὰ τὸν καταπεπονημένον ἐγκέφαλον ἀπαράμιλλον πρᾶντικὸν μέσον. Ὑπὸ ἔποψιν δ' ἐκπαιδευτικὴν ἀφ' ἑτέρου, διεγείρουσιν ἐν τῇ ψυχῇ τὴν αἴσθησιν τοῦ ὄραίου καὶ τοῦ ἰδεώδους. Δι' αὐτῶν ἀνοψοῦμεθα ὑπεράνω τοῦ χθαμαλοῦ πεδίου τοῦ καθημερινοῦ βίου καὶ τῆς ἀποκλειστικῆς μερίμνης περὶ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων· δι' αὐτῶν εὐρύνεται ὁ ἡμέτερος ὄριζων καὶ προσελκύεται ἡ προσοχὴ εἰς ἀντικείμενα ἕλως νέα διὰ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων. Ἐκδρομὴ μαθητῶν κα-

λῶς διευθυνομένων δύναται ν' αποβῆ μάθημα Πραγματογνωσίας ὡφελιμώτερον εἰς τοὺς μαθητὰς ἢ τὸ ἄριστον τῶν διὰ τοῦ βιβλίου μαθημάτων. Πρὸς κατανόησιν τούτου ἀρκεῖ μόνη ἡ ἀνάγνωσις τῶν διηγήσεων περὶ τῶν σχολικῶν ἐκδρομῶν, τῶν δημοσιευσμένων καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς τὰς ἐφημερίδας περὶ τὰ τέλη τῶν διακοπῶν.

Τὸ θέμα τοῦτο εἶνε ἐπιδεικτικὸν πολλῆς ἀκόμῃ ἀναπτύξεως, ἀλλὰ φοβούμαι μήπως ἐκταθῶ ὑπὲρ τὸ δέον. Ἄλλ' ὅμως περαινῶν τὴν πραγματείαν μου ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω λέξεις τινὰς περὶ τῶν διακοπῶν καὶ περὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν ὑπὸ ἑποψίαν ὑγιεινῆν. Αἱ ἐβδομάδες αὗται τῆς πλήρους ἀναπαύσεως, καθ' ἃς τὸ σῶμα ἀνακτᾷ καθ' ὁλοκληρίαν τὰ δικαίωμά του, καθ' ἃς τὸ παιδίον δύναται νὰ διασκεδάσῃ ἐλευθέρως, ν' ἀφίπῃ τὸν ἐγκέφαλόν του ν' ἀνακτᾷ ἀκεραίαν τὴν ἰσορροπίαν του, κέκτηται μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ. Ὅθεν πρέπει νὰ ἐνθαρρύνωμεν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἐχωσι τὰ παιδιά τὰς λαμπροτέρας καὶ τὰς τελειοτέρας ὅσον τὸ δυνατόν διακοπὰς ἀπὸ τῶν μαθημάτων. Ὁ πρωτοεργὸς τῶν κατὰ τὰς διακοπὰς ἐξοχικῶν διατριβῶν τῶν πτωχῶν παιδίων, ὁ ἐφημέριος Ῥιὸν ἐκ Ζυρίχης εἶνε ἀξίος νὰ καταλέγηται μεταξὺ τῶν φιλανθρώπων τῶν συντελεσάντων τὰ μάλιστα εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ πλησίον. Ὁ πρῶτος χάριν τῶν διακοπῶν ἐξοχικῶς ἀποικισμὸς προήλθεν ἐκ Ζυρίχης κατὰ τὸ ἔτος 1878 ἀποτελούμενος ἐξ 94 παιδίων. Σήμερον ἐκάστη πόλις πέμπει ἐτησίως χιλιάδας παιδίων ὅπως διατρίψωσιν ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἐβδομάδας εἰς τὴν ἐξοχίαν. Μόνη ἡ πόλις τῆς Βασιλείας ἀπέστειλε κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὅπως διατρίψωσιν εἰς τὴν ἐξοχίαν ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας 510 πτωχὰ παιδιά. Ἄδύνατον νὰ ὑπολογίσωμεν πόσοι μαθηταὶ ἀπέφυγον ἐκ τούτου τὰς ἐνοχλήσεις καὶ τὰς ἀσθενείας· κατὰ δὲ ἕνα ὅμως εἶνε εἰς πάντα τὸν ἐξετάζοντα ἐγγύθην τὸ ζήτημα, ὅτι οἱ χάριν τῶν διακοπῶν ἀποικισμοὶ πρέπει νὰ λογίζονται μεταξὺ τῶν μάλλον φιλανθρώπων καὶ εὐσπλαγγχῶν θεσμῶν τῶν ἐχόντων τὰ πλείονα δικαίωματα ἐπὶ τῆς ἡμετέρας στοργῆς καὶ ὑποστηρίξεως.

124

Ἐπάρχουσιν ἐν τούτοις καὶ ἄλλαι διακοπαί, συχνάκις λησμονούμεναι, ἀλλ' ὅμως ἔχουσαι ἐπίσης σημασίαν μεγάλην, ὡς ἐκ τῆς συγγότητος αὐτῶν· ἔννοῶ τὰς Κυριακάς. Ἡ ἡμέρα αὕτη ὡφείλε νὰ εἶνε πραγματικῶς δι' ἕκαστον ἡμέρα ἀναπαύσεως καὶ ἀναψυχῆς, ἔχουσαι δὲ καθήκον οἱ γονεῖς νὰ προσέχωσιν ὅπως τὰ τέκνα τῶν ἐπιωφελῶνται ἐξ αὐτῶν καταλλήλως καὶ μὴ δαπανῶσιν αὐτὰς ἐπὶ ματαιῶν. Εἶνε τοῦτο τὸ ἄριστον μέσον πρὸς πρόληψιν τῆς ὑπερκοπώσεως, διότι εἰκοσιτέσσαρες ὥραι πλήρους διανοητικῆς ἀναπαύσεως ἐν συνδυασμῷ μετὰ καταλλήλου σωματικῆς ἀσκήσεως ἀποδίδουσιν εἰς τὸ σῶμα καὶ εἰς τὸν ἐγκέφαλον ῥώμην καὶ ἐλαστικότητα, ὧν τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε αἰσθητὸν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας.

Dr. A. JACQUET

ἸΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΙΣ

ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Εισηγήσεις ἐν τῷ Τμήματι τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως ἀναγνωσθεῖσα τῇ 31 Μαρτίου ἐν τῇ Μεγάλῃ Αἴθρῳ τῆς Συναίας Ἀκαδημίας.

Ἀξιότιμοι κύριοι ἀδελφοί.

Τὸ συνελθὸν πρῶτον ἐλ. ἐκπαιδευτικὸν συνέδριον ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν μάλλον τελεσφόρων μέσων πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ὀργάνωσιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους καὶ παρασκευῆν αὐτοῦ ἐν τῷ ἔθνῳ ἐκ τῶν παροξυνομένων ἀναιμάκτων μὲν, ἀλλὰ καὶ πείσμων ἀγῶνι τῆς ἐκπολιτιστικῆς ὑπεροχῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς ἐν τῷ πρὸς τοὺς ἐπιθεωρητὰς ἐγγράφῳ αὐτῆς ἡ διευθύνουσα τὰς ἐργασίας τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συνεδρίου ἀξιότιμος ἐπιτροπεῖα ἀποφαίνεται. Τῆς ἐνίσχυσεως δὲ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ἔθνους τινὸς καὶ τῆς καθ' ὅλου κοινωνικῆς προόδου κυριώτατος καὶ οὐσιωδέστατος παράγων εἶναι τὰ καλὰ σχολεῖα, ὧν ἡ σκόπιμος, ἀρμονικὴ καὶ ἔρρυθμος λειτουργία ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς καλῆς ποιότητος τοῦ ἐν αὐτοῖς διδάσκοντος προσωπικοῦ.

Πρὸς τὴν ἀρχὴν λοιπὸν ταύτην ἀποβλέπουσα καὶ ἡ διευθύνουσα τὰς ἐργασίας τοῦ Συνεδρίου ἀξιότιμος Ἐπιτροπεῖα λίαν ὀρθῶς καὶ δικαίως ὡς θέμα πρὸς συζήτησιν ἐν τῷ τμήματι τῆς μέσης ἐκπαίδευσως ὤρισεν τὸ περὶ μορφώσεως τῶν λειτουργῶν αὐτῆς.

Διότι μετὰ διορατικοῦ ὀφθαλμοῦ σαφῶς διείδε καὶ ἀσφαλῶς διέγνω ὅτι πᾶσαι σχεδὸν αἱ πρὸ πολλοῦ παρατηρηθεῖσαι καὶ νῦν ἐτι δυστυχῶς ἐπικρατούσαι ἐλλείψεις καὶ πλημμέλειαι τῆς παρ' ἡμῖν μέσης ἐκπαίδευσως, ἂν μὴ τὴν μόνην, κυριωτάτην ὅμως καὶ σπουδαιωτάτην αἰτίαν ἔχουσι πάντως τὴν ἑλλειψίν ἐπαρκοῦς καὶ συστηματικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως ἐν τῷ τελούντι τὴν παιδευτικὴν ἐργασίαν διδακτικῆν προσωπικῆν, εἰς ὃ εἶναι ἀνατεθειμένη ἡ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ἤθους τῆς νεότητος τῆς πατρίδος ἀνάπτυξις καὶ ῥύθμισις.

Ὡς δ' ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀργανισμῷ συμβαίνει νὰ θεραπεύωνται καὶ βαθμηδὸν νὰ ἐκλείπωσι πᾶσαι αἱ παρουσιαζόμεναι ἐν αὐτῷ καχεκτικαὶ καταστάσεις καὶ τὰ παθολογικὰ συμπτώματα, εὐθὺς ὡς διαγνω-

σθῆ ἢ νοσογόνος ἐστὶ καὶ ριζικῶς αὕτη θεραπευθῆ οὕτω καὶ ἡ νοσηρὰ καὶ μαρασμώδης κατάστασις τῆς ἐκπαιδεύσεως θὰ παύσῃται ὕφιστα-μένη εὐθὺς ὡς ἀρθῆ καὶ θεραπευθῆ ἡ κυριωτάτη αἰτία τῆς νόσου, ἦτις, ὡς ἐφθήμεν εἰπόντες, εἶναι ἡ ἀπὸ πολλοῦ μὲν εὐτυχῶς παρατηρηθεῖσα, ἀλλ' οὕτω δυστυχῶς θεραπευθεῖσα ἑλλειψὶς παιδαγωγικῆς καθόλου καὶ διδακτικῆς μορφώσεως τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ. Ταύτης δ' ἀρθείσης διὰ συντόνων καὶ περισσευμένων μέτρων, λαμβανομένων ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων θὰ συνεκλίπωσι καὶ τὰ λυμαινόμενα αὐτὴν ἄλλα συμπαρομαρτοῦντα κακὰ τὰ ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ἐμφανιζόμενα, καὶ τὰ ἐποῖα πολλάκις ἦδη ὑπὸ πολλῶν λεχθέντα καὶ συζητηθέντα καὶ τοῖς πᾶσι γνωστὰ ὄντα περιττὸν θεωροῦμεν ν' ἀπαριθμήσωμεν.

Ἐκ τῶν ὑπὸ ποικίλα ὀνόματα παρουσιαζομένων τούτων ἐλλείψεων καὶ πλημμελειῶν ἐν τῇ καθόλου ὀργανισμῇ τῆς Μέσης ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως ἀριδῆλως καταδεικνύεται ὅτι αὕτη, ἥς πρώτιστος σκοπὸς εἶναι, ὡς γνωστὸν, ἡ διανοητικὴ μόρφωσις καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ διάπλασις τῆς μελλούσης καθηγεμόνος τάξεως τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, οὐδαμῶς εἶναι ἀνηγρὰ καὶ εὐχάριστος, οὐδ' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς κοινωνικὰς ἀπαιτήσεις τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καὶ τὰς ἔθνικὰς προσδοκίας· τοῦναντίον πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν περὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ τῆς πατρίδος ἡμῶν ἀσχολουμένων διεκτραγωδοῦσι καὶ μετ' ἄλλους ψυχικοῦ περιγράφουσι τὴν καχεξίαν αὐτῆς, οὐδ' ὀλίγοι δ' εἶναι καὶ οἱ φρονούντες ἀπὸ πεποιθήσεως ὅτι ὡς τελεῖται αὕτη σήμερον εἶναι ἄσκοπος καὶ ἀλυσιτελής, ὅτι ἕλος αὐτῆς ὁ ὀργανισμὸς κατατρώχεται ὑπὸ ἀρρωστίας, ἥς τὴν αἰτίαν ἀνευρίσκουσι καὶ ἐν ἄλλοις μὲν, ἰδίᾳ ὅμως ἐν τῇ μὴ ἐπαρκεῖ καταρτισμῇ τῶν διδασκάλων πρὸς τελεσφόρον ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν.

Πρὸς ριζικὴν δὲ θεραπείαν τῆς διαγνωσθείσης ἤδη νόσου δεόν νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων γενναῖα καὶ τελεσφόρα μέτρα· δεόν ἡ πολιτεία μετὰ περισσευμένης προνοίας νὰ καταβάλῃ πᾶσαν μέριμναν καὶ σπουδὴν ὅπως διὰ νόμου ἀρξῆται ἀπὸ τοῦδε νὰ γίνηται συστηματικῶς ἡ παιδαγωγικὴ μόρφωσις τῶν λειτουργῶν τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως, καθ' ἂν περίπου τρόπον πανταχοῦ σήμερον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἀλλὰ ἔθνη ἐγγηράσαντα ἐν ταῖς ἐπιστήμασι καὶ μᾶλλον ἡμῶν προηγμένα κατὰ τὸν πολιτισμὸν πράττουσι. Διότι μόνον οἱ νόμοι, τὰ κανονιστικὰ διατάγματα, αἱ ἐγκύκλιοι, τὰ ἐπίσημα προγράμματα καὶ αἱ σχολιοτενεῖς μεθοδικαὶ ὁδηγίαι καθ' ἡμᾶς οὐδαμῶς συμβάλλονται εἰς τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω τροπὴν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἂν μὴ οἱ φορεῖς τῆς παιδευτικῆς ἐργασίας, οἱ μέλλοντες νὰ ἐφαρμόσωσι τὰ ἐν τοῖς προγράμμασιν ὀριζόμενα καὶ τὰ ἐν ταῖς ὁδηγίαις ὑποδεικνυόμενα, ἂν μὴ οἱ μέλλοντες νὰ δώσωσι ζωὴν εἰς ταῦτα, εἶναι προσηκόντως πρὸς τοῦτο παρσκευασμένοι. Διότι ἔτι ἐν τῇ ψυχῇ τῆς νεολαίας πρέπει νὰ ἐμ-

φυτευθῆ καὶ εὐχόμεους καὶ ἀγλαοὺς ἀποδώσῃ καρπούς, τοῦτο πρέπει προηγουμένως ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ διδασκάλου ὡς μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ βίου νὰ ἔχη ριζώσῃ καὶ αὐξηθῆ. Τότε μόνον αἱ σχολικαὶ διορθώσεις καθόλου εἶπεν λαμβάνουσι ζωὴν, ὅταν διὰ καταλλήλου καὶ προσηκούσης εἰς τὸ ὑψηλὸν τοῦ διδασκάλου ἀξίωμα παιδαγωγικῆς μορφώσεως, παρασκευασθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι οἱ ἄνδρες, οἵτινες συναισθανόμενοι τὴν βαρεῖαν ὑποχρέωσιν καὶ τὸ ὕψος τῆς ἔθνικῆς αὐτῶν ἀποστολῆς θὰ δύνανται νὰ ἐπιτελῶσι μετὰ λόγου τὸ δυσχερέστατον ἔμκα καὶ ὕψιστον ἔργον τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ διαπαιδαγωγήσεως τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας.

Δυστυχῶς ἀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἂν μὴ πάντες, οἱ πλείστοι ὁμως τῶν παρ' ἡμῖν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καίτοι ἄριστα ἐπιστημονικῶς συγκεκροτημένοι καὶ φιλοτιμότατοι τὸ ἔργον αὐτῶν μετερχόμενοι οὐδαμῶς ἢ πᾶν ὀλίγον καὶ οὐχὶ προσηκόντως ἐξετίμησαν τὴν σπουδὴν τῆς παιδαγωγικῆς, καὶ παραμελοῦντες τοῦ διδάσκειν τὴν χαλεπωτάτην τέχνην, ἢ οὐδόλως γνωρίζουσι τὰς κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα χρόνους τεραστίας προόδους αὐτῆς ἢ ἐλάχιστα ἐξ αὐτῶν ἐπωφελοῦνται.

Καὶ ὅμως εἶναι ἀναμφισβήτητον σήμερον, Κύριοι, ὅτι καὶ ὁ ἄριστος εἰδικὸς ἐπιστημονικὸς καταρτισμὸς, καὶ ἡ φιλοτιμία καὶ ὁ ζήλος πρὸς τὴν πιστὴν καὶ εὐορκὸν τοῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσιν, ἀρεταὶ αἰτινες διακρίνουσιν ἀληθῶς τὸν Ἑλληνα διδάσκαλον, παρ' ὅλην τὴν ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς αὐτὸν μέχρι τοῦδε ἀδιαφορίαν τῶν ἁρμοδίων πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ βελτίωσιν τῆς θέσεώς του, δὲν ἀρκοῦσι μόνον ταῦτα νὰ καταστήσωσιν ἱκανὸν αὐτὸν εἰς τὸ μέγα καὶ ὄντως δυσχερέστατον μορφωτικὸν αὐτοῦ ἔργον.

Πρὸς τῇ ζήλῳ, τῇ ἀφοσίωσει καὶ τῇ πιστῇ καὶ εὐόρκῳ τοῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσει, πρέπει νὰ προσέλθῃ ἡ βαθεῖα καὶ ἀκριθὴς γνώσις τοῦ ψυχικοῦ τοῦ ἀνθρώπου βίου καὶ τῆς πορείας τῆς λειτουργίας τῆς ἀκολουθεῖ ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτῆς ἡ παιδικὴ ψυχὴ· ἐν ἄλλαις λέξεσι πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὁ διδάσκαλος τὰς συνθήκας, ὅφ' ἂς φύσει τελεῖται ἡ διαμόρφωσις τοῦ νεανικοῦ πνεύματος, τοὺς νόμους καθ' οὓς εἰσάγεται ἡ διαμόρφωσις τοῦ νεανικοῦ πνεύματος, τοὺς νόμους καθ' οὓς αὐτὸ λειτουργεῖ, καὶ τότε μόνον θὰ δυναθῆ νὰ ρυθμίσῃ τὸν τρόπον τῆς ἀμέσου ἢ ἐμμέσου ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδράσεως, ἵνα ἡ παιδευτικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια στεφθῇ ὑπὸ ἐπιτυχίας.

Γινώσκων τοὺς ψυχολογικοὺς τούτους νόμους ὁ ἀληθὴς παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος θὰ κατανοήσῃ ὅτι δὲν εἶναι εἰς αὐτὸν ἐπιτετραμμένον νὰ ἐπιβαρύνῃ καὶ καταπονῆ τὸ πνεῦμα τῆς τρυφερᾶς νεολαίας δι' ἐπισωρεύσεως καὶ μακροῦ ὄρμαθου περιττῶν καὶ ἀχρήστων γνώσεων, ἀνευ οὐδεμιᾶς ὀργανικῆς συναφείας καὶ ἀλληλουχίας πρὸς ἀλλήλας συνδεομένων, ὅτι ἐν τῇ μεταδόσει τῶν ἀναγκαίων τοῖς μαθηταῖς

γνώσεων δὲν ὀφείλει νὰ ἀπομιμηται τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ἀλλ' ἔτι εἶναι ἀνάγκη προηγουμένως νὰ ἐπεξεργάζηται καὶ διατάσῃ τὴν ἐκάστοτε προσφερομένην διδακτικὴν ὕλην κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐπὶ τῆς ψυχολογίας ἐρειδομένης νεωτέρας διδακτικῆς. Πρὸς τοῦτοις θὰ μάθῃ ὁ νεαρὸς καὶ ἀπειρος διδάσκαλος, ἔτι τὸ ὑψηλὸν καὶ σεμνὸν διδασκαλικὸν καθήκον δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν μετάδοσιν ξηρῶν γνώσεων εἰλημμένων ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, ἀλλ' ἔτι ὁ διδάσκαλος προῦρισται ἰδιαίτερα ὅπως διὰ τῆς καταλλήλου καὶ σκοπίμου ἐκλογῆς τῆς διδακτικῆς ὕλης καὶ τῆς ὑπὸ τῶν κανόνων τῆς παιδαγωγικῆς ρυθμιζομένης διδασκαλίας αὐτῆς, κατορθώσῃ νὰ ἀναπτύξῃ πρὸ πάντων τὴν αὐτενέργειαν τοῦ παιδός, νὰ ἐπιδράσῃ καταλλήλως ἐπὶ τοῦ θυμικοῦ, νὰ ἀποκαλύψῃ πρὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ὀρίζοντας εὐγενεστέρων ἐνδιαφερόντων, νὰ ρυθμίσῃ τὴν βούλησιν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ οὕτω νὰ διαπλάσῃ εὐγενεῖς ὑψηλοὺς καὶ ἠθικοὺς χαρακτήρας, οἵτινες θὰ γίνωσιν οἱ στῦλοι οἱ μέλλοντες νὰ ὑποδαστάσωσι καὶ ἀκραδάντως ὑποστηρίξωσι τὴν πολλαχόθεν κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα χρόνους ἀπειλουμένην ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολὴν τῆς ἡμετέρας φυλῆς.

Ὅπως λοιπὸν ὁ διδάσκαλος καταστῆ τέλειος, πρέπει: πρὸς τῇ εὐρείᾳ παιδείᾳ, τῇ ἐνεργῷ ἐπιστημονικῇ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ, πρέπει, λέγομεν, νὰ προστεθῇ πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἡ ἀρετὰ παιδαγωγικὴ μόρφωσις, ἣν παρέχεται μόνῃ ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη. Ὡς δὲ σήμερον δὲν δύναται τις ἄνευ βλάβης προφανοῦς τοῦ σωματικοῦ αὐτοῦ ὁργανισμοῦ νὰ παρῶρῃ τὰ διδάγματα τῆς ὑγιεινῆς, οὕτω καὶ λαὸς τις δὲν δύναται νὰ παραδαίνη τὰ διδάγματα τῆς παιδαγωγικῆς ἀτιμωρητῆ ἄνευ δηλαδὴ πνευματικῆς ζημίας καὶ ἠθικῆς βλάβης τῆς παιδαγωγίας νεότητος αὐτοῦ.

Παρῆλθε πλέον εὐτυχῶς πρὸς τὸ συμπέρον τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν μακαρίως τὴν λύσιν τῶν παικιῶν τῆς ἀγωγῆς προβλημάτων ἐξήρτων ἐκ μόνης τῆς προσωπικότητος, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοφυίας τοῦ διδασκάλου. Δὲν ἀρνούμεθα βεβαίως ἔτι ἡ προσωπικότης τοῦ διδασκάλου, ὡς καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ σφαίρᾳ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἡ ἰδιοφυία, πολλὴν ἔχει τὴν σπουδαιότητα καὶ εἶναι οὐχὶ μικρὸς παράγων ἐν τῇ σκοπίμῳ παιδευτικῇ ἐργασίᾳ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁ μόνος. Διότι καὶ ἂν παραδεχθῶμεν πρὸς στιγμὴν ἔτι ἡ παιδαγωγικὴ δὲν εἶναι καθόλου εἰπεῖν ἐπιστήμη, ἀλλὰ τέχνη τις ἐκ τῆς πράξεως γεννηθεῖσα καὶ προσιδιάζουσα μόνον εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς φύσεως πρὸς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς πεπρωτισμένους, ἂν παραδεχθῶμεν δηλ. ἔτι ὁ παιδαγωγός, ὡς ὁ ποιητής, γεννᾶται κατὰ τὸ ἀρχαῖον ῥητὸν *poeta non fit, nascitur*, πάλιν πρέπει νὰ ἐξάρωμεν ἔτι μόνῃ ἡ ἰδιοφυία δὲν δύναται νὰ καταστήσῃ τινὰ ἀληθῆ καὶ ἄξιον λόγου ἀριστοτέχνην. Εἰς τὸ φυσικὸν δῶ-

ρον δέον νὰ προσέλθωσιν ἡ σαφήνεια καὶ ἡ βαθύνοια διὰ τῶν ἐπικτητῶν γνώσεων, ὧν ὑπὲρ πάντα ἄλλον δεῖται ὁ ἐπιχειρῶν νὰ μορφώσῃ ἀνθρώπους. Τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ δὲν εἶναι ἄμορφός τις ὕλη ἢ αὐθαίρετον πλῆθος αἰσθημάτων καὶ ὀρέξεων, ἀλλὰ φυσικὸς ὁργανισμὸς φέρον ἐν ἑαυτῷ τοὺς νόμους τῆς ἀναπτύξεως. Πρέπει: ὁ ἀληθῆς παιδαγωγός νὰ γινώσκῃ ἐπὶ πόσον εἶναι δυνατὴ συνειδητῆ τις ἐπενέργεια, πόθεν πρέπει αὕτη νὰ ἀρχίσῃ καὶ πῶς ἄριστα νὰ διεξαχθῇ, ὅπως τύχῃ οὗτος τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Ὡς λέγει ὁ Rein :

Τίς ὅμως θὰ παράσῃ εἰς τὸν διδάσκαλον τὴν ἱκανότητα ταύτην τοῦ νὰ γινώσκῃ δηλ. ἀκριβῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς ἐφαρμόξῃ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τοὺς νόμους τούτους; Ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη καὶ μόνον αὕτη.

Ἡ παιδαγωγικὴ εἶναι ὅλως νέα ἐπιστήμη. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος μὲ ὅλας τὰς προηγηθείσας παιδαγωγικὰς καὶ διδακτικὰς ἐργασίας τοῦ Ρατιχίου, τοῦ Κομενίου, τοῦ Λόκ, τοῦ Ρουσσώ καὶ ἄλλων ἦτο αὕτη ἀκόμη ψιλὴ ἐμπειρία, συναγωγὴ κανόνων ἐκ τῆς πείρας ἐξηγμένων καὶ κατὰ τινὰ συστηματικὴν τάξιν τεταγμένων, μὴ παραγομένων ὅμως κατὰ τινὰ ἀναγκαστὴν ἐσωτερικὴν ἀκολουθίαν.

Ἐστερεῖτο δηλ. ἡ παιδαγωγικὴ αὕτη πάσης καθαρᾶς ἐπιστημονικῆς βάσεως καὶ βαθυτέρας θεωρητικῆς θεμελιώσεως.

Αἱ προσπάθειαι τοῦ νὰ παράσχωσιν εἰς τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστημονικὴν τινὰ βάσιν ἀρχονται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ συνδέονται κατ' ἐξοχὴν μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἐρβάρτου. Ἐν αὐτῷ περιλαμβάνονται αἱ παιδαγωγικαὶ προσπάθειαι τοῦ 18ου αἰῶνος, αἵτινες μετὰ τῶν ὀνομάτων τοῦ Lessing, Schiller, Göthe, Kant καὶ Pestalozzi, εἶναι συνδεδεμέναι εἰς ἐν ἐπιστημονικὸν ὄλον, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς στηρίζεται ἐπὶ τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἐκ τῶν δύο τούτων φιλοσοφικῶν μαθήσεων αὕτη μὲν δεικνύει τοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς, ἐκαίην δὲ τὰ μέσα καὶ τὰ κωλύματα ταύτης. Μετὰ μακροῦς ἀγῶνας οὗς διεξήγαγον καὶ διεξάγουσιν ἔτι οἱ κράτιστοι τῶν παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν τῆς Γερμανίας, ἐν οἷς προεξέχουσιν οἱ Waitz, Stoy, Ziller, Frick, Schiller, Willmann καὶ Rein, κατὰ τῶν ἐπικρατουσῶν κατ' αὐτῆς προλήψεων ἀνεγνωρίσθη καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ὡς αὐθυπόστατος καὶ ἀνεξάρτητος ἐπιστήμη, εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὰ πανεπιστήμια καὶ κατέλαβε παρὰ ταῖς ἄλλαις ταῖς παλαιαῖς καὶ ἀνεγνωρισμέναις ἐπιστήμαις τὴν προσηκουσαν ἐν αὐτοῖς θέσιν. Καὶ σήμερον ἡ παιδαγωγικὴ ὡς ἐπιστήμη πάντας τοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς ζητεῖ νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τῆς ἠθικῆς, πάντα τὰ μέτρα τῆς κυρίως ἀγωγῆς, πάντας τοὺς τρόπους τῆς διδασκαλίας, οὗς προτείνει, δύναται νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τῆς ψυχολογίας τῆς γνωριζούσης ἡμῖν τοὺς νόμους, οἵτινες διέπουσι τὸν ψυχικὸν τοῦ ἀνθρώπου βίον. Ἡ τύχη μάλιστα τῆς

παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης εἶναι ἀναποσπάτως συνδεδεμένη μετὰ τῆς ὁσημέραι προϊούσης τελειοποιήσεως τῆς ψυχολογικῆς ἐρεῦνης. Πρὸς τούτοις ἡ παιδαγωγικὴ ὡς ἐπιστήμη εἶναι ἡ παραλαμβάνουσα τὰ ἀγαθὰ τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ φρονιζέουσα περὶ τῆς περαιτέρω μεταδιθέσεως τούτων εἰς τὴν νέαν γενεάν καὶ ἡ προνοοῦσα ὅπως καταστήσῃ ταύτην ἰκανὴν νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ περαιτέρω προαγάγῃ τὸ ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη εἶναι ἐκείνη, ἣτις θὰ παράσχω εἰς τὴν πολιτείαν ἀσφαλεῖς ὁδηγίας περὶ τῆς διαρρυθμίσεως καὶ τῆς σκοπίμου διοργανώσεως τῶν σχολείων, θὰ παρασκευάσῃ τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας διὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν νομοθεσίαν, θὰ κανονίσῃ τὰ τῆς μορφώσεως τῶν λειτουργῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὰ τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν σχολείων. Διὰ τῶν ὁδηγιῶν δέ, ἅς ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη παρέχει εἰς τὴν πολιτείαν, ἄπτεται αὕτη καὶ σημείων τῆς πολιτικῆς οικονομίας τοῦ ἔθνους, διότι διὰ τῆς συστηματικῆς τῶν σχολείων ὁργανώσεως δημιουργεῖ τοιαύτας σχέσεις, ὥστε ἐκάστη ἀτομικὴ δύναμις νὰ εὐρίσκῃ τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ ἀρμόζον αὐτῇ ἐπάγγελμα. Εἶναι δὲ σήμερον ἀρχὴ ἀναντίλεκτος ὅτι ἐν τῇ διεξαγομένῃ φοβερᾷ τῶν λαῶν ἀμίλλῃ, ἐκεῖνο τὸ ἔθνος θὰ ἀποκτήσῃ ὑπεροχὴν τινά, τὸ ὅποιον ἐν τῇ συστηματικῇ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ οικονομίᾳ δύναται τὰς ἐπὶ μέρους δυνάμεις αὐτοῦ εἰς τὸν ὑψιστον βαθμὸν τῆς παραγωγικότητος αὐτῶν νὰ ἀνυψώσῃ καὶ ἐνεργοῦς νὰ καταστήσῃ (Rein).

Εἶναι λοιπὸν δυνατόν ὁ καὶ ἀρίστης τυχῶν εἰδικῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως φιλόλογος ἢ μαθηματικὸς ἢ θεολόγος, ὁ ἀγνοῶν τέλειον τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα διδάγματα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, ἔσθιν φυσικὴν δεξιότητα καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι κέκτηται πρὸς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, εἶναι δυνατόν λέγομεν ν' ἀποβῇ τέλειος καὶ ἀριστος διδάσκαλος; Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι πάντες οὗτοι ἀριστα διδάσκουσι ἕνεκα τῆς φυσικῆς ταύτης δεξιότητος τοῦ μεταδιδόναι τοῖς ἄλλοις τὰς ἑαυτῶν γνώσεις, δύναται ἄραγε νὰ μεταχειρίζωνται δεόντως τὰ μέσα τῆς παιδονομίας καὶ τῆς κυρίως ἀγωγῆς, τὰς ἀρνήσεις δηλ. καὶ ἀπαγορεύσεις, τὰς συμβουλὰς καὶ νομοθεσίας, τὰς ἀμοιβὰς καὶ ποινὰς, τὰ παιδαγωγικὰ ἐκεῖνα μέσα, ἅτινα τὰ μέγιστα συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διαμόρφωσιν καὶ διάπλασιν τοῦ ἀναπτυσσομένου ἀνθρώπου; διότι τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως δὲν εἶναι ἐργαστήρια μεταδόσεως μόνον ξηρῶν γνώσεων, ἀλλὰ ψυχῶν γενναίων καὶ χαρακτηριστικῶν εὐγενῶν μορφωτήρια.

Οἱ νέοι ὅμως οὗτοι ἐπιστήμονες οἱ ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος διοριζόμενοι λειτουργοὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, καὶ τὸν καθ' ἑλίου ὀργανισμόν τῆς σχολικῆς ἐνεργείας ἀγνοοῦσι καὶ περὶ τῶν νόμων τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδός, τῆς σχολικῆς ὕγι-

εινῆς, τῆς παιδαγωγικῆς παθολογίας καὶ τῶν τοιούτων συναφῶν ζητημάτων οὐδεμίαν σχεδὸν γνῶσιν ἔχουσιν. Ὁ εἰδικῆς μόνον ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ τυγχάνων μορφώσεως καὶ διοριζόμενος λειτουργὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως δὲν ἀρνούμεθα ὅτι δύναται νὰ ἀποβῇ κράτιστος ἐπιστήμων καὶ διακριθῇ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, δὲν ἀρνούμεθα ὅτι δύναται ἐν τῇ σιγῇ τοῦ σπουδαστηρίου τοῦ πολλὰς νέας νὰ ποιήσῃται ἀνακαλύψεις καὶ νὰ διαφωτίσῃ τὴν ἐπιστήμην καθόλου περὶ πολλῶν ἀλύτων ἐπιζητημάτων αὐτῆς, ἀλλ' ἄμμοιρος ὢν ἐντελῶς τῶν διδασμάτων τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡκιστα παρεσκευασμένος πρὸς ἐπιτυχῆ τέλειον τοῦ δυσχερεστάτου ἔργου τῆς ἀγωγῆς τῆς νεότητος.

Δὲν πιστεύομεν λοιπὸν νὰ ὑπάρχω τις σήμερον ἀρνούμενος τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Διότι καὶ ἂν ἀποδώσωμεν μείζονα ἀξίαν τῆς πραγματικῆς εἰς τὴν ἀτομικὴν ἰδιοφυίαν τοῦ διδασκάλου, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ἀποδεχθῶμεν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπὸ φύσεως ἀγαθοὶ διδάσκαλοι, ὅτι καὶ αὐτὰί αἱ χρησταὶ φύσεις, κατὰ τὸν θεῖον Πλάτωνα, παιδείας ἀντιλαμβάνόμεναι ἐπι βελτίους γίνονται.

Ἡμεῖς ἐκ τῆς εὐκαίᾳς καὶ ἐπιτυχοῦς λύσεως τοῦ ζητήματος τῆς ἀρίτιας ἐπιστημονικῆς καὶ τῆς ἐπαρκοῦς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τοῦ διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ ἐξαρτῶμεν ὡς ἐν ἀρχῇ ἐδηλώσαμεν καὶ τὴν ἐπίλυσιν ἄλλων πολλῶν σπουδαίων ζητημάτων, ὡς π. χ. τοῦ σκοπίμου τοῦ προγράμματος, τῆς καταλλήλου κατανομῆς τῶν διαφόρων μαθημάτων κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας, τῆς συγγραφῆς τῶν καταλλήλων διδασκτικῶν ἐγχειριδίων, τῆς καταργήσεως τῶν συντελεστικῶν πρὸς ἀπώλειαν μόνον πολυτίμου χρόνου ποικιλιωνύμων προφορικῶν ἐξετάσεων κτλ. Ἡ παιδαγωγικὴ μὀρφωσις τῶν διδασκάλων θὰ ἀπαλλάξῃ τὰ σχολεῖα ἰδίως τινῶν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ Ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἀπὸ τὰ πολυτελεῖ, τὰ κατάρφρα καὶ παιδαγωγικῶς ἀνεφάρμοστα προγράμματα, θὰ καταστήσῃ εὐκολωτέραν τὴν προσφορὰν τῆς βλῆς, ὑπάγουσα τὰ διάφορα καὶ ποικιλώνυμα μαθήματα ὑπὸ τὴν διδασκτικὴν ἀρχὴν τῆς συγκεντρώσεως, καὶ θὰ διαφωτίσῃ τὴν ὑπὸ τῆς χρησιμοθηρίας παραγομένην κοινὴν γνῶμην, ὅτι ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τοῦ σχολείου δὲν εἶναι νὰ μαθάνωσιν τὰ παιδία πολλὰ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἀλλ' ὀλίγα μὲν, σοβαρῶς ὅμως καὶ ἐμβριθῶς, καὶ τόσα μόνον, ὅσα δύναται νὰ χωρήσῃ καὶ χωνεύσῃ τὸ παιδικὸν πνεῦμα.

Β'. Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ζήτημα τῆς μορφώσεως τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ὑφίστατο πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καὶ ἐν ἄλλοις μάλλον ἡμῶν πεφωτισμένοις καὶ προηγμένοις κατὰ τὸν πολιτισμὸν λαοῖς καὶ ἀκόμη δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐν μέρει ὑφίσταται, διότι παρὰ τισιν ἐξ αὐτῶν δὲν ἐκανονίσθη τοῦτο ὀριστικῶς. Καὶ παρ' ἐκείνοις τοῖς λαοῖς συνεζητεῖτο ἐπὶ μακρὸν ἂν ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς τῇ εἰδικῇ ἐπι-

στημονικῇ μορφώσει· νὰ προστεθῇ καὶ ἡ παιδαγωγικὴ τοιαύτη καὶ διὰ διαφόρων ὁδῶν ἐζήτησαν νὰ εὕρωσι τὸν καταλληλότερον τρόπον καθ' ὃν αὕτη θὰ παρείχετο.

Καλὸν λοιπὸν εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τί ἄλλοι λαοὶ μᾶλλον ἡμῶν προηγμένοι ἐπραξαν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἵνα, ὀδηγούμενοι ἐκ τῆς πορείας τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς πείρας ἐκείνων, δυνηθῶμεν νὰ καρπωθῶμεν μὲν τὰς ὠφελείας, ἀποφύγωμεν δὲ τὰς βλάβας, εἰς ἃς ἐκείνοι φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐπὶ μακρὸν πειραματιζόμενοι περιέπεσον.

Ἐπιτρέψωμεν ὅμως ἴσως οἱ φρονούντες ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ παιδαγωγικὰ ζητήματα ἡμεῖς καθόλου εἰπεῖν πρέπει ν' ἀναπτύξωμεν ὅλως ἴδιον σήστημα λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν χαρακτήρα, τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις, τὰς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς συνθήκας, ὑπ' ἃς ζῶμεν καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς ἡμετέρας φυλῆς καὶ ὅτι συμφώνως πρὸς μόνον ταῦτα πρέπει νὰ κανονίσωμεν καὶ ρυθμίσωμεν πᾶσαν παιδαγωγικὴν ἡμῶν ἐργασίαν, χωρὶς νὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ βλέπωμεν τί πράττουσι τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ νὰ μιμώμεθα ταῦτα, διότι ταῦτα ὑπὸ ἄλλας κλιματολογικὰς, κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας διατελοῦντα προήγαγον καὶ ἀνέπτυξαν παιδαγωγικὸν σύστημα δι' αὐτὰ μόνον πρόσφορον. Πρὸς τοὺς τυχόν τοιαῦτα φρονούντας ἀρκοῦμαι νὰ ἀναφέρω τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ ἀρίστου τῶν νῦν ἐν Γερμανίᾳ παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν, τοῦ καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου W. Rein, ὅστις διὰ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐμβριθῶν καὶ πολυτίμων παιδαγωγικῶν ἐργασιῶν συνέδεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀρρήκτως πρὸς τὴν κατὰ τοὺς ἡμετέρους μάλιστα ἐπιτελεσθεῖσαν μεγάλην ἀληθῶς πρόδον τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Οὗτος ποιούμενος λόγον περὶ τῆς ἐν Γερμανίᾳ παιδαγωγικῆς λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἡ παιδαγωγικὴ εἶναι ἠναγκασμένη νὰ βλέπῃ καὶ ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς ἡμετέρας πατρίδος. Ἰσχυρὸν ἐθνικὸν χρωματισμὸν πρέπει φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ λάβῃ ἢ μορφῇ τῆς ἀγωγῆς, διότι αὕτη ἐργάζεται μετὰ τῶν δυνάμεων τῆς ἐθνικῆς ἀναπτύξεως, ἀλλὰ κατέχει ἀπ' ἐτέρου αὕτη ἐν τοῖς ζητήμασι περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδικοῦ πνεύματος καὶ ἄλλας σφαιρὰς ἐρεύνης, αἵτινες δὲν περιορίζονται ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ὁρίων. Εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἀγωγῆς, παρ' ὅλον τὸν οἰκονομικὸν καὶ πολιτικὸν χωρισμὸν, εὐρίσκουσιν οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ κοινὰ ἐπαφῆς σημεῖα. Ἐνταῦθα ὀφίσταται εἰρηνικὴ τις ἀμιλλα μεταξὺ τῶν ἐθνῶν. Ἐάν ἡμεῖς οἱ Γερμανοὶ ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀγωγῆς ἀπεικλήσαμεν σχετικῶς ὑπεροχὴν τινα, θὰ ἦτο λίαν ἐπικίνδυνον καὶ μονομερὲς νὰ παρίδωμεν ὅτι οἱ γείτονες ἡμῶν λαοί, οἱ Σκανδιναβοί, οἱ Δανοί, οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι, οἱ Ἑλβετοὶ καὶ οἱ Αὐστριακοὶ ἐν αὐτῷ κατώρθωσαν. Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ παρατηρήσῃ τις ὅτι ἀπὸ τοῦ 1870 ἰσχυραὶ προσπάθειαι ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις τῆς

Βορείου Ἀμερικῆς ἐγένοντο καὶ ἀκόμη γίνονται, ὧν ἡ μετὰ προσοχῆς παρακολούθησις ἀνήκει ἐπίσης εἰς τὰ ἀντικείμενα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, ἀντικείμενα, ὧν τὴν ἀναγκαιότητα οὐδεὶς σωφρονῶν δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ· διότι δὲν πρόκειται μόνον τὰς περὶ τῆς ἐκπαίδευσως προσπάθειας τῶν ἄλλων λαῶν νὰ μελετήσωμεν, ἀλλὰ περιεσκημμένως πρὸς τὰς ἡμετέρας τοιαύτας νὰ παραβάλλωμεν ἵνα νέας ἀφορμὰς πορισθῶμεν πρὸς τελειότεραν αὐτῶν ἀνάπτυξιν.»

Καὶ ἐν Γερμανίᾳ τῇ κατ' ἐξοχὴν χώρᾳ τῆς ἀναπτύξεως τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης ἀπησχόλει πρὸ τινῶν ἐτῶν τὰς τε κυβερνήσεις καὶ τὸν παιδαγωγικὸν κόσμον τὸ ζήτημα τοῦ τελειότερου παιδαγωγικοῦ καταρτισμοῦ τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαίδευσως, μέχρις ὅτου ἐδόθη προσωρινὴ τις λύσις διὰ τῶν ἰδρυθέντων γυμνασιακῶν φροντιστηρίων ἢ διδασκαλείων (Gymnasial - seminar). Καὶ ἐν Γερμανίᾳ πρὸ τινῶν δεκαετηρίδων ἢ κατὰστασις ἦτο σχεδὸν ἡ αὐτὴ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς πρὸς τὴν ἡμετέραν.

Καὶ ἐκεῖ περὶ μὲν τῆς παιδαγωγικῆς μὀρφώσεως τῶν δημοδιδασκάλων ἤρξαντο νὰ λαμβάνωσι πρόνοιαν ἀπὸ 100 καὶ πλέον ἐτῶν, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας κατεβλήθη ἑκτακτος πρὸς τοῦτο προσπάθεια· τούναντίον περὶ τῶν διδασκάλων τῆς μέσης ἐκπαίδευσως ἐλήφθη μὲν μεγάλη φροντίς καὶ ἀρκοῦντως προήχθη ὁ ἐπιστημονικὸς αὐτῶν καταρτισμὸς, ἀλλ' ἡ μᾶλλον ἀναγκαῖα καὶ ἐπείγουσα παιδαγωγικὴ αὐτοῦ μὀρφωσις παρέμεινε μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἕλως διόλου σχεδὸν παρημελημένη. Ἐνεκα ὅμως τῆς ἀστόχου τῶν διδασκάλων διδασκαλίας ἐξηγέρθη, ὡς ἦν ἐπόμενον, ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ἐντόνως ἀπήτησε νὰ παύσῃ ὁ πειραματισμὸς οὗτος τῶν διδασκάλων εἰς βάρους τῆς παιδευομένης νεότητος. Τότε πλέον κατενοήθη ἐπαρκῶς καὶ ἐκεῖ ὅτι δὲν εἶναι ἀρκετὸν διὰ τὸν μέλλοντα διδάσκαλον ἐφῆδον ἢ εἰδικὴ ἐπιστημονικὴ γνῶσις ὠρισμένων μαθημάτων, ὅπως ἐπιφελῶς καὶ σκοπίμως ἐπιτελέσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι ἔδει οὗτος καὶ παιδαγωγικῶς νὰ μορφωθῇ καὶ μάλιστα διὰ διδασκαλίας καὶ ἀσκήσεως, διότι ἡ παιδαγωγικὴ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐπιστήμη ἀλλὰ καὶ τέχνη.

Ἐξ ὅλων τῶν Γερμανικῶν χωρῶν ἡ Πρωσσία ἐπεδείξατο μείζον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς μὀρφώσεως τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῆς μέσης ἐκπαίδευσως. Παραλείποντες, ἵνα μὴ ὁ λόγος ἡμῶν εἰς μῆκος ἐκταθῇ, τὰ κανονιστικὰ περὶ τῶν ἐξετάσεων τῶν διδασκάλων τῆς μέσης ἐκπαίδευσως διατάγματα τοῦ 1787, 1810, 1831 καὶ 1887 φθάνομεν εἰς τὸ ἔτος 1889. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο προετοιμάζονται νὰ ἐπενεχθῶσι σπουδαῖοι νεωτερισμοὶ ἐν τῷ ζητήματι τῆς παιδαγωγικῆς μὀρφώσεως καὶ τῆς διδακτικῆς ἱκανότητος τοῦ προσωπικοῦ τῶν γυμνασίων. Πρὸς τὰς νέας ταύτας μεταρρυθμίσεις τὰ μάλιστα συνετέλεσεν ὁ ἀλλήστου μνήμης ἀριστὸς παιδαγωγικὸς ἀνὴρ τῆς Γερμανίας Otto Frick, διευ-

θουτήσ των ἐν Ἀλλή Φραγκείων ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων διὰ των πολυτίμων αὐτοῦ ἐργασιῶν περὶ τῆς γυμνασιακῆς παιδαγωγικῆς, ἃς ἐποίησατο ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Franke, τὸ 1707 μὲν τὸ πρῶτον ἰδρυθέντι ὑπ' αὐτοῦ δὲ ὕστερον ἀνασταθέντι διδασκαλείῳ των καθηγητῶν ἐν Ἀλλή (Seminarium praeceptorum).

Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τῆς πείρας, ἣν ἀπεκόμισεν ὁ Frick ἐν τῇ διδασκαλείῳ τούτῳ, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ συνετάχθη τὸ νέον κανονιστικὸν διάταγμα, τὸ ἐκδοθὲν τῇ 15 Μαρτίου 1890.

Κατὰ τὸ διάταγμα τοῦτο πάντες οἱ προτιθέμενοι νὰ μετέλθωσι τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου ἐν ταῖς σχολαίσις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ὀφείλουσι μετὰ τὴν εὐδόκιμον ἐπιστημονικὴν αὐτῶν ἐξέτασιν νὰ μορφωθῶσι καὶ ἐν τῇ παιδαγωγικῇ θεωρίᾳ καὶ πράξει. Ἡ πρακτικὴ αὕτη παιδαγωγικὴ μόρφωσις διαρκεῖ δύο ἔτη καὶ συνίσταται ἐξ ἐνὸς φροντιστηριακοῦ ἔτους (Seminarjahr) καὶ ἐνὸς δοκιμαστηρίου ἔτους (Probejahr). Τὸ πρῶτον ἔτος κατατάσσονται οἱ ὑποψήφιοι διδασκάλοι ἐν τινι τῶν προτύπων οὕτως εἶπεῖν γυμνασίων καθοδηγούμενοι ὑπὸ τε τοῦ διευθυντοῦ καὶ των λοιπῶν καθηγητῶν εἰς τε τὴν θεωρίαν καὶ πράξιν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος ἐπὶ τῇ βάσει πιστοποιητικοῦ τοῦ διευθυντοῦ τοποθετοῦνται ἐπὶ ἐν ἔτος ὡς δόκιμοι ἐν τινι τῶν γυμνασίων τοῦ Κράτους καὶ τελοῦσιν οὕτω τὸ δοκιμαστήριον ἔτος (Probejahr). Μετὰ ἐτησίαν δὲ εὐδόκιμον ὑπηρεσίαν ἐν τῇ γυμνασίῳ τούτῳ ἀποκτῶσι τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διορίζωνται τοῦ λοιποῦ ὡς μόνιμοι καθηγηταί.

Ἄς ἴδωμεν νῦν πῶς τελεῖται ἡ παιδαγωγικὴ μόρφωσις κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη;

Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τὸ καλούμενον Seminarjahr ὁ διευθυντής καὶ οἱ ὑπὸ τῆς προϊσταμένης ἀρχῆς ὀριζόμενοι καθηγηταί τοῦ προτύπου τούτου, ὡς εἶπεῖν, γυμνασίου ἀναλαμβάνουσι τὴν καθοδήγησιν καὶ ἀσκήσιν των ὑποψηφίων διδασκάλων γινόμενας κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον:

Α'. Θεωρητικὴ. Καθ' ἐκάστην ἑβδομάδα γίνονται ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ ἢ καὶ ἄλλου τινὸς των πρὸς τοῦτο ἐπιτετραμμένων καθηγητῶν παιδαγωγικαὶ συζητήσεις. Ἀντικείμενα των συζητήσεων τούτων ἀποτελοῦσιν:

1) Αἱ σπουδαιόταται ἀρχαὶ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς ἐν σχέσει καὶ ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἐν ταῖς σχολαίσις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

2) Αἱ κρίσεις των ὑπὸ των μελῶν τοῦ φροντιστηρίου βραδύτερον γενομένων δοκιμαστικῶν διδασκαλιῶν καὶ

3) Ἡ σύνταξις κατὰ πρῶτον μὲν μικρῶν πραγματειῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ ζητήματα τῆς διδακτικῆς, ἐν τέλει δὲ ἡ σύνταξις ὑπ' ἐκά-

στου των μελῶν τοῦ φροντιστηρίου παιδαγωγικῆς διατριβῆς ὀριζομένης ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τρεῖς μῆνας πρὸ τῆς λήξεως τοῦ φροντιστηριακοῦ ἔτους.

Β'. Πρακτικὴ. Αὕτη συνίσταται κατὰ μὲν τὴν πρώτην τριμηνίαν μόνον ἐν τῇ ἐπισκέψει των παραδόσεων τοῦ διευθυντοῦ ἢ ἄλλου τινὸς καθηγητοῦ ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ ὀριζομένου. Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας τριμηνίας καὶ ἐξῆς ἐν δοκιμαστικαῖς διδασκαλίαις γινόμεναῖς ὑπὸ των μελῶν τοῦ φροντιστηρίου ὑπὸ τὴν ἄμεσον ὀδηγίαν καὶ ἐπίβλεψιν τοῦ πρὸς τοῦτο τεταγμένου ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ εἰδικοῦ καθηγητοῦ.

Ἐκαστος των ὑποψηφίων διδασκάλων ὑποχρεοῦται δοκιμαστικῶς νὰ διδάσκη 2—3 ὥρας τὴν ἑβδομάδα. Πρὸς τούτοις εἰσάγονται καταλλήλως εἰς τὴν χρῆσιν των διδακτικῶν ὀργάνων καὶ μέσων, παρακολουθοῦσι τὰς μαθητικὰς ἐκδρομὰς καὶ παρευρίσκονται κατὰ τὰς ἐξετάσεις των μαθητῶν καὶ τὰς συνεδρίας τοῦ συλλόγου των καθηγητῶν.

Τέσσαρας ἑβδομάδας πρὸ τῆς λήξεως τοῦ φροντιστηριακοῦ ἔτους ὁ διευθυντής συντάσσει τὴν περὶ τῆς ἐπιδειχθείσης ἱκανότητος καὶ ἐπιμελείας ἐκάστου των μελῶν τοῦ φροντιστηρίου ἐκθεσιν αὐτοῦ καὶ ἀποστέλλει ταύτην εἰς τὸ νομαρχικὸν ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον. Τῇ ἐκθέσει ταύτῃ ἐπισυνάπτονται αἱ γραπτὰ παιδαγωγικὰ ἐργασία των μελῶν τοῦ φροντιστηρίου μετὰ τῆς περὶ αὐτῶν κρίσεως τοῦ διευθυντοῦ καὶ αἱ αἰτήσεις των ὑποψηφίων διδασκάλων περὶ τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν ὡς δόκιμων ἐν τινι γυμνασίῳ. Τὸ νομαρχικὸν ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκθέσεως τοῦ διευθυντοῦ ἐπιτρέπει τὸν διορισμὸν μόνον ἐκεῖνων ὡς δόκιμων ἐπὶ ἐν ἔτος, οἵτινες ἐπεδείξαντο ἐπαρκῆ σημεῖα προκοπῆς καὶ εὐδοκίμησης ἐν τῇ διδασκαλικῇ ἔργῳ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ φροντιστηριακοῦ ἔτους, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπορρίπτει.

Οἱ διοριζόμενοι ὡς δόκιμοι ἐν τινι ὑπὸ τοῦ νομαρχιακοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου ὑποδειχθέντι γυμνασίῳ, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ διευθυντοῦ καὶ των τακτικῶν καθηγητῶν αὐτοῦ, ἀναλαμβάνουσι τὴν διδασκαλίαν συνεχοῦς διδακτικῆς ὕλης. Μόνον δὲ εἰς τὸν εὐδοκίμως διδάξαντα ἐπιτρέπεται νὰ ἀποκτήσῃ τὰ προσόντα καὶ νὰ διορισθῇ ὡς μόνιμος χωρὶς οὔτε νὰ μετατίθῃται ἀκουσίως οὔτε νὰ ἀπολύηται ἄνευ ἀποχωρῶντος λόγου, ὡς παρ' ἡμῖν δυστυχῶς συμβαίνει.

Καὶ ἐν Γαλλίᾳ τὸ ζήτημα τῆς ἐπαρκοῦς παιδαγωγικῆς μόρφώσεως των λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐθεωρήθη ὡς ἡ κυριωτάτη αἰτία τῆς ἀρρωστίας αὐτῆς. Τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο ἀπασχόλησεν ἐπὶ πολὺ καὶ τὸν παιδαγωγικὸν τῆς Γαλλίας κόσμον καὶ τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν. Ἐνεκα τούτου κατὰ τὸ ἔτος 1902 ἐγένοντο πολλαὶ συζητήσεις ἐν τῇ Γαλλικῇ Βουλῇ περὶ τῆς λήψεως καταλλήλων μέτρων πρὸς θεωρητικὴν ἅμα καὶ πρακτικὴν παιδαγωγικὴν μόρφωσιν των μελλόντων καθηγητῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει των συζητήσεων

τούτων εξεδόθη τῇ 10 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1903 διάταγμα τοῦ προέδρου τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας μεταρρυθμίζον τὴν Ecole Normale supérieure καὶ ἀπαιτοῦν ὅπως αὕτη περιλάβῃ ἐν τῇ κύκλῳ τῶν μαθημάτων αὐτῆς, τὰ παιδαγωγικὰ καὶ τὴν πρακτικὴν προπαρασκευὴν τῶν μαθητῶν αὐτῆς εἰς τὴν καθηγεσίαν.¹

Ἐν Αὐστρίᾳ, Σουηδίᾳ, Δανιμαρκίᾳ οἱ ὄργανισμοὶ εἶναι σχεδὸν ἀνάλογοι πρὸς τοὺς τῆς Γερμανίας. Ἐν Αὐστρίᾳ μάλιστα ἀξίον ἰδιαίτερας μνείας εἶναι τὸ παιδαγωγικὸν γυμνασιακὸν φροντιστήριον ἐν Πράγᾳ τῆς Βοημίας, τὸ διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ ἐξόχου καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς Millmann.

Ἐν Φιλανδίᾳ ὑπάρχουσι δύο παιδαγωγικαὶ σχολαὶ πρὸς μόρφωσιν διδασκάλων.

Ἐν δὲ ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις τῆς Β. Ἀμερικῆς τοσαύτην ἐπίδοσιν ἔλαβε κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα χρόνους ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη, ὥστε αὐτὰ ἐν πολλοῖς ὑπερηκόντισαν τὴν Γερμανίαν. Ἐν τισὶ τῶν ἐν Ἀμερικῇ Πανεπιστημίων ἡ παιδαγωγικὴ ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοτελὴ σχολὴν ὡς ἡ νομικὴ, ἡ ἱατρικὴ, ἡ φιλοσοφία.

Καὶ ἐν γένει δὲν ὑπάρχει πεπολιτισμένον κράτος, τὸ ὅποιον δὲν ἔχει δώση τὴν προσήκουσαν προσοχὴν εἰς τὰ διδάγματα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης καὶ τὸ ὅποιον δὲν ἔχει σοβαρῶς φροντίσιν ὅπως καὶ τοὺς λειτουργοὺς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ μορφώσῃ καὶ παιδαγωγικῶς.

Καὶ τὰς ἡμετέρας κυβερνήσεις ἀπησχόλησεν ἀπὸ πολλοῦ τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ τινες μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἐζήτησαν νὰ θεραπεύσωσι τὴν ἔλλειψιν ταύτην διὰ τῆς ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίας τῆς γενικῆς καὶ γυμνασιακῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς ἰδρύσεως θεωρητικοῦ παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου. Ἡ διδασκαλία τῆς τε γενικῆς καὶ γυ-

1. Ὁ Marcel Prevost εὐρωμαθὴς Γάλλος ἐμβριθῶς πραγματευθεὶς τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν διστάζει νὰ ἀποκαλέσῃ φαινομενικὴν τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἐνεστῶσαν μέσῃ ἐκπαιδεύσειν τὸ δὲ ἐλαττωματικὸν τοῦ λειτουργήσαντος συστήματος ἐποδίδει εἰς πολλὰ αἰτία, τὰ κυριώτατα τῶν ὁποίων εἶναι τὰ ἑξῆς: ὅτι οἱ διδάσκοντες ἐφαρμόζουσιν ἐν γένει ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει μὲθοδον ἀρμόδιαν διὰ τὴν ἀνωτάτην, σπεύδουσι δὲ νὰ διδάξωσι τὸν μαθητὴν προῶς ὅ,τι ἐπρεπε νὰ διδάξωσιν ἀκολούθως: ὅτι στηρίζονται εἰς μόνην τὴν μνήμην τοῦ διδασκόμενου χωρὶς νὰ ἐπιδιώκωσι καὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος, ὅτι πολλάκις τὸ διὰ τοῦ ἐνὸς τῶν ὄτων εἰσερχόμενον ἐξέρχεται διὰ τοῦ ἄλλου, ἐὰν δὲ ἐπέλθῃ καὶ πρόωρον μνήμης ναυάγιον, προσθέτει ὁ ρηθεὶς, ἐπιπλέουσιν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ μαθητοῦ ὡς ἄλλα ναυαγίου σῶστρα, ἀσαφεῖς ἀόριστοι καὶ ἀτελεῖς γνώσεις, ὧν τινες οὐδαμῶς θέλουσιν ὠφελήσῃ αὐτὸν ἐν τῇ μέλλοντι. Ταῦτα πάντα δὲ λέγει θεοῖτι δὲν ἐρμηνεύεται μίᾳ λέξει τὸ γινώσκειν, ὅπως ἐν τῇ παιδαγωγικῇ πρέπει νὰ ἐρμηνεύηται (Ἐθν. ἀγωγή 1 Ἰουν. 1903). Ἡ Μέση Ἐκπαίδευσις ὑπὸ Φ. Βουτζίνα.)

μνασιακῆς παιδαγωγικῆς ἐγένετο οὐχὶ τακτικῶς, ἀλλ' ὄλως ἐν παρέργῳ, καὶ οὕτως ἡ τελομένη παιδαγωγικὴ μόρφωσις τῶν φοιτητῶν ἐπόμεινον ἦτο νὰ μὴ φέρῃ τοὺς προσδοκωμένους καρπούς. Ἐνεκα τοῦτου τὸ 1899 ἐγένετο ἐν βῆμα προόδου, διορισθέντος εἰδικοῦ καθηγητοῦ τῆς γυμνασιακῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ, εἰς δὲ ἀνετέθη καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν πρακτικῶν ἀσκήσεων τῶν φοιτητῶν τῆς Φιλοσ. Σχολῆς. Τὸ ἔργον ὁμοῦ τοῦτο πρὸ δύο ἐτῶν πάλιν ἀνεκόπη καὶ ἤδη εὐρισκόμεθα ὑπὸ παιδαγωγικῆν ἐποψίν εἰς θέσιν χεῖρονα ἢ πρὸς τριακονταετίας.

Τὴν ἔλλειψιν ταύτην κατιδοῦσα καὶ ἡ διευθύνουσα τὰ τοῦ Συνεδρίου Ἐπιτροπεῖα καὶ θέλουσα νὰ ἄρῃ ταύτην, μετὰ τὴν ὑπόδειξιν τῶν καταλληλοτέρων ἐν τῇ Συνεδρίῳ περὶ τοῦ ζητήματος τοῦτου γνωμῶν, ὤρισεν, ὡς ἀρχόμενοι τοῦ λόγου ἡμῶν εἶπομεν, πρὸς συζήτησιν εἰς τὸ τμήμα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, τὸ περὶ μορφώσεως τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Ὑπομνήματα ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν διευθύνουσαν τὰ τοῦ 1ου Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συνεδρίου ἀξιότιμον Ἐπιτροπεῖαν ἀναφερόμενα εἰς τὴν μέσῃ ἐκπαιδεύσειν ἐν ἄλλῳ 12. Οἱ ὑποβαλόντες δὲ τοιαῦτα εἶναι οἱ ἑξῆς:

- 1) Γεώργ. Παπασωτηρίου, διευθυντῆς τοῦ Κρητικοῦ διδασκαλείου.
- 2) Μιχαὴλ Βωλονάκης, γυμνασιάρχης τοῦ Παγκυπρίου.
- 3) Γεώργιος Γρατσιάτος, γυμνασιάρχης τοῦ ἐν Ἀργοστολίῳ γυμνασίου.
- 4) Ἰωάν. Βαϊνόπουλος καθηγητῆς τῶν μαθηματικῶν τοῦ ἐν Τρικκάλοις Γυμνασίου.
- 5) Ἰάκωβος Βαχαβιόλας καθηγητῆς τοῦ ἐν Γυθείῳ γυμνασίου.
- 7) Ἰ. Βογιατζίδης σχολάρχης τοῦ ἐν Καλαμπάκᾳ Ἑλ. σχολείου.
- 8) Δημήτριος Ἀγγελίδης σχολάρχης τοῦ ἐν Κεφαλοβρύσσῳ (Θέρμου) Ἑλληνικοῦ σχολείου.
- 9) Κ. Στυλιανόπουλος ἐκ Σμύρνης τελ. τῆς φιλολογίας.
- 10) Ι. Τσικόπουλος ἐκ Σερρών τῆς Μακεδονίας.
- 11) Παναγ. Ἀγιοσοφίτης γυμνασιάρχης τοῦ ἐν Ἀρτῇ γυμνασίου.
- 12) Εὐρυπίδης Σεικίρης διευθυντῆς τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐκδομένης ἐφημερίδος «Νέα Σμύρνη».

Τούτων τὰ μὲν ἐννέα πρῶτα ἀναφέρονται τὰ μὲν γενικώτερον, τὰ δὲ λεπτομερέστερον, ἀμέσως εἰς τὸ ὠρισμένον πρὸς συζήτησιν θέμα, ἦτοι εἰς τὸ ζήτημα περὶ τῆς μορφώσεως τοῦ διδασκόντος προσωπικοῦ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις: ἐν ἐκ τούτων τὸ τοῦ ἐκ Σερρῶν Ἰω. Τσικόπουλου ὑπὸ τὸ ἔννομα «Συμβολὴ εἰς τὰς περὶ μέσης παιδεύσεως σκέψεις» ἀπτεται καὶ ἄλλων σπουδαίων ζητημάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν μέσῃ καθόλου ἐκπαιδεύσειν, ποιεῖται λ.χ. οὗτος ἐν αὐτῇ λόγον περὶ τῆς σημασίας τῶν κλασσικῶν σπουδῶν παρ' ἡμῖν, περὶ τι-

νων πλημμελειῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν αἰτίων αὐτῶν, περὶ εἰδικωτέρας γλωσσικῆς παρασκευῆς τῶν διδασκόντων, περὶ σκοπίμου κατατάξεως τῆς διδασκτικῆς ὕλης, περὶ ἐνισχύσεως τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων καὶ περὶ τῆς ἠθοπλαστικῆς ἐπιδράσεως τοῦ μαθήματος τῶν ἑλληνικῶν.

Τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου κ. Ἀγιοσοφίτου συνταχθέν ὑπόμνημα διαλαμβάνει μόνον θεωρίας τινὰς ἐρειδομένας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῶν παιδαγωγικῶν ἀρχῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ γενικώτατά τινα περὶ τῶν παραγόντων τῆς ἀγωγῆς δηλ. τῆς οἰκογενείας, τῆς κοινωνίας, τῆς πολιτείας καὶ τοῦ διδασκάλου.

Τὸ δὲ τελευταῖον ὑπόμνημα τὸ τοῦ κ. Εὐριπίδου Σεκιάρη περιέχει τὰς ἑαυτοῦ σκέψεις περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ προγράμματος τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς συμφώνως πρὸς τὰς ἐπικρατούσας κοινωνικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως ταύτης.

Ἄπαντες οἱ ὑποβαλόντες ὑπομνήματα ἀναφερόμενα ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας ὀρισθῆν πρὸς συζήτησιν θέμα ἀπὸ κοινοῦ ἀνομολογοῦσιν ὅτι ἡ μέση ἡμῶν ἐκπαίδευσις νοσεῖ καὶ ὡς τὸ μόνον δραστηρικὸν φάρμακον πρὸς θεραπείαν αὐτῆς ἀπὸ τῆς κατατροχούσης νόσου συνιστῶσι τὴν ἀρίστην ἀφ' ἑνὸς εἰδικὴν ἐπιστημονικὴν καὶ τὴν παιδαγωγικὴν ἀφ' ἑτέρου θεωρητικὴν ἅμα καὶ πρακτικὴν μόρφωσιν τῶν λειτουργῶν αὐτῆς.

Πολλοὺς ἀληθῶς ἐκ τῶν ὑποβαλόντων ὑπομνήματα διακρίνει βεβαίως, σοβαρὰ καὶ ἐνδελεχῆς τοῦ ζητήματος μελέτη, κρίσις διαυγῆς καὶ γνώσις ἀκριβοῦς τῶν αἰτίων τῆς πλημμελοῦς καταστάσεως τῆς παρ' ἡμῖν μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Αἱ γνώμαι πάντων σχεδὸν συμπέπτουσιν εἰς τὰ ἐξῆς τρία κύρια σημεῖα :

α') "Ὅτι ἀπόλυτος καὶ ἐπιτακτικὴ παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν Ἑλληνοδιδασκάλων καὶ καθηγητῶν.

β') "Ὅτι πρέπει νὰ ληφθῇ πρόνοια καὶ σύντονος μέριμνα περὶ τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν μελλόντων διδασκάλων καὶ καθηγητῶν.

γ') "Ὅτι ἐπίσης πρέπει νὰ ληφθῇ φροντίς καὶ περὶ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν παιδαγωγικῆς μορφώσεως τοῦ νῦν ἐν ἐνεργείᾳ ὄντος καὶ στερουμένου τῆς αὐτῆς διδασκτικῆς προσωπικοῦ.

Ποῦ ὅμως καὶ πότε πρέπει οἱ μέλλοντες διδάσκαλοι καὶ καθηγηταὶ νὰ μορφῶνται παιδαγωγικῶς;

Ἐνταῦθα αἱ γνώμαι διχάζονται. Τούτων οἱ μὲν προτείνουσιν ὅπως ἢ τε θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ παιδαγωγικὴ μόρφωσις αὐτῶν τελεῖται ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, καθ' ὃν χρόνον ὁ φοιτητῆς ἀσχολεῖται περὶ τὰς εἰδικὰς αὐτοῦ σπουδὰς καὶ μάλιστα κατὰ τὸ 3ον καὶ 4ον τῆς φοιτήσεως αὐτοῦ ἔτος. Οἱ δὲ ὅπως ἢ μὲν θεωρητικὴ τελεῖται ἐν τῷ Πανεπι-

στημίῳ κατὰ τὸν χρόνον τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν αὐτοῦ, ἢ δὲ πρακτικὴ μετὰ τὸ πέρας τῶν εἰδικῶν σπουδῶν ἐν προτύπῳ γυμνασίῳ. Οἱ δὲ ὅτι ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ πρέπει νὰ παρέχεται μόνον ἡ ἀναγκαῖα φιλοσοφικὴ μόρφωσις, ἣτις θὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς ἐπαρκὴς προπαιδεῖα τῆς μετὰ τὸ πέρας τῶν εἰδικῶν σπουδῶν γενησομένης παιδαγωγικῆς θεωρητικῆς ἅμα καὶ πρακτικῆς ἀσκήσεως τῶν μελλόντων διδασκάλων καὶ καθηγητῶν ὡσαύτως δ' ἐν προτύπῳ γυμνασίῳ.

Τὴν πρώτην πρότασιν τοῦ νὰ ἀπαιτῶμεν δηλαδὴ παρὰ τῶν φοιτητῶν καὶ ἐπιστημονικῶς καλῶς νὰ καταρτίζονται καὶ νὰ μορφῶνται συγχρόνως παιδαγωγικῶς θεωροῦμεν ὡς ἀνεφάρμοστον παρ' ἡμῖν, ἐὰν θέλωμεν σοβαρῶς νὰ ἐργασθῶμεν καὶ ὄντως τι ἄξιον λόγου νὰ πράξωμεν περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς ἡμετέρας ἐκπαιδεύσεως. Εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατον μετὰ τὴν ὀσημέραν τελομένην κολοσσίαν ἀνάπτυξιν καὶ γιγαντιαίαν πρῶτον τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν ὁ φοιτητῆς τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς ἐν σχετικῶς βραχείᾳ χρονικῇ διαστήματι καὶ εἰς τὴν ἐκμάθησιν καὶ ἰδιοποίησιν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων ἐπιμελῶς νὰ ἐνδιατρίβῃ καὶ περὶ τὴν παιδαγωγικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν καὶ τὴν δυσχερῆ διδασκτικὴν τέχνην συγχρόνως νὰ ἀσχολῆται. Ἐκτὸς δὲ τούτου πῶς εἶναι δυνατόν ὁ φοιτητῆς ἀγνοῶν ἔτι ἐπιστημονικῶς τὴν διδασκομένην ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ὕλην νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς διδασκτικῆς ὕλης καὶ ταύτην κατὰ τοὺς διδασκτικὰς κανόνας ἐπεξεργασθῇ καὶ ὑπὸ τούτους αὐτὴν ὑποβάλλῃ; Ἡ ἐπιστημονικὴ παιδαγωγικὴ διδάσκει ὅτι πρέπει νὰ προϋπάρχῃ ἡ πλήρης καὶ τελεία τῆς διδασκτικῆς ὕλης κατοχή, πρὶν αὕτη ὑποβληθῇ εἰς τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς παιδευομένης νεότητος. Ἡ ἑλλιπὴς τῆς ὕλης γνώσις δὲν παρέχει εἰς τὸν διδάσκαλον τὴν ἀναγκαίαν ἐλευθερίαν, ἣτις εἶναι ἀναγκασιότατη πρὸς πᾶσαν σκόπιμον παιδευτικὴν ἐργασίαν.

Καὶ τὴν δευτέραν ὡσαύτως πρότασιν θεωροῦμεν οὐχὶ ἐφαρμόσιμον διότι αὕτω χωρίζεται ἡ παιδαγωγικὴ θεωρία τῆς παιδαγωγικῆς πράξεως, ὅ ὁδομῶς συμφέρει εἰς τὴν τελεσφόρον παιδαγωγικὴν μόρφωσιν τῶν μελλόντων λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Κατὰ τὰ διδάγματα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης θεωρία καὶ πράξις πρέπει νὰ διατελῶσιν ἐν διαρκεῖ ἀλληλεπιδράσει ἵνα τὸν ἀληθῆ μορφώσῃ διδάσκαλον. Ἐκτὸς τούτου ἡ δευτέρα πρότασις ἐπιβαρύνει ἐπίσης τοὺς φοιτητὰς διὰ τῆς ἐκτεταμένης θεωρητικῆς ἀκροάσεως τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ παρακωλύει διὰ τῆς ἐπαυξήσεως τῶν μαθημάτων τὸν τελειότερον αὐτῶν ἐπιστημονικὸν καταρτισμὸν.

Ἐπολεῖται ἡμῖν πρὸς ἐξέτασιν ἢ τρίτην πρότασιν, καθ' ἣν ἐμολογεῖται μὲν ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἀλλ' αὕτη δέον νὰ χωρισθῇ τῆς

ειδικῆς ἐπιστημονικῆς καὶ νὰ γίνηται μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν τῶν φοιτητῶν.

Φρονοῦμεν ὅτι ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἡ ἀρίστη ὑπὸ παιδαγωγικὴν ἔποψιν καὶ ἡ ἀνυσιμωτάτη πρὸς τὴν ἐπιτυχὴ καὶ σκόπιμον παιδαγωγικὴν μόρφωσιν τοῦ παρ' ἡμῖν διδακτικοῦ προσωπικοῦ. Διότι οὕτως ὁ μέλλων διδάσκαλος θὰ ἀσχοληθῆ κατὰ τὸ διάστημα τῶν πανεπιστημιακῶν αὐτοῦ σπουδῶν μόνον περὶ τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ, εἶτα δὲ μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν τοῦ κύριος ὢν ἤδη τοῦ διδακτέου ὕλικου θὰ δυνηθῆ ἀποτελεσματικώτερον νὰ μορφωθῆ παιδαγωγικῶς καὶ ἀσκηθῆ διδακτικῶς Ἄρκοῦσα προπαιδεῖα ἔσται αὐτῷ ἡ ἐκμάθησις τῶν Φιλοσοφικῶν μαθήσεων, ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, τῆς Ἠθικῆς, δηλ. τῆς Λογικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς παιδαγωγικῆς Ψυχολογίας, ἀνευ τῆς γνώσεως τῆς ὁποίας εἶναι ἀκατανόητα τὰ διδάγματα τῆς γενικῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς. Καὶ δι' ἄλλον τινὰ ἐξωτερικὸν λόγον πρέπει νὰ ἀναβάλληται ἡ εἰδικὴ παιδαγωγικὴ μόρφωσις μετὰ τὰς ἐπιστημονικὰς σπουδὰς, διότι ἴσως πολλοὶ τῶν φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς δὲν προτίθενται νὰ γίνωσι διδάσκαλοι ἀλλὰ ἀρχαιολόγοι, χημικοί, ἀστρονόμοι, ἐκδῶται ἀρχαίων συγγραφέων κ.τ.λ. Πρέπει λοιπὸν ἡ παιδαγωγικὴ μόρφωσις νὰ περιορισθῆ μόνον εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἐξετάσαντες καλῶς ἑαυτοὺς καὶ ἀκολουθοῦντες τὴν ἑαυτῶν κλίσιν ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα.

Ἡ παιδαγωγικὴ λοιπὸν μόρφωσις, ὡς εἰδικὴ ἐπαγγελματικὴ τοιαύτη, πρέπει νὰ παρέχεται τελευταία, πρέπει νὰ ἀποτελῆ τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος τῆς μορφώσεως τοῦ διδασκάλου. Πρέπει νὰ προηγηθῆ δηλ. ἡ γενικὴ ἢ ἐγκύκλιος παιδεία, ὡς ἀσφαλὲς θεμέλιον, ταύτη νὰ ἔπηται ἡ ἐπιστημονικὴ, ὡς κύριον οἰκοδόμημα, καὶ τελευταία, ὡς ἐπιστέγασμα, νὰ ἀκολουθῆ ἡ παιδαγωγικὴ. Ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ πολλοῦ οἱ παιδαγωγικοὶ ἄνδρες τῆς χώρας ἐκείνης εἶναι σύμφωνοι, ὅπως καὶ ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῆς Δημοτικῆς Ἑκπαιδεύσεως, χωρισθῆ ἡ παιδαγωγικὴ παιδεία τῆς ἐγκυκλίου τοιαύτης, αἰτίνες σήμερον καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ἀμφότεραι συγχρόνως σχεδὸν παρέχονται.

Εἰς μάλιστα τῶν ἐλλογίμων κυρίων τῶν ὑποβαλόντων ὑπομνήματα νομίζει πάνυ δικαίως ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ παρεχομένης εἰδικῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως ἀδυνατεῖ νὰ γένηται κύριος ὁ φοιτητῆς ἰδίως ἐν τῇ πολυδαίδαλῳ καὶ πολυσχιδεῖ σήμερον καταστάσει Φιλολογία καὶ προτείνει μάλιστα λίαν ὀρθῶς ὅτι πρὸς τελειότερον ἐπιστημονικὸν καταρτισμὸν καλὸν θὰ ἦτο νὰ ὑποδιαιρεθῆ τὸ φιλολογικὸν τμήμα εἰς δύο τοιαῦτα, τὸ ἱστορικὸν καὶ τὸ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ τοιαύτη διαίρεσις τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς θὰ συντελέσῃ μὲν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν προαγωγὴν

τῶν ἐπὶ μέρος ἐπιστημῶν καὶ θὰ παράσχη εἰς τὸν φοιτητὴν τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος, τὸν στένοντα ἐκ τοῦ φόρτου τῶν ἤδη διδασκομένων εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων, θὰ παράσχη, λέγομεν, τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας αὐτοῦ, ἀλλ' εἶναι ζήτημα ἂν ἡ τοιαύτη μονομερὴς ὀπωσθήποτε ἐπιστημονικὴ μόρφωσις, ἣτις ὁμολογουμένως εἶναι λίαν συντελεστικὴ πρὸς προαγωγὴν τῶν ἐπὶ μέρος ἐπιστημῶν, εἶναι καὶ συμφέρουσα πρὸς δημιουργίαν τῆς προσωπικότητος τοῦ μέλλοντος διδασκάλου, ὅστις πρέπει πολυμερῆ κεκτημένος τὴν μόρφωσιν νὰ δύναται ἐν τοῖς διαφόροις ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένοις μαθήμασι νὰ μεταβαίνει, ὅσκις διδακτικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουσι τοῦτο, ἀπὸ τῆς μίας μαθήσεως εἰς τὴν ἄλλην καὶ νὰ ἐφαρμόξῃ προσηκόντως τὴν ὑψίστης σημασίας διδακτικὴν ἀρχὴν τῆς συγκεντρώσεως, ἣς παραμελουμένης γεννᾶται ἡ ἀποκέντρωσις καὶ ἡ διασπάθισις τῆς συνειδήσεως τοῦ μαθητοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον καθ' ἃν δεόν νὰ τελεθῆ ἡ παιδαγωγικὴ μόρφωσις τῶν διδασκάλων καὶ καθηγητῶν. Ἦδη δὲ ἴδωμεν πῶς καὶ διὰ τίνων προσώπων θὰ δυνηθῶμεν νὰ παράσχωμεν ταύτην.

Πάντες σχεδὸν ὁμολογοῦσιν ὅτι πρὸς πρακτικὴν παιδαγωγικὴν μόρφωσιν τῶν διδασκάλων ἀνάγκη νὰ ἰδρυθῆ πρότυπον γυμνάσιον. Διαφορὰ γνώμων ὑφίσταται μόνον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς λειτουργίας τοῦ τοιοῦτου προτύπου γυμνασίου. Οὕτω λ. χ. προτείνεται, μετὰ τὴν ἀκρόασιν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ δὴ τῆς Ψυχολογίας ἐν εὐρυτέρῳ κλίμακι, τὴν θεωρητικὴν ἄμα καὶ πρακτικὴν παιδαγωγικὴν ἄσκησιν νὰ λαμβάνωσιν οἱ μέλλοντες διδάσκαλοι ἐν προτύπῳ γυμνασίῳ, οἵτινες τὸ προσωπικὸν θὰ ἀποτελεσθῆ ἐκ τῶν ἤδη ἐν ἐνεργείᾳ καθηγητῶν γυμνασίων δεδοκιμασμένης ἱκανότητος καὶ παρεχόντων ἀσφαλῆ ἐχέγγυα καλῆς καὶ καρποφόρου διδασκαλίας.

Βεβαίως τὸ μέτρον τοῦτο ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ εἶναι καλὸν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ μόνον δυνάμενον νὰ ἐφαρμοσθῆ διὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἔτι σπάνιν καὶ ἔλλειψιν καθηγητῶν τυχόντων ἐν Εὐρώπῃ εἰδικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως, ἀλλὰ πολὺ ἀμφιβάλλομεν ἂν θὰ ἐπιτευχθῶσιν ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν τὰ προσδοκώμενα ἐκ τοῦ τοιοῦτου παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου ἀποτελέσματα. Ἀμφιβάλλομεν δέ, διότι δυνάμει μὲν οὗτοι οἱ καθηγηταὶ θυμοσφῶς πῶς ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὀδηγοῦται νὰ εὕρισκωσι τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν καὶ τὴν ὀρθὴν μέθοδον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ στερούμενοι τῆς καταλλήλου συστηματικῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως δὲν θὰ δύνανται τοὺς ἄλλους νὰ καθοδηγήσωσιν εἰς τὸ δυσχερέστατον διδακτικὸν ἔργον, νὰ δικαιολογήσωσιν ἐκάστοτε τὴν πράξιν διὰ τῆς θεωρίας καὶ ἐν γένει νὰ δίδωσι πάντοτε

λόγον τῶν πράξεων αὐτῶν. Πρότυπον λοιπὸν γυμνάσιον ἄνευ προηγουμένης παρασκευῆς τῶν καταλλήλων ὀργάνων τῶν δυναμένων νὰ δώσωσι ζωὴν εἰς αὐτὸ δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν προορισμὸν του.

Ἄλλη γνώμη πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς πρακτικῆς παιδαγωγικῆς παρασκευῆς τῶν μελλόντων διδασκάλων προτείνεται ἢ ἐξῆς:

Νὰ πληρωθῇ ὅσον ἐνεστι ταχύτερον ἢ ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ ἔδρα τῆς τε καθόλου καὶ τῆς γυμνασιακῆς παιδαγωγικῆς, καλουμένου εἰς ταύτην ἐκεῖνου, ὅστις κέντηται μεμαρτυρημένην ἱκανότητα ὅπως τὰ μαθήματα ταῦτα ἀμέσως συνδεόμενα εὐδοκίμως διδάξῃ.

Νὰ ἰδρυθῇ παρὰ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ὡς παράρτημα αὐτοῦ νὰ θεωρηθῇ ἐν πληρῆς πρότυπον γυμνάσιον, τὸ ὁποῖον νὰ ὀργανωθῇ ἐπὶ τοιαύτων περιήπου βάσεων:

α') Διευθυντῆς αὐτοῦ καὶ ἀνώτερος ἐπόπτης νὰ εἶναι ὁ τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητῆς.

β') Ὑποδιευθυντῆς ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τοῦ διευθυντοῦ διατελών, χρέη δ' ἐπιμελητοῦ τῶν παιδαγωγικῶν μαθημάτων ἐκπληρῶν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ διδασκαλείου διευθύνσιν ἔχων νὰ διορίζηται διδάκτωρ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς κεντημένος ἀρκῶσαν παιδαγωγικὴν μόρφωσιν καὶ διδακτικὴν ἐμπειρίαν καὶ οὐχὶ ἄμοιρος τῶν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ σχολείου ἀναγομένων.

γ') Τὸ λοιπὸν διδακτικὸν προσωπικὸν νὰ ἐκλέγηται ἐκ τῶν δοκιμωτέρων διδασκάλων καὶ καθηγητῶν καὶ νὰ διορίζηται καὶ ἀπολύηται προτάσει τοῦ διευθυντοῦ.

δ') Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν ἐκάστῃ τάξει μαθητῶν νὰ μὴ ὑπερβαίῃ τοὺς 20 ἢ τὸ πολὺ τοὺς 25.

Ἐν τῷ τοιοῦτῳ προτύπῳ γυμνασίῳ οἱ ἐπιέμενοι νὰ ἀσκήσωσι τὸ τοῦ διδασκάλου ἔργον νὰ ὑποχρεῶνται μετὰ τὴν λήψιν τοῦ πτυχίου των νὰ παρακολουθῶσιν ἐπὶ ἐν σχολικὸν ἔτος τὴν διδασκαλίαν τῶν διαφόρων μαθημάτων διδάσκοντες καὶ αὐτοὶ καθ' ἡμέρας καὶ ὥρας ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ ὀριζομένης πάντα τὰ εἰς τὸν κλάδον αὐτῶν ἀναγόμενα μαθήματα παρισταμένου καὶ τοῦ διευθυντοῦ ἢ ὑποδιευθυντοῦ ἢ τοῦ ἀρμοδίου τῆς τάξεως καθηγητοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ἐνιαυσίαν πρακτικὴν ἀσκήσιν νὰ ὀφίστανται πρακτικὴν δοκιμασίαν, μεθ' ἣν δόκιμοι κρινόμενοι νὰ λαμβάνωσι τὴν ἀδειαν τοῦ νὰ μετέρχωνται τὸν διδασκαλόν.

(Ἐπαῖκι τὸ τέλος)

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Δ. ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗΣ

Καθηγ. τῆς ἐν Σμύρῃν Ἐυαγγελικῆς Σχολῆς
καὶ τοῦ Κεντρ. Παρθενωγείου.

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΜΒΑΝΤΑ

Τὸ Πρόγραμμα τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Συνοδρίου.

Τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Συνοδρίου κατηρτίσθη καὶ ἐδημοσιεύθη

ὑπὸ τῆς Διευθυνούσης Ἐπιτροπῆς, ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς:

ΠΑΡΑΜΟΝΗ (Τρίτη, 30 Μαρτίου).

Ἦραν 6 μ. μ. Προσανάντησις τῶν μελῶν ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρονασσῶ.

ΠΡΩΤΗ ΗΜΕΡΑ (Τετάρτη, 31 Μαρτίου).

Ἦραν 9 1/2 π. μ. Γενικὴ Συνεδρίασις ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου.—Ἐκλογή τῆς Ἐφορείας τοῦ Συνοδρίου.

Ἦραν 10 1/2 π. μ. Δημοσίαι Συνεδρίασις ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου.—Ἐπίσημος κήρυξις τῆς ἐνάρξεως τοῦ Συνοδρίου ὑπὸ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως.—Ἐγκατάστασις τῆς Ἐφορείας.

Ἦραν 2 μ. μ. Συνεδρίασις τῶν τεσσάρων τμημάτων.—Ἐκλογή τῶν προέδρων αὐτῶν καὶ τῶν γραμματέων. Ὑποβολὴ τῶν εἰσηγήσεων ἐπὶ τῶν προταθέντων ζητημάτων ὑπὸ τῶν εἰσηγητῶν κ. κ. Θ. Μιχαλοπούλου τοῦ Α' τμήματος, Ν. Καπετανάκη τοῦ Β' τμήματος, Α. Κουρτίδου τοῦ Γ' τμήματος καὶ Π. Πρωτοπαπαδάκη τοῦ Δ' τμήματος.

Ἦραν 4 μ. μ. Ἀνοδος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.—Ἐμμετρος προσφώνησις ὑπὸ τοῦ κ. Α. Προβελεγγίου.—Ὀμιλία τοῦ καθηγητοῦ καὶ Γ. Ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Καββαδία ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος.

Ἦραν 9 μ. μ. Ἐπίσημος δεξίωσις τῶν μελῶν τοῦ Συνοδρίου ὑπὸ τῆς Δημοτικῆς Ἀρχῆς Ἀθηνῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Δημαρχείου.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΗΜΕΡΑ (Πέμπτη, 1 Ἀπριλίου).

Ἦραν 9 π. μ. Συνεδρίασις τῶν τμημάτων.—Συζήτησις ἐπὶ τῶν προταθέντων θεμάτων.

Ἦραν 2-5 1/2 μ. μ. Ἐπίσκεψις τῶν διαφόρων Μουσείων, τῶν Βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν Ἑκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων.

Ἦραν 6 μ. μ. Διάλεξις τοῦ καθηγητοῦ κ. Σάββα περὶ σχολικῆς Ὑγιεινῆς, μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων, ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρονασσῶ.

Ἦραν 9 μ. μ. Διάλεξις τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Λάμπρου περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας εἰς τὰ σχολεῖα, ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρονασσῶ.

ΤΡΙΤΗ ΗΜΕΡΑ (Παρασκευή, 2 Ἀπριλίου).

Ἔραν 9-12 μ. μ. Συνεδρίασις τῶν τμημάτων. — Πέρας τῶν συζητήσεων ἐπὶ τῶν προταθέντων θεμάτων καὶ διατύπωσις τῶν συμπερασμάτων αὐτῶν.

Ἔραν 3 1)2-5 1)2 μ. μ. Ἀρχαιολογικὴ διάλεξις ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Γ. Πολίτου ἐν τῷ Διονυσιακῷ Θεάτρῳ. — Ἐπίσκεψις τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου, τῶν Μουσείων, τῶν Βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων.

Ἔραν 6 μ. μ. Διάλεξις τοῦ κ. Δ. Βικέλα περὶ τοῦ χειροτεχνικοῦ Διδασκαλείου ἐν Ναιαῖς τῆς Σουηδίας, μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων, ἐν τῇ αἴθουσῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρανασσοῦ.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΗΜΕΡΑ (Σάββατον, 3 Ἀπριλίου).

Ἔραν 9-12 π. μ. Γενικὴ Συνεδρίασις ἐν τῇ μεγάλῃ αἴθουσῃ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. — Ὑποβολὴ τῆς εἰσηγήσεως ἐπὶ τοῦ γενικοῦ θέματος ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Α. Μάτεσι καὶ συζήτησις ἐπὶ τούτου.

Ἔραν 2-5 1)2 μ. μ. Γενικὴ Συνεδρίασις ἐν τῇ μεγάλῃ αἴθουσῃ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. — Συνέχεια καὶ τέλος τῆς συζητήσεως καὶ διατύπωσις τῆς ἀποφάσεως.

Ἔραν 6 μ. μ. Ἐπιστημονικὴ διάλεξις τοῦ καθηγητοῦ κ. Τ. Ἀργυροπούλου μετὰ πειραμάτων ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ τοῦ Νέου Χημείου.

Ἔραν 9 μ. μ. Πρώτῃ Συναυλίᾳ τοῦ Ὁδείου πρὸς τιμὴν τῶν μελῶν τοῦ Συνεδρίου.

ΠΕΜΠΤΗ ΗΜΕΡΑ (Κυριακὴ, 4 Ἀπριλίου).

Ἔραν 9-11 π. μ. Γενικὴ συνεδρίασις ἐν τῇ μεγάλῃ αἴθουσῃ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. — Ὑποβολὴ τῶν συμπερασμάτων τῶν τμημάτων καὶ διατύπωσις τῶν ἀποφάσεων τοῦ Συνεδρίου. Ὑποβολὴ ἐγγράφων προτάσεων.

Ἔραν 11 1)2 π. μ. Δημοσίᾳ Συνεδρίασις ἐν τῇ Μεγάλῃ αἴθουσῃ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. — Ἐπίσημος κήρυξις τῆς λήξεως τοῦ Συνεδρίου.

Ἔραν 2-6 μ. μ. Ἀρχαιολογικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐκδρομὴ εἰς Ἐλευσίνα δι' ἐκτάκτου ἀμαξοστοιχίας, μισθωθείσης ὑπὸ τῆς Διευθυνοῦσης Ἐπιτροπῆς.

Ἔραν 9 μ. μ. Δευτέρᾳ Συναυλίᾳ τοῦ Ὁδείου.

Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ

Ἡ εἶνε προσιτὴ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Συνεδρίου εἰς μόνον τὰ μέλη αὐτοῦ ἀπὸ τῆς 8ης ὥρας π. μ. μέχρι τῆς μεσημβρίας καὶ ἀπὸ τῆς 1ης ὥρας μ. μ. μέχρι τῆς 6ης ἐπὶ τῇ ἐπιδείξει τοῦ Δελτίου δι' οὗ ἔχουσιν ἐροδιασθῆ τὰ μέλη. Ὅσα τῶν μελῶν ἐπιθυμοῦσι νὰ περιεργασθῶσιν ἰδιαιτέρως ἐκθέματα τινα δύνανται νὰ δηλώσωσι τούτο εἰς τὸ Γραφεῖον τῆς Διευθυνοῦσης Ἐπιτροπῆς. Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Συνεδρίου τὰ μέλη αὐτοῦ ὡς καὶ πᾶς ἐπισκέπτης πληρώνουσι τὴν εἰσόδου λεπτῶν 50, τὰ δὲ παιδιὰ λεπτῶν 25.